

ЗМІСТ

НАША ОБКЛАДИНКА

1-а сторінка: **Василина Хайруліна**, член-кореспондент АПН України, заслужений працівник освіти України, директор Українського колежу імені В.О. Сухомлинського, який цього року відзначає своє 20-ліття.

2-а сторінка. **Увага! Форум освітянських керівників!**
Запрошуємо до участі всіх, хто вболіває за долю української школи та її директора!

3-я сторінка. Третя сторінка проекту АПН і журналу “Директор школи, ліцею, гімназії” „Педагогічно-новатори в Україні” – “Чоловіча посада шкільного керівника з жіночим обличчям”.
П’ята виставка-презентація Освіта України “Інноваційні технології навчання” (МОН України, АПН України та виставкова фірма “КАРШЕ”)

4-а сторінка. Павлівська школа Василя Сухомлинського.

Управління школою

Стрижнева тема журналу – педагогічна освіта

Ольга Виговська. Технологія, що забезпечує готовність вчителів здійснювати сучасну педагогічну діяльність.	4
Тетяна Волковська. Огляд-конкурс авторських робіт на XII міжнародному фестивалі “Педагогіка XXI століття”.	25
Тамара Сорочан. Професійна діяльність андрагогів: сучасний погляд.	27
В’ячеслав Демченко. Готовність педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами.	33
Георгій Сухович. Факторно-критеріальна модель професійної діяльності педагога-організатора.	37
Борис Бабенко. Досвід використання портфоліо в процесі підготовки магістрів з адміністрування шкіл в університетах США.	41

Педагогіка школи

90-річчю від дня народження славнозвісного українського педагога Василя Сухомлинського присвячується

Валентина Деркач. Павлівська загальноосвітня школа Василя Сухомлинського.	46
Раїса Гришина. Василь Сухомлинський і словесна творчість учнів.	53
Василина Хайруліна, Лариса Крисальна. Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського – фундамент культурної перспективи України.	57
Василина Хайруліна, Людмила Євсюкова, Лариса Крисальна. Етика: духовні засади. Програма для 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.	62
Віталій Бакалюк. Ноосфера Василя Сухомлинського. Взаємодія з природою: теорія і практика.	71
Людмила Заліток. Інформаційний ресурс читального залу Фонду В.О. Сухомлинського як осередок вивчення та популяризації ідей Василя Сухомлинського.	75
Микола Галів. “Актуальність-неактуальність” вивчення творчості Антона Макаренка.	78

Інноваційна школа

Гор Лікарчук. Незалежне оцінювання: стан і подальша стратегія в країні.	86
--	----

ДИРЕКТОР ШКОЛИ ЛІЦЕЮ ГІМНАЗІЇ

МОН, АПН, ВАК

Всеукраїнський
науково-
практичний
журнал

Свідectво про державну реєстрацію
Серія KB № 3826 від 22 листопада 1999 р.
Серія KB № 3826 від 9 березня 2004 р.

ФАХОВЕ ВИДАННЯ З ПЕДАГОГІЧНИХ
ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК
Постанова Президії

ВАК

УКРАЇНИ

№ 5 – 05/4 від 11 квітня 2001 року

Головний та науковий
редактор
Ольга ВИГОВСЬКА

Літературний редактор
Валерій ФЕДОРЕНКО

Художній та відповідальний
редактор

Олексій ВИГОВСЬКИЙ

Верстка
Владислав ЗАХАРЕНКО

Коректор
Олена ПАВЛОВСЬКА

Відповідальний редактор
Тетяна ГОДЕЦЬКА

Фотокореспондент
Наталія БОЙКО

© О. Виговська, ідея та концепція
© О. Виговський, дизайн та оформлення
© “Директор школи, ліцею, гімназії”, 2008

ЗАСНОВНИКИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ
НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.П. ДРАГОМАНОВА
ВИДАВНИЦТВО
“ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА”
ЦЕНТР СПРИЯННЯ
СУСПІЛЬНОМУ РОЗВИТКУ
ім. МИКОЛИ ПИРОГОВА

Передплатні індекси:
22953
23974

Редакційна рада

Голова **Василь КРЕМЕНЬ**

Віктор **АНДРУЩЕНКО**
Ірина **БАРМАТОВА**
Іван **БЕХ**
Оксана **БЄЛКІНА**
Надія **БІБІК**
Володимир **БОНДАР**
Тетяна **БОРЗЕНКОВА**
Маріана **БОСЕНКО**
Людмила **ВАЩЕНКО**
Ольга **ВИГОВСЬКА**
Микола **ГУЗИК**
Ірина **ГОРЕЦЬКА**
Лідія **ДАНИЛЕНКО**
Петро **ДМИТРЕНКО**
Лілія **ДОНСЬКА**
Олександра **ДУБОГАЙ**
Галина **ЄЛЬНІКОВА**
Ольга **ЗАЙЧЕНКО**
Валентин **ЗАЙЧУК**
Іван **ЗЯЗЮН**
Олександр **ЛЯШЕНКО**
Людмила **КАЛІНІНА**
Юрій **КУЗНЕЦОВ**
Василь **МАДЗІГОН**
Сергій **МАКСИМЕНКО**
Юрій **МАЛЬОВАНІЙ**
Валентин **МОЛЯКО**
Віктор **ОГНЕВ'ЮК**
Віктор **ОЛІЙНИК**
Іван **ОСАДЧИЙ**
Надія **ОСТРОВЕРХОВА**
Людмила **ПАРАЩЕНКО**
Павло **ПОЛЯНСЬКИЙ**
Світлана **РУДАКІВСЬКА**
Олександра **САВЧЕНКО**
Ганна **САЗОНЕНКО**
Володимир **СКИБА**
Анатолій **СОЛОГУБ**
Юрій **ТРОФІМОВ**
Геннадій **ФЕДОРОВ**
Георгій **ФІЛІПЧУК**
Василина **ХАЙРУЛІНА**
Наталія **ЧЕПЕЛЕВА**
Олена **ЧИНОК**
Микола **ШКІЛЬ**

Інтерв'ю <i>Ігоря Лікарчука</i> , директора Українського центру оцінювання якості освіти МОН України, <i>Ользи Виговської</i> ...86	
<i>Тетяна Журавель</i> , <i>Олена Роман</i> . Підготовка учнів до зовнішнього незалежного оцінювання і питання, які поставило впровадження ЗНО.....93	
<i>Надія Островерхова</i> . Виховання соціально зорієнтованої особистості в процесі навчання.....96	
<i>Проект журналу “Творчий майданчик”: матеріали до Першого міжнародного форуму освітянських керівників</i>	
<i>Анатолій Каташов</i> . Українська школа – національна за змістом, народна за духом.....102	
<i>Лариса Капчинська</i> . Державно-громадське управління освітою.....106	
<i>Катерина Тимченко</i> . Правильний напрям.....109	
Наші ювіляри 112	

ТОВАРИ І ПОСЛУГИ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Навчально-методичний комплект з інформатики для учнів 10 класу ЗНЗ.....110	
ТОВ “Гамаюн” – меблі для школи.....111	

*Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Національного педагогічного університету
ім. М.П. Драгоманова
(протокол № 13 від 19.06.2008 р.)*

УМОВИ ПУБЛІКАЦІЇ В ЖУРНАЛІ “Директор школи, ліцею, гімназії”

- Статті мають бути написані спеціально для часопису “Директор школи, ліцею, гімназії” (ніде раніше не друкovanі і не надіслані до інших видань). Наукові статті повинні відповідати вимогам ВАКУ до наукових праць, а за тематикою – інтересам директорів шкіл та керівників середньої освіти.
- Редакція лишає за собою право скорочувати, редагувати а також структурувати статті, вносити зміни в їх назву.
- За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування несуть відповідальність автори.
- Статті приймаються у вигляді файлів текстового редактора MS Word for Windows електронною поштою або на інших носіях.
- Фотографії подаються в оригінальному вигляді або в електронних графічних форматах tiff та jpg.
- Дискети, рукописи, малюнки, фотографії та інші матеріали, надіслані до редакції, не повертаються.
- Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися авторською довідкою (вказати повне ім'я, по батькові та посаду), стислою анотацією.
- Авторські статті друкуються мовою оригіналу.

Електронна пошта редакції: **director@oldbank.com**
Адреси редакції: 01033, м. Київ, а/с 116;
03037, м. Київ, вул. Освіти, 6, к. 12.

*Повний або частковий передрук матеріалів журналу
“Директор школи, ліцею, гімназії” можливий лише за пись-
мовою згоди редакції.*

Підписано до друку 12.09.2008 р. Формат 70x100 1/16.
Папір офсетний. 8,5 умов. друк. арк. Наклад 1500.
Віддруковано на ЗАТ “Книга”. Зам. 8-230.
Свідоцтво ДК №2325 від 25.10.2005 р.

Центр ССР ім. Миколи Пирогова
03037, м. Київ, вул. Освіти, 6
Свідоцтво: ДК №1709 від 9.03.2004 р.

УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ

У переддень двох свят – Дня вчителя та Всеукраїнського дня бібліотек – редакція та члени редакційної ради нашого журналу вітають усіх освітян і працівників освітянських бібліотек та зичать усіляких гараздів на творчій ниві, гарних врожайів та достиглих плодів!

Управління
школою

ТЕХНОЛОГІЯ¹, ЩО ЗАБЕЗПЕ- ЧУЄ ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛІВ ЗДІЙСНЮВАТИ СУЧАСНУ ПЕДАГОГІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

АКТУАЛЬНІСТЬ АВТОРСЬКОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Аналітичний висновок щодо стану готовності вчителів в Україні здійснювати

сучасну педагогічну діяльність актуалізує авторську технологію й стверджує значущу потребу в ній як системи підготовки вчителя у вищій школі, так і шкільної практики.

Так протягом декількох останніх десятиріч зберігається відсутність будь-яких суттєвих змін у готовності

вчителя здійснювати педагогічну діяльність. Більш того, дослідниками проблем вчителя та його діяльності зафіксовано появу

вкрай негативного фактора щодо здійснення педагогічної діяльності – втрату самими вчителями мотивації до власної педагогічної діяльності. Все це відбувається на тлі низького статусу в країні педагога, вчителя, освіти в цілому.

Порівняльний аналіз двох висновків щодо характерних ознак підготовки вчителя наприкінці ХХ та початку ХХІ століть свідчить про їхню слабку психолого-педагогічну підготовку, втрату вчителями мотивації до власної діяльності, про наявний низький статус педагога в державі, а також про те, що результатом роботи ВНЗ був і залишається вчитель-предметник. На початку ХХІ століття, крім зазначеного, додалося зниження динаміки оновлення педагогічних кадрів, їхнє старіння, вигорання.

СТРУКТУРА АВТОРСЬКОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Технологія складається з 3-х педагогічних ключів:

Ключ 1. Вчитель-творець, вчитель-майстер.

Ключ 2. Цілепокладання вчителя: нові витоки й підґрунтя.

Ключ 3. Учень як суб'єкт власного розвитку: плекання мотивації до навчання.

Ольга ВИГОВСЬКА

Завідувач відділу науково-аналітичної обробки і поширення інформації в сфері освіти ДНПБ АПН України, головний і науковий редактор Всеукраїнського науково-практичного журналу "Директор школи, ліцею, гімназії", доцент, кандидат педагогічних наук

¹Авторська технологія "Педагогічні ключі індивідуально-особистісного людського розвитку суб'єктів шкільного навчально-виховного процесу" у 2008 році була подана на конкурс методик і технологій Міжнародного фестивалю "Педагогіка ХХІ століття" й отримала сертифікат. Директори шкіл, учасники фестивалю, визнали її вкрай потрібною й запропонували надрукувати в журналі, щоб з нею могли ознайомитися й інші.

Про цьогорічний фестиваль – на С. 25-26.

КЛЮЧ ПЕРШИЙ

Забезпечує вчителя інструментарієм та технологією творення розвивального середовища для дітей конкретного класу. В результаті вчитель стає здатним здійснювати індивідуально-особистісно-людський розвиток суб'єктів шкільного навчально-виховного процесу, а отже, стає "вчителем-творцем", „вчителем-майстром"

Суть авторської людинотворчої технології: створення адресного середовища

“Усі дидактичні концепції, спрямовані на виконання замовлення держави, – зазначає в своїй новій монографії В.І. Бондар, – виявилися нездатними задовольнити потреби вільного, природного розвитку дитини” [2, 12].

Наша технологія принципово відрізняється серед інших саме тим, що витоком її є кожна дитина-учень і педагог, їх реальний стан в учнівському дитячому колективі, їхні взаємини, що спричиняють дію факторів людського розвитку, які сприяють йому або гальмують, чи є нейтральними по відношенню до кожної людини, учасника навчально-виховного процесу. Тож якщо вчитель прагне сприяти розвитку дитини, то він мусить уміти свідомо керувати цим процесом. На цьому раніше наголошував видатний вчений-педагог *Ф. Корольов*, який *вважав, що майбутнє приведе до того, що ідеї оптимального управління процесами розвитку стануть характерними для всіх галузей діяльності, вони будуть керівними і в педагогіці. А щоб управляти, треба добре знати об'єкт управління.* На жаль, сьогодняшня практика вчительської діяльності лише підтверджує ускладнення у здійсненні зазначеного.

Чим тоді може зарадити наша технологія? Вона допомагає вчителю дізнатись про особливості кожного учня у конкретному класі, в якому працює вчитель, та про те, що для школярів є впливовим, значущим, тому що ґрунтується на розробленій автором системно-точковій методиці, вже відомій читачам за публікаціями у журналі “Директор школи, ліцею, гімназії” та й за іншими ви-

ПЕРЕВАГИ,

що надає запропонована авторська технологія

Створюється гарантована можливість підготовки в Україні вчительства, яке само готове до змін та здатне зініціювати їх для інших у такій кількості, щоб якісні зміни в освіті, в країні стали незворотними.

Гарантується якість підготовки сучасного вчителя, якого потребує сьогодення. Ця технологія 100-відсотково гарантує обумовлений, винятково значущий, новий результат лише за однієї умови – якщо вчитель навчиться користуватися 3-ма “педагогічними ключами”, які складають суть авторської технології.

ОСНОВНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

від впровадження запропонованої технології

У наших вчителів гарантовано змінюється позиція з керованого, не підготовленого до роботи в сучасних умовах підвищеної складності, на самодостатнього професіонала своєї справи, педагога-творця, Майстра.

ВІДСТРОЧЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Створюється прецедент подолання формалізму в оцінці діяльності будь-кого: вчителів, учнів, директорів; освітніх установ, шкіл, районів, областей, усієї країни.

Україна першою отримує можливість започаткувати нові моделі підготовки вчителя, його діяльності, її оцінювання – отже, спричинити зміну всього застарілого як у теорії, так і в практиці навчання, виховання, розвитку та управління педагогічними системами, а отже, і самого суспільства.

АПРОБАЦІЯ АВТОРСЬКОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Ефективність роботи за даною технологією доведена 20-річною роботою автора у якості викладача авторського курсу “Основи педагогічної творчості” в НПУ імені М.П. Драгоманова.

ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ 7-Б КЛАСУ

Впадає в очі значний перепад у результатах ПІФ (ПІФ – показник інтелектуального фону класу, поняття введено в педагогічну практику В.О. Сухомлинським) щодо гуманітарних і фізико-математичних дисциплін, з одного боку, і природничо-географічних – з іншого; вони відповідно дорівнюють 6, 5 і 9 балам за 12-бальною системою оцінювання. Враховуючи те, що діти цього класу мають навчальні здібності вище середніх, можна припустити, що причина такого розкиду зумовлюється інтересом дітей до вивчення природничо-географічних дисциплін. Звідси випливає, що діти повинні цікавитися додатковою літературою у вказаному напрямі, займатися самостійно (див. табл. 1, 2)

Справді, це підтверджується тим, що 17 дітей класу орієнтовані на пізнання, їм цікаво багато знати. Проте при подальшому розгляді даних, що характеризують стан класу, виникає суперечність: чи можливо, щоб для 25 дітей отакого класу книга як засіб отримання нової інформації не була ціннішою? “Звичайно ж, ні!” – може сказати наш читач. Або всі ці діти – активні користувачі Інтернет! Але реальність така, що для жодної дитини книга не є джерелом інформації. Та й Інтернет їм поки що не доступний. Парадокс?! І так, і ні! Із аналізу інших даних з'ясовується, що ці школярі не вміють самостійно працювати. Маючи доволі високі навчальні здібності, вони в змозі черпати знання з інформації на уроці, але, як видно, такою інформацією задовольняються лише 7 дітей класу. В основному ж необхідну інформацію вони одержують під час спілкування з батьками (11 осіб) та учнями (16 осіб). При цьому інформація, що надходить від батьків, буде найзначущішою, оскільки серед батьків 18 осіб – референтні лідери для своїх дітей, серед однокласників – таких шість, а серед вчителів – лише один.

Зіставивши описані дані, отримуємо, що не інтерес до предмету є причиною розкиду результатів ПІФ, а невміння і, швидше за все, просто небажання самостійно працювати над здобуттям знань. Тому з тих дисциплін, що вимагають для свого засвоєння не лише репродуктивних здібностей, а й умінь застосовувати отримані під час спілкування знання для розв'язання задач і виконання інших завдань, які не формуються за межами самостійної власної діяльності, ПІФ не може бути високим. Таким він і є – 6 і 5 балів.

Діагностується ще одна проблема, що спричинена наявними взаєминами між учнями цього класу, якістю взаєморозуміння між ними і вчителями. Порівнявши між собою дані стосовно рівня домагань, спрямованості, соціометричної та референтнометричної методик, побачимо, що комфортно себе відчують в усіх відношеннях лише 5 дітей, будучи соціометричними зірками цього класу. Для половини дітей клімат залишається сприятливим, оскільки він характеризується 14 взаємними виборами. У наднапружених стосунках знаходяться два учні, які взаємно відкидають один одного. До того ж ці учні усвідомлюють своє місце в класі і, на жаль, самі не можуть змінити свого статусу. Вони ж і увійшли до складу групи учнів, які не вірять у свої можливості, знижують свою самооцінку і тому вибирають для себе легкі завдання; таких дітей троє (див. табл.1, графа 10). Інші школярі орієнтовані на виконання завдань середньої складності – таких більшість (14 осіб – див. табл.1, графа 9), і важких – (7 осіб – див. табл.1, графа 8). Переважно зберігаючи пізнавальну спрямованість (17 дітей – див. табл.1, графа 6), все ж таки 7 учнів орієнтовані на досягнення за всяку ціну гарантованого успіху (див. ►

данними [3, 4, 5, 7], яка й стала підґрунтям технології створення адресного середовища. Ця методика дозволяє бачити індивідуальність кожного учня, особливості класного колективу як спільноти та себе як організатора навчально-виховної роботи, як референтної особи для дітей. Висвітлює опосередковано взаємини учнів зі своїми батьками, врахування яких допомагає вчителю проводити більш адресні уроки, здійснювати оптимальні впливи на перебіг педагогічних процесів саме у цьому класі.

Вона дозволяє вчителю діагностувати освітньо-виховне середовище, розробляти цілі педагогічної діяльності, виходячи не з навчально-предметних програм, а саме з особливостей освітньо-виховного середовища, яке є умовою та засобом розвитку, саморозвитку суб'єктів педагогічної діяльності – вчителя та учня; моделювати та планувати адресну педагогічну діяльність у вигляді партитури; обирати зміст, його об'єм, форми, методи, засоби досягнення оптимальних результатів гармонійного розвитку учнів та вчителів. Саме вона є технологічним ключем для обґрунтування вибору типу того чи іншого уроку для цього класу, темпу його проведення, рівня його науковості, варіативності і різноманітності форм його проведення та результатів діяльності як на рівні школярів, так і вчителів.

Системно-точкова методика – ключ до людинотворчого (особистісно орієнтованого) навчання й

виховання і надає вчителю значні переваги, бо вона начоно представляє значущі точки дитячого простору, через які найкоротшим шляхом доходимо до серця кожної дитини.

Педагог має можливість „підживлювати” вихованців саме через ці виявлені значущі для них точки: виховувати адресно, а не взагалі, або, точніше сказати, вигодовувати і тим самим укріплювати життєві сили дитини. Разом з педагогом дитина здійснює сходження до образу людського через здатність здобувати знання у процесі навчання і через здатність розвиватися під час сходження до власної висоти... — в результаті такого підняття дитина наближається до своєї Вершини (*Парацельс зазначав, що лише вершина людини — це Людина!*).

Орієнтуючись на творення адресного середовища, значущого для кожного вихованця, вчитель створює розвивальне особистісно-орієнтоване (на кожного учня) середовище. У такий спосіб *Педагог стає спеціалістом індивідуально-особистісно-людського розвитку.*

Ось алгоритм діяльності учителя з творення адресного середовища з використанням системно-точкової методики:

- Оберіть клас, з якого Ви хочете почати запровадження у свою педагогічну діяльність людинотворчої технології.
- Проведіть анкетування учнів класу за системно-точковою методикою. (З анкетною та методикою обробки даних Ви можете

табл.1, графа 7). Все це дає нам право припускати, що ціннісна орієнтація далека від істинно людських цінностей. Тому, напевно, цінності, вироблені у класному колективі, приймаються лише шістьма дітьми, а суспільна спрямованість взагалі перестала бути цінністю для всіх дітей класу. В 7-Б класі половина дітей — представники сильного (швидкого — див. табл.1, графа 3) типу вищої нервової діяльності, а половина — слабого (повільного — див. табл.1, графа 2) типу. Уважніше придивившись до дітей, їх фізіологічних та індивідуальних особливостей, переконаємося, що діти (7 осіб), які прагнуть досягти гарантованого успіху, є представниками слабого (повільного) типу вищої нервової діяльності. Небажання вчителів враховувати ці особливості, а, швидше, невміння це робити, призводить до того, що у них не виробляється індивідуальний стиль здійснення будь-якої діяльності, у тому числі й навчальної. Це створює для дітей непереборні труднощі в їхній навчальній діяльності. Тому діти й не цінують своїх педагогів. Лише для однієї дитини вчителі залишаються значущими людьми. Тож проблема — очевидна: відсутність належних умов для людського (в даному прикладі — індивідуального, індивідуального та особистісного) розвитку дітей цього класу, наслідком чого стає неефективність як навчальної діяльності учнів, так і педагогічної — вчителів.

Наголосимо, що на основі діагностування умов для цілісного людського розвитку учнів і вчителів у реальному класі (7-Б) за системно-точковою методикою виявлено ту „хворобу”, що тільки-но зароджується в ньому. Але, з огляду на доволі високу думку вчителів про цей клас, можна за сумніватися в справедливості й об’єктивності висновків, одержуваних на її основі. Тому ми й пропонуємо ще раз перевірити отримані дані за допомогою інших, незалежних від цієї, методик, надійність яких не викликає сумніву. Ми вибрали методику В.В. Краєвського з вивчення якості знань школярів. З іншого боку, отримані за цією методикою дані порівняємо з результатами додаткового дослідження, проведеного нами, на матеріалі фізики за завданнями, розробленими автором на основі методу Д.Б. Богоявленської „креативне поле”. І, по-третє, застосовувалася методика, що є модифікацією відомої методики Ю.К. Бабанського — „педагогічний консиліум”. Порівняльний аналіз зібраних даних дає змогу говорити про достатньо добре розвинуті творчі здібності у дітей цього класу (див. табл. 2 і 3): 23 школярі володіють реконструктивними уміннями, 13 учнів засвоюють знання на творчому рівні, а репродуктивний рівень ні в кого з них не викликає труднощів. Однак більш диференційовану картину щодо творчих здібностей можна отримати, дослідивши учнів за методом „креативне поле”. Одержуємо, що в 7-Б класі лише п’ять дітей перебувають на найнижчому рівні розвитку творчих здібностей — стимульно-продуктивному, 18 — на евристичному і троє — на креативному; якщо ж порівняти останні дані з даними рівня домагань школярів (див. табл.1), то дійдемо висновку, що методика „креативне поле” дає дані, ближчі до істинних. За даними цієї методики на евристичному і креативному рівнях перебуває 21 школяр, що збігається з самовідчуттям дітей своїх можливостей — 21 учень претендує на вирішення важких і середніх завдань. Це свідчить про високі можливості дітей як у навчальній діяльності, так і в інших її видах, що дає право припускати високий рівень досягнення дітей. Нагадаємо, що як один із критеріїв рівня досягнень учнів ми вибрали ППФ. Ще більшим має бути ППФ, якщо взяти до уваги дані, отримані за методикою В.В. Краєвського, адже згідно з нею 26 дітей із 30 перебувають на рекон-

труктивному і творчому рівнях. Отриманий висновок ще більш посилює, а не спростовує результат, отриманий раніше із застосуванням „системно-точкової методики“, а отже, суперечність між наявним ПІФ класу і творчими можливостями дітей ще більш загострюється. Однак і це легко пояснити, якщо порівняти дані щодо характеристики знань і якостей умінь школярів цього класу. Ось ці дані: 21 учень усвідомлено засвоює знання, тобто запам'ятовує, розуміючи їх. Це їм неважко зробити, оскільки всі 30 учнів класу мають розвинуту пам'ять. Але повноти і глибини знань досягають, відповідно, 8 і 11 дітей. Очевидно, через те, що несистематично трудяться, їм бракує бажання працювати. Отримані дані засвідчують, що це справді так: лише 14 учнів систематично займаються навчальною працею. При цьому, попри те, що 27 дітей уміють раціонально організувати свою працю, а 17 школярів мають загалом навчальні вміння, лише 10 із них опановують спеціальні вміння. Зрозуміло, що *працьовитість у минулому не може компенсувати її брак сьогодні*.

У результаті одержуємо: як системно-точкова методика, так і незалежні від неї методики дають один і той же результат, вказуючи на “хворобу”, що зароджується в „благополучному класі”. Думка вчителів про дітей цього класу вступає в суперечність з нашими висновками і тим самим лише посилює значення запропонованої методики для діагностично-прогностичної діяльності вчителів, а отже, і для цілепокладальної, бо, як свідчать наведені приклади, *ця методика здатна діагностувати те, чого не видно “неозброєному цією методикою, але досвідченому оку” педагога*. Аби переконатися в цьому, звернемося до думок про дітей до педагогів, які працюють у 7-Б (див. табл.4).

Із наведених даних видно, що вчителі неадекватно оцінюють ставлення до себе, оскільки вважають, що їх опорою у вихованні є 11 дітей цього класу, тоді як насправді лише одна дитина може бути такою, з огляду на викладене вище щодо референтності вчителів. Думка ж вчителів про те, що 21 учень не потребує педагогічної допомоги, викликає подив і глибоку заклопотаність з приводу майбутнього дітей цього класу. Хіба відсутність бажання трудитися, читати книги, наявність споживацької орієнтації у дітей не привід для надання їм негайної педагогічної допомоги?! **Чи не це є найтоншим місцем можливого “провалу”, “розриву” педагогічної діяльності?! І чи не це має стати “точкою опори”, приклавши до якої педагогічні зусилля зможемо вилікувати “хворобу” ще в зародку.**

Даним прикладом намагалися продемонструвати, як системно-точкова методика може допомогти вчителю віднайти саме ті проблеми у дитячому колективі (в нашому прикладі – це небажання (за наявності умінь “вчитися”) дітей самостійно вчитися, працювати, щоб опанувати знання, наявність у них споживацької орієнтації), які потребують першочергового свого розв'язання та є у педагогічній діяльності “точками опори”, що дозволяє концентрувати зусилля педагогів в найслабкій ланці педагогічної діяльності та не дає можливості розпорошувати їхні зусилля, а отже, підриває основи роботи “на холодному ході” – *тож педагогічна діяльність приречена бути ефективною! Отак визначається вчителем ціль його педагогічної діяльності у конкретному класі, тож і мета та завдання його уроку. Крім того, “проявляються” невміння і самого педагога – у зазначеному випадку це невміння творити адекватні умови для усіх без винятку дітей для їхнього цілісного людського розвитку. Це й має надолужити система післядипломної педагогічної освіти.*

ознайомитися за вище вказаними джерелами). Фактично діагностуємо лише те, що потрібно для ефективної роботи учителя, що сприяє свідомій діяльності учителя – йому стає зрозумілим усе, що він робить, для чого, як робить і чому?

- Проаналізуйте дані і зафіксуйте їх у таблиці стану чинників особистісного розвитку учнів такого-то класу. Отримайте точки адресної роботи з вихованцями (приклад таких даних для конкретного класу, а саме: 7-Б – див. табл. 1, 2, 3, 5).
- Дані діагностування покладіть в основу розробки адресної педагогічної діяльності.

Наявна діагностична інформація надає можливість створювати значущі як особистісне, так і інформаційне середовища. Отже, з'являється можливість наповнювати урок значущими видами діяльності та такими ж стосунками між дітьми, ними і вчителями, їхніми батьками; користуватися значущими джерелами й отримувати значущу інформацію для дітей саме цього класу. У такий спосіб, до речі, економиться час і енергія педагога, а учень набуває здатності рухатися по власній траєкторії розвитку.

Отак і твориться значуща особистісно-інформаційне розвивальне середовище, лише у якому й можливо здійснювати особистісно орієнтоване навчання і виховання, яке за інших умов переважно декларується.

Вчитель, який вміє й здатен це робити, і є “вчитель-творець”, “вчитель-майстер”.

КЛЮЧ ДРУГИЙ

Забезпечує вчителя уміннями цілепокладати у своїй діяльності, виходячи з органічного, природного підґрунтя – особливостей дітей й тих людських колективів, в яких вони зростають.

Діяльність вчителя-майстра починається з цілепокладання: обґрунтування технології дії вчителя основної школи

Для розуміння сутності цілепокладання для сучасної педагогічної діяльності, на наш погляд, є позиція А.С. Макаренка відносно того, що вчителю слід прагнути не ідеал виховувати, а створювати умови, в яких дитина сама стане такою. Саме на це він звертав увагу педагогів, коли говорив: „Від педагога вимагається не вирішення проблеми ідеалу, а вирішення проблеми шляхів наближення до цього ідеалу. Це означає, що педагогіка має розробити складне питання щодо мети виховання і методу наближення до цієї мети“ [11, с. 30].

До уваги слід взяти й позицію українських вчених щодо необхідності позбутися поділу на навчання і виховання під час проведення вчителем власного уроку. На цьому неодноразово в своїх працях і виступах наголошував В.Г. Кремень [10]. Наслідком осмислення даної рекомендації має стати неподільна навчальна і виховна діяльність, що й відображається в меті (цілях) уроку.

Таблиця 1.

Клас	Фізіологічний потенціал учнів			Прогностичний потенціал особи					
	Повільний (П)	Швидкий (Ш)	Змішаний (Зм)	Спрямованість			Рівень домагань		
				С (суспільна)	П (пізнавальна)	Я (спрямований на гарантований успіх для себе)	Високий (В)	Середній (С)	Низький (Н)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
7-Б	14	14	-	-	17	7	7	14	3

Таблиця 2.

Клас	ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ									
	Навчальні досягнення школярів									
	Знання (за ПІФ)				Уміння					
	Природничо-географічні дисципліни	Фізико-математичні дисципліни	Гуманітарні дисципліни	Систематично працювати – займатися навчальною працею	Реконструктивні (Р)	Творчі (Т)	Рационально організувати свою працю	Загальнонавчальні	Спеціальні	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
7-Б	9	5	6	14	23	3	27	17	10	

Таблиця 3.

Клас	Якість розумового процесу школярів					Джерела отримання інформації					
	Мають розвинену пам'ять	Усвідомлено засвоюють знання, тобто запам'ятовують, розуміючи їх.	Набувають повноти знань	Набувають глибини знань	Уроки з навчальних предметів	Книги	Інтернет	Вчителі (В)	Діти (Д)	Батьки (Б)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
7-Б	30	21	8	11	7	-	-	7	16	11	

Але проблема якраз в тому, що ця теза Антона Семеновича не є очевидною для більшості сучасних вчених і практиків. З'ясувати стан теорії і практики відносно зазначеної позиції А.С. Макаренка – одне з

дослідницьких завдань автора в його дисертаційному дослідженні.

Завдячуючи авторській розробці з наочного представлення діяльності вчителя у вигляді структурного графа [7], уперше в науковій практиці дослідження педагогічної діяльності стало можливим проявити її внутрішній план, той айсберг діяльності вчителя, який завжди схований від ока як самого вчителя, так і тих, хто оцінює його діяльність і хто має навчати її.

Це й дозволило автору в рамках навчального курсу "Основи педагогічної творчості" у НПУ імені М.П. Драгоманова апробувати нову за цілями, змістом і дидактично-методичним забезпеченням практичну підготовку майбутніх вчителів, результатом якої стала нова їх готовність до педагогічної діяльності, у першу чергу, за ознаками „самостійності“, „свідомості“, „самодостатності“, „творчості“ і „майстерності“. Наш вчитель якраз і відповідає усім тим вимогам, які ставляться до нього сьогодні і яким, на жаль, не відповідає 70% сучасних учителів. Він, майбутній учитель, випускник ВНЗ, не лише знає "як" і "що", а вміє здійснювати цілісну педагогічну діяльність в цілісному навчально-виховному процесі. У своїх роботах ми подолали й проблему відчуженості вчителя від власної діяльності та її результатів тим, що ввели нову діяльність вчителя – творчу. Розуміння педагогічної діяльності як творчої, у якій на правах її цілі

Таблиця 4.

Клас (кількість дітей)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Сильні												
Середні												
Слабкі												
Дуже слабкі												
Опора вчителів у вихованні												
"Складні"												
Достатньо виховані в сім'ї												
Добре виховані, але потребують корекції												
Діти, якими ніхто не займається												
Діти, які перебувають під впливом сім'ї і вулиці												
Діти, виховані в сім'ї і педагогічної допомоги не потребують												
7-Б (31)	12	4	6	9	11	-	17	3	1	9	21	

Таблиця 5.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
дитячого (учнівського), батьківського та педагогічного колективів 7-б класу – суб'єктів навчально-виховного процесу

Клас	Морально-психологічні умови						Особи, з думкою яких рахуються			Творчий потенціал за методикою „креативне поле“		
	Референтометричні лідери – РЛ						(рівні за ІnА)					
	Соціометричні зірки (СЗ)	Взаємні вибори (+ВВ)	Взаємні відкидання (- ВВ)	Соціометрично необрані (СН)	Соціометрично відкинуті (СВ)	Вчителі (В)	Діти (Д)	Батьки (Б)	Стимульно-продуктивний (С-П)	Евристичний (Е)	Креативний (Кр)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
7-Б	5	14	2	-	2	1	6	18	5	18	3	

та результату розвивається її суб'єкт, тобто вчитель, вимагає по-іншому підійти і до проблеми цілепокладання [3; 5; 7].

Єдине, що слід мати на увазі, – цю діяльність не можна ставити на потік. Така діяльність набагато більша, ширша, глибша, вища, ніж та, за яку сьогоднішній вчитель отримує платню – **проведення уроку – це квінтесенція цієї діяльності і лише один з її етапів**. Підготовка вчителя до такої діяльності забирає багато часу, бо розвиток людини, її виховання “поштучна справа”, як образно казав Расул Гамзатов. Те ж саме зазначав ще А.С. Макаренко, а сьогодні на цьому ж наполягає І.А. Зязюн, який гідно продовжив справу Антона Семеновича, тож коли йдеться про вчительську дію, вони стверджують, що вона – це мистецтво, **а йому вчити слід одноосібно, як вчать скрипаля, піаніста** [9; 12].

Наостанок подамо результати проведеного нами аналізу теорії і практики цілепокладання, що, з одного боку, існують в учительській практиці, а з іншого, є експериментальними, та зробимо **аналітичні висновки**:

- Оскільки вчителі не усвідомлюють розвивальні та виховні задачі, вони їх і не розв'язують, традиційно зосереджуючись на навчальних цілях.
- Труднощі у цілепокладанні означають, що діяльність учителя залишається нецільспрямованою, формальною. Це знижує її коефіцієнт ко-

ПРИНЦИПИ ТВОРЧОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Щоб відповісти на ці запитання, ми скористалися уявленнями, яке стало аксіомою вітчизняної психології і педагогіки про те, що творчі здібності особистості виявляються і розвиваються у процесі творчої діяльності. Це уявлення відображає діалектичну єдність особистісного та діяльнісного підходів. У сучасній педагогіці категорія “підхід” розглядається як сукупність принципів, що визначають стратегію педагогічної діяльності.

У процесі нашого дослідження розроблено педагогічні принципи, що зумовлюють творчий навчальний процес (його ще називають цілісним навчально-виховним процесом).

Перший принцип ми сформулювали як **принцип діалектичної єдності особистісного та діяльнісного підходів**.

Його сутність полягає у відповідності різноманітних видів діяльності, які організує педагог у цілісному навчально-виховному процесі, зонам актуального та потенційного розвитку творчої особистості учнів. Акцент у видах діяльності робиться на їхній особистій значимості для суб'єктів творчого процесу.

Другий **принцип – співтворчості педагога й учня**. Сутність цього принципу визначається такою закономірністю: результативність педагогічного процесу (процесу навчання та виховання), під час якого формуються творчі здібності особистості учня, тим більша, чим ефективніша співтворчість педагога й учня, чим вищого рівня творчих здібностей і педагогічної майстерності досяг сам педагог.

Наступний – **принцип саморозвитку особистості**. Його сутність розкривається закономірностями, одну з яких сформулював І.П.Павлов про те, що людина – “система, вищою мірою саморегулююча, яка сама себе підтримує, відновлює, спрямовує і навіть удосконалює”. Згідно з другою психологічною закономірністю, встановленою Я.О.Пономарьовим, творчість є такою лише доти й у тих ситуаціях, коли відбувається саморозвиток особистості. Принцип саморозвитку особистості передбачає не лише перехід від педагогічного керування до самоврядування особистості та колективу учнів; також він відображає реальність розвитку особистості самого педагога у процесі здійснення творчого педагогічного процесу.

Принцип саморозвитку особистості сполучений із **принципом самопізнання**. Цей принцип базується на здатності людини, що розвивається, до рефлексуючого мислення, у процесі якого здійснюється безперервне усвідомлення її реальної діяльності, і на цій основі – її поліпшення і приведення до деякої нормативної форми. Рефлексуюче мислення дає змогу одночасно зі здійсненням діяльності усвідомлювати ті відносини, які встановлюються під час діяльності між суб'єктами цілісного навчально-виховного процесу (навіть у найвищій їх фазі – віртуального полілога), що приводить до пізнання не просто зовнішніх своїх проявів і можливостей, а й своєї сутності, себе “глибинного”, “верхинного”, своєї сутнісної єдності з іншими (О.І.Виговська).

Принцип управління і самоуправління, яким має керуватися педагог у процесі творчої діяльності, передбачає реалізацію принципів оновленого, осучасненого цілепокладання, самоорганізації (періодичної мобілізації та релаксації), планування, обліку, контролю (самоконтролю), нормування, коригування. Реалізація цього принципу вимагає від вчителя уміти не лише цілепокладати, а й розподіляти та зберігати свої власні сили для досягнення цілей. Цей принцип відображає сутність управління відкритою системою, результат діяльності якої – також відкритий.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

У своєму дослідженні ми прагнули розглянути рольову гру, завдання якої для конкретного класу розробляються на основі даних системно-точкової методики як адекватної форми розвитку творчого потенціалу суб'єктів цілісного навчально-виховного процесу. З цією метою ми досліджували процес гри одночасно з двох позицій: створення умов для реалізації творчого потенціалу учнів, а також — умов здійснення творчого процесу для вчителя.

За показник здійснення учнями творчого процесу ми брали, насамперед, факт реалізації значимих для них видів діяльності, оскільки відомо, що особистість формується у процесі діяльності, причому значимою для себе. За показники значимості здійснюваної діяльності вибрали:

1) факт прийняття задачі як своєї власної, тобто перетворення її загального, абстрактного формулювання в особистісно-значиме (в основі цього психологічного явища лежить механізм “довизначення” задачі);

2) емоційні реакції, спрямовані на “захист”, відстоювання своїх проєктів, на бачення у цих задачах реальних, життєво важливих умов як для самого учня, так і для інших, небайдужих його серцю людей (ними, зокрема, можуть бути референтні для нього особи).

Крім особистісних показників розглядали також процесуальний та результативний показники.

Результативними показниками слугували такі характеристики результатів групових робіт, як загальна кількість ідей, висловлених тими, хто розв'язував задачі-ситуації, серед них — оригінальних, серед оригінальних — нових, наявність і кількість практично значимих ідей. Крім того, визначалася здатність до цілісного, багатоконтекстного бачення світу, в основі якого лежить образне мислення. Здатність учнів мислити визначалася за кількістю та якістю образів-ідей, представлених у роботах у вигляді малюнків, креслень, схем, конструкцій, моделей, текстів.

Фіксувався також і такий **процесуальний показник**, як творча емоція, яку нейрофізіологи відносять до числа факторів, що детермінують творчий процес. Творчий акт — це максимальне виявлення себе зовні, найбільш повна і глибока реалізація своєї індивідуальності. Саме тому творчий процес супроводжується інтенсивною позитивною емоцією. Зовнішніми показниками внутрішнього творчого процесу (який не може проявитися безпосередньо, оскільки відбувається у самій людині) вважаємо блиск очей, рум'янець на щоках та інші фізіологічні емоційні прояви, що спостерігаються завдяки нерозривному зв'язку творчого процесу з емоційно-почуттєвою сферою людини.

Якими показниками можна визначити творчу діяльність особи, яка виконує у грі роль учителя? Аби обґрунтувати такі показники, звернімося до вислову Канта про ідеал, як загальну форму діяльності щодо цілепокладання. За Кантом, ідеал включає в себе усвідомлення того, що людина є самоціллю власної

рисної дії та гальмує розвиток самого вчителя.

- Триєдина мета стала формальною вимогою, а тому є причиною розпорошення сил педагога, неінтегрованості його дій, свідченням відсутності спільного фундаменту, стрижня педагогічної діяльності [8].
- Існуюча в теорії управління вимога щодо жорсткої взаємозалежності цілі-результату є **запереченням творчості, самостійності та ініціативи у педагогічній діяльності**; механістичний підхід працює проти привласнення незапланованих результатів педагогічної діяльності, а отже, і дії закону зростання потреб [6; 7].
- Готовність до педагогічної діяльності впродовж десятирок років залишається незмінною — **вчителі так і не навчилися визначати виховні та розвивальні цілі власної професійної діяльності**.
- З набуттям вчителями досвіду роботи розв'язання цієї проблеми не полегшується.
- Нехтування проблемою цілепокладання призводить до того, що розроблені науковцями шляхи й способи підвищення ефективності праці вчителя десятками років не спрацьовують.
- Причина наявного стану з цілепокладанням як у теорії, так і в педагогічній практиці — у неадекватності методологічних засад педагогічної діяльності її суті, що й розроб-

лено нами у дисертаційному дослідженні.

Проведене нами науково-практичне дослідження дозволяє стверджувати, що уміння цілепокладати, яке набувається за авторською технологією, *позбавить* учителя від формалізму в постановці мети, від його невміння визначати виховні та розвиваючі задачі, розкриє горизонти власної діяльності; *забезпечить* вчителю свободу, в першу чергу, в цілепокладанні, а затим – свободу вибору змісту, засобів, а отже, і результатів своєї діяльності; *спричинить* радикальні зміни як у самій педагогічній діяльності, так і у готовності до неї вже під час навчання у ВНЗ. Наш вчитель не на словах, а насправді стає готовим до здійснення ним не лише особистісно орієнтованого, а особистісно центрованого навчання і виховання. Його уміння цілепокладати стає органічним, кожному вчителю зрозуміло “що” і “навіщо” робити, він перетворюється у єдину відповідальну особу за цілі-результати власної діяльності. Останнім закладаються нові взаємини між самодостатніми вчителями та різноманітними перевіряючими їхньої роботи.

Що ж пропонує наша технологія? І що вчителю робити з цілепокладанням?

Технологія вибору цілі

Пам'ятаючи слушне зауваження О.Я. Савченко: “Нам не бракує концепцій, нам бракує конкретних пропозицій, як це робити!” [13], ми далі на прикладі конкретного класу покажемо реальні як діагностичні, так

діяльності і в жодному разі не засобом для когось або для чогось – чи то Бога, чи то речі у собі.

Вчитель, який має таку позицію, все, що відбувається на уроці, розглядає з точки зору того, що нового це йому дає, про що змушує задуматися, до чого визначити чи змінити своє ставлення, чому порадити тощо. Кульмінаційним моментом у такій позиції педагога є усвідомлення ним сутнісної єдності між людьми; цьому відповідає його стан, який можна ототожнити з повною гармонією у стосунках між учнями та вчителем, що виявляється у відчуттях творчої наснаги всіх учасників уроку. Це той стан, який В.І. Андреев називав станом “творчоскості”. Зазначимо, що *стан гармонії позначає той момент у педагогічній діяльності, який тільки і можна віднести до ідеалу творчої педагогічної діяльності* (О. І. Виговська, 1995). Якщо ідеал діяльності відповідає вищому її рівню, то ідеал педагогічної діяльності не можна розпредметити; його можна лише описати процесуально у відчуттях самого педагога. Ідеал творчої педагогічної діяльності поза її межами не існує! Відчуваючи “ідеал” у процесі діяльності, ми усвідомлюємо його під час ретроспективного аналізу власної діяльності, рефлексії власних самовідчуттів, почуттів, позицій.

Відтак вважаємо, що адекватним методом виявлення таких станів є інтроспекція, тому за показники реальної творчої педагогічної діяльності прийняли вислови педагогів про самовідчуття своїх станів, які погоджуються з наведеними вище позиціями.

У процесі експерименту ми фіксували репліки гравців, їх емоційний стан, семантику формувань не вихідних соціально-фізичних задач, а вже “особистісно-орієнтованих”, що лежали в основі всіх реалізованих ними видів діяльності під час гри.

Експериментальна робота була проведена мною в період з 1986 по 1994 рр., коли я одночасно працювала учителем фізики, викладачем вузу, викладачем системи післядипломної педагогічної освіти вчителів. Усього в експерименті було задіяно 2642 осіб. Із них: 427 школярів 7-х класів 49, 58, 272 і 247 середніх шкіл м. Києва, 1690 студентів фізикоматематичного, педагогічно-індустріального, педагогічного та філологічного факультетів КДПУ ім. М.П. Драгоманова, 435 учителів фізики і 90 керівників шкіл (директорів та їхніх заступників) Житомирської, Київської, Луганської областей і м. Києва.

У ході дослідження виконано три серії експериментів у три етапи.

У першій серії експериментів виявляли можливості гри для формування трьох сфер особистості зростаючої людини (інтелектуальної, мотиваційно-потребової та діяльнісно-практичної) у їх єдності, у чому вбачали передумови розвитку дитини, необхідної та достатньої умови для цього.

Така цільова орієнтація була зумовлена бажанням змінити на краще становище, яке склалося в педагогічній практиці щодо способів формування вчителями світогляду школярів, зокрема, заміною вербальних засобів на більш адекватні ►

поставленій меті. На першому етапі експерименту (1986-1989 рр.) було задіяно лише частину школярів (150 осіб) і студентів (590 осіб), усіх вчителів і керівників шкіл.

На другому етапі, що здійснювався в 1989-1992 рр., працювали з іншою частиною школярів (277 учнів 7 класів 272 – нині Українського колежу імені В.О. Сухомлинського – та 247 середніх шкіл), а також зі 860 студентами фізико-математичного та педагогічно-індустріального факультетів КДПУ (нині – НПУ) ім. М.П. Драгоманова.

Друга серія експериментів призначалася для дослідження гри як однієї із форм, здатної адекватно задовольняти завданню створення умов особистісно-утворюючого середовища, з одного боку, а з іншого, – реалізувати під час його створення творчий процес для кожного з його суб'єктів.

Третій етап експерименту проводився в 1992-1994 рр. зі студентами фізико-математичного факультету (240 осіб).

Метою третьої серії експериментів було дослідження умов розвитку особистості вчителя у цілісному навчально-виховному процесі, який адекватно був представлений у грі його моделлю.

Усі учасники експерименту, незалежно від віку, кваліфікації та соціального статусу, залучалися до гри, смислоутворюючим центром якої були розроблені нами для 7 класу соціально-фізичні задачі за темою: “Тиск твердих тіл. Способи зміни тиску” (див. додаток 1). Усі задачі об'єднувалися логікою одного конкретного уроку фізики (див. додаток 2).

Для випробування учнів 7 класів було проведено урок у формі дидактичної рольової гри; для усіх інших він був двічі ігровим, оскільки кожен її учасник одночасно виконував ролі фахівця й учня, що спонукало вчителів до активізації їхньої здатності до емпатії. Для них гра проходила як рольова, дидактично-ділова.

Передбачалося, що ці задачі послужать основою для групової роботи у вигляді груп фахівців, утворених чи за спільністю їхніх інтересів, чи за бажанням спільної роботи з однокласниками. Результати гри очікувалися у вигляді проектів, розроблених групами фахівців, конструкцій-моделей, виготовлених із різних конструкторських наборів у вигляді креслень, а також у формі висловлень, суджень і обґрунтувань своїх позицій. Пред'являлася також вимога до вміння привселюдно відстояти, “захистити” результати своєї праці й оцінити “внесок” кожного з учасників груп.

Роль учителя в різних експериментальних серіях була специфічною. До обов'язку виконуючого цю роль на першому етапі експерименту входила організація проведення самої гри: визначення кількості та складу груп, видача їм завдань, проведення “захисту розроблених проектів” і оцінки “внеску” кожного учасника гри у спільний продукт (наведено приклад керованого стилю відносин авторитарного характеру, хоча вони можуть бути й демократичними – від вільного вибору складу груп до оцінки внеску в сукупний продукт). Роль учителя полягала також у створенні сприятливого морально-психологічного клімату в процесі гри (акцент було ►

і прогностичні можливості системно-точкової методики як основи для обґрунтування адресного свідомого вибору мети конкретного уроку та його завдань.

До особливостей цієї технології відносимо:

- її спрямованість на потреби учнів і вчителів, а не на запити суспільства;
- наявність внутрішньої, органічної основи для вибору мети уроку та його завдань натомість зовнішнім чинникам;
- можливість свідомо вибирати мету й способи її реалізації.

Отже, далі проілюструємо на конкретному учнівському колективі технологію вибору мети та завдань конкретного уроку та в цілому цілі (надмети) діяльності вчителя, який працює в цьому класі.

Для такого прикладу ми обрали 7-Б, який у школі називають „благополучним“. Свідченням цьому є думка вчителів про цей клас (див. табл. 4). Узагальнений висновок педагогів такий: інтерес учнів до різних предметів є причиною розкиду результатів ПФ, майже половина дітей мають високі навчальні здібності, 21 учень не потребує педагогічної допомоги, а 11 дітей цього класу є для вчителів опорою у вихованні однокласників.

Інтерпретуємо дані про 7-Б клас, які зібрано нами за допомогою як системно-точкової методики (див. вріз на С.6), так й інших, широко вживаних у шкільній практиці (див. табл. 1, 2, 3, 5).

Знайомство з цією технологією набуває вирішального значення для ефек-

тивного здійснення вчителем власної педагогічної діяльності через те, що він стає здатним конструювати системний об'єкт своєї педагогічної діяльності (а не лише діагностувати й цілепокладати!) та свідомо з розумінням наслідків своїх дій відбирати засоби, умови і того, хто буде реалізовувати все це.

Опанування технології надає вчителю можливість піднятися на інший рівень розуміння своєї діяльності та свого місця в ній: цілей та завдань її здійснення, свідомого вибору в плануванні, організації, прогнозуванні її результатів. **А це вже – найвищий теоретичний рівень такої готовності, якого так не вистає сучасним педагогам! Вчитель знає не лише “що?”, “як?”, а і “чому так треба робити?”, які можливі наслідки такої діяльності та як запобігти небажаному.**

Погодьтеся – це під силу лише Майстру педагогічної справи!

Слід також відзначити, що така діяльність для педагога, хоча і трудомістка, але не представляється “безпросвітною”, бачиться не тільки “купина”, але і “Казбек”, з'являється радість і задоволення собою, результатами своєї праці. Відбувається процес, коли, з одного боку, творчість вчителя веде за собою творчість учня, а з іншого – творчість учня породжує творчість вчителя, тобто відбувається процес співтворчості.

Тож, щоб учитель був в змозі здійснювати людинотворчу освіту, він якраз має уміти творити таке середо-

зроблено на двох планах спілкування – діловому й етичному).

Якщо на другому етапі експериментальної роботи роль учителя полягала лише в її організації, то на останньому він виступав у ролі “катализатора” ідей. У тих групах, де викладач цього не робив, ідеям за параметром “новизни” бракувало “сучасних уявлень” про види людської практики – біоенергетику, екстрасенсоріку, медитативний аутотренінг тощо. Втручання викладача відбувалося у формі ненав'язливого побажання, запитання, підказки-міркування, до того ж лише тоді, коли студенти приступали до висунування гіпотез вирішення задач-ситуацій, тобто враховувався час оптимальної подачі “підказки” за Я.О.Пономарьовим. Зрозуміло, що **інформаційне поле педагога має бути таким, щоб він міг “розширювати” інформаційно-пошукове поле школярів і студентів, спрямовувати його в потрібне русло, не гасити пошук, а активізувати й підтримувати його у ході всієї гри.**

Під час захисту групами своїх проєктів учитель “провокує” запитаннями й заганяє розроблювачів у “глухі кути”, змінює вихідні умови задачі, пропонує визначити придатність рішень-пропозицій для різних умов, які він моделює, заводить розмови про економічний ефект, людські, природні та матеріальні ресурси, про необхідність спонсорів; тобто виконує ролі опонента-критика, співгенератора ідей, співреалізатора, “споживача” ідей і водночас виконує функції “вищої інстанції”, що розпоряджається ідеями і “долями” їх розроблювачів. У такий спосіб захист однієї групи перетворюється на колективний захист усіх від усіх, створюється атмосфера загальної зацікавленості у загальній справі, яка “обростає” такими численними проблемами, що їх вирішення стає життєво важливим для більшості учасників гри (див. ілюстрації з телефільму такого уроку, проведеного автором у 136 гімназії м. Києва, у незнайомому йому 7-ому класі у 2006 році, фрагмент якого було показано по телебаченню на “Освітньому каналі”). Характерним є те, що зазначені результати постійно повторюються вже протягом двох десятиріч, хоча вже змінилися покоління учнів і студентів, змінилася мотивація їхньої навчальної й професійної діяльності, умови й стиль нашого життя в країні, та й сама країна стала іншою.

На третьому етапі експерименту роль учителя була аналогічною. Крім того, додалася робота з організації самоаналізу й аналізу отриманих результатів усіма учасниками гри.

На завершення вчитель провів самоаналіз на основі рефлексії власної позиції, відчуттів, почуттів, а також аналіз результатів своєї діяльності з вдячною оцінкою “внесків”, зроблених іншими – усіма, з ким він був зв'язаний умовами ігрового процесу.

Під час проведення усіх трьох серій експериментальної роботи разючим була подібність реакцій та емоційних проявів “дитячої” та “дорослої” аудиторій: блиск очей, рум'янець на щоках, схвильованість мови, бажання довести, що їхній проєкт – кращий, співпереживання один одному.

вище – розвивальний простір для кожної дитини.

Висновки. В результаті проведених нами досліджень дійшли висновку, що можливо досягти такого рівня професійної готовності вчителя, коли він здатен свідомо забезпечувати найкращі результати щодо успішності, вихованості й розвиненості кожного учня, що відповідають його реальним навчальним і людським можливостям в межах зон актуального і ближнього розвитку за умов свідомого вибору способів навчання з урахуванням максимальних можливостей вчителя та учнів при найменших затратах зусиль, якщо цей вибір здійснювати на основі з'ясованих значущих факторів розвитку учнів і вчителів у реальному навчально-виховному процесі.

Ми познайомили читача з технологією вибору адресної цілі для діяльності вчителя у конкретному класі, яка є фактично ще й технологією розробки оптимального уроку, його проектування, для якого його мета не є кимсь надуманою, а є органічною як для учнів, для яких цей урок проводиться, так і для вчителів, що його розробляють.

Результатами власного експериментального дослідження автор зробив спробу довести незамінність в цих цілях системно-точкової методики.

Така технологія проектування уроку може стати найефективнішим засобом підготовки майбутніх учителів до ефективної педагогічної діяльності, якщо її запровадити у навчальний процес ВНЗ.

КЛЮЧ ТРЕТІЙ

Засоби цілісного розвитку особистості школяра: експериментальне обґрунтування

Актуальне завдання сучасного вчителя – допомогти кожному своєму вихованцю відбутися як особистість, духовно розвинутою Людиною.

З цією метою вчителі прагнуть організувати особистісно-орієнтований, цілісний навчально-виховний процес. Однак, як свідчать наші спостереження, на шляху вирішення цього завдання стоїть, з одного боку, низька професійна підготовка вчителів, а з іншого – теоретична нерозробленість основ цілісного навчально-виховного процесу та засобів цілісного розвитку

Таблиця 6.

РЕЗУЛЬТАТИ ФОРМУЮЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ,
що відображає динаміку творчого потенціалу суб'єктів цілісного навчально-виховного процесу (за параметром генерування ідей)

№ пор.	Категорії ідей	Учитель		Контрольний клас %	Учні		Студенти	
		До експерименту %	Після експерименту %		Експериментальні класи		1-а експериментальна серія %	2-а експериментальна серія %
		3	4	5	1-а серія %	2-а серія %	6	7
1.	Номінальні ідеї	100	154	65	130	175	130	150
2.	<i>У тому числі:</i>							
2.1.	Оригінальні ідеї	-	45,5	-	45	100	35,6	70
2.2.	Нові серед оригінальних	-	18	-	15	50	12	25
2.3.	Практично значущі	-	19	-	10	25	15	16

особистості. Саме тому серед конкретних цілей нашого дослідження були поставлені завдання **виявити невикористані резерви уроку** для розвитку творчих особистостей його суб'єктів та визначити особливості навчально-виховного процесу як цілісної системи.

Припустимо, що такий процес реалізується через урок, котрий забезпечує цілісний вплив на цілісні особистості, якими є всі суб'єкти навчально-виховного процесу. Яким повинен бути такий урок? На яких принципах має він будуватися (див. вріз на С. 11)?

З урахуванням зазначених принципів і має будуватися урок чи будь-яка інша форма навчально-виховного процесу, що має на меті розвиток цілісної особистості його суб'єктів.

ДИДАКТИЧНІ РОЛЬОВІ ІГРИ

Ми віддаємо перевагу урокам, котрі організовані та проводяться як дидактичні рольові ігри, оскільки вважаємо, що саме вони здатні забезпечити як реалізацію, так і створення творчого потенціалу і учнів, і вчителів, тобто найбільше відповідають нашій концепції адекватних засобів цілісного розвитку особистості.

Одним із завдань нашого дослідження (див. вріз на С.12) саме і була експериментальна перевірка можливостей дидактичної рольової і водночас ділової гри для створення та реалізації творчого потенціалу суб'єктів цілісного навчально-виховного процесу. **Нас цікавила експериментальна розробка засобу адекватного розвитку особистості. Саме таким засобом ми вважали гру.**

Ця точка зору на гру (дидактичну, ділову) не є загальноприйнятою. Так, польський вчений В.Оконь справедливо говорить про дидактичні ігри як про метод, що має багато різновидів. Загальною їхньою характеристикою є ігровий елемент. Головна мета їх використання полягає у закріпленні знань, умінь застосовувати ці знання в ігровій ситуації, у підтримці та роз-

ХАРАКТЕРНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ УЧНІВ І СТУДЕНТІВ

Наведемо характерні висловлювання учнів і студентів, що розрізняються між собою залежно від того, учасниками якої за рахунком експериментальної серії вони були.

Так, на першому етапі експерименту студенти, директори та вчителі використовували гру як форму розвитку в учнів інтересу до вивчення фізики, щоб показати місце фізики в реалізації міжпредметних зв'язків і принцип зв'язку навчання з життям.

Інтерв'ювання школярів, проведене в 49 і 58 школах (усього 69 осіб), підтверджує наш висновок. У відповідь на запитання **“Що нового для себе Ви довідалися у процесі гри?”** почули, наприклад, таке: **“Ми довідалися, що з твердого матеріалу можна зробити лаву, на якій почувашся як на перині. Довідалися, як це зробити”** (Б.Н., 49 СШ); **“Я пересвідчилася, як важко захищати свої проекти”** (К.Л., 58 СШ), **“Я закріпила знання з фізики”** (К.Л., 58 СШ); **“Не знала, що дерева і будинки зв'язані між собою”** (М.І., 49 СШ). На запитання **“Чи стануть у нагоді знання з фізики у житті?”** ці учні відповіли: **“Знання з фізики завжди потрібні”**. **“Цей висновок я зробила після нашої роботи в групах, – писала одна з учениць. – Фізика потрібна і геологам, і будівельникам, і ботанкам, і архітекторам”**.

Показовим результатом другої експериментальної серії є висловлювання учня 7-Б класу 272 СШ Сашка Б., яке виражає загальний настрій решти учнів. Після гри він звернувся до вчителя з проханням-пропозицією: **“Підручник з фізики ми і самі вивчимо, краще давайте вирішувати такі задачі на кожному уроці ... Це ж життя!... Невже у Вас більше немає таких задач?”** – запитав Сашко зі змішаним почуттям страху, надії і розчарування.

До результатів, отриманих під час проведення експериментальних серій з вирішення соціально-фізичних задач, варто віднести **злиття ігрового поля з реальним життям, у чому ми вбачаємо необхідну умову формування особистості людини, оскільки лише в такій ситуації учасники гри можуть здійснювати значиму діяльність.** Ілюстрацією того, наскільки зливаються реальний життєвий план з ігровим, служить фраза студента 4 курсу педагогічно-індустріального факультету А.М.: **“Треба, щоб на таких заняттях були фахівці зеленбуду, будівельники, інші фахівці, щоб вони більше не припускалися прорахунків у своїй професійній діяльності. Якщо ж їх не можна запросити на заняття, то, принаймні, слід ознайомити з висновками-проектами студентів та учнів”**.

Додаток 1.

СОЦІАЛЬНО-ФІЗИЧНІ ЗАДАЧІ ЗА ТЕМОЮ: “Тиск твердих тіл. Способи зміни тиску” (Фізика, 7 клас)

Завдання 1. Група “Інженерів-конструкторів”

Розробити конструкції сільськогосподарських машин для посіву, прополювання і збору урожаю однієї з обраної Вами сільськогосподарської культури (пшениці, жита тощо).

Машини повинні задовольняти таким вимогам:

- 1) не травмувати ґрунт;
- 2) бути здатними до маневрування;
- 3) бути швидкохідними;
- 3) забезпечувати охолодження якомога більшої площі.

Замалуйте і доведіть, що запропоновані Вами конструкції машин є найкращими.

Завдання 2. Група “Архітекторів-дизайнерів”

1. Прочитати с. 46 книги Я.І.Перельмана “Цікава фізика” (кн. 1, М., Наука, 1986, 224 с.), де про легендарного Левіафана Ломоносов написав: “На острых камнях возлегают и твердость оных презирает для крепости великих сил, считая их за мягкий ил”.

2. Запропонувати конструкції лав, виготовлених із місцевих матеріалів (каменю, дерева), що не поступаються у зручності ложу Левіафана.

3. Зробити схематичну замальовку розроблених конструкцій лав.

4. Довести, спираючись на знання з фізики, що запропонована Вами конструкція найкраща.

Завдання 3. Група “Фізико-географів”

Нині постійно наголошується на необхідності розвивати наукові основи раціонального використання й охорони ґрунтів. Здійснення цього завдання входить у компетенцію фізико-географів.

Вам пропонується:

1. Вирішити питання про можливість прокладення дороги через заболочену територію. Оскільки дорога пройде найкоротшим шляхом, вона обійдеться державі набагато дешевше, крім того, осушення болота дасть змогу збільшити площу під сільськогосподарські угіддя. Зважте також на те, що з цієї заболоченої території починається судноплавна ріка. (Див. докладніше: “Фізична географія”. Підручник для 5 класу. М., Освіта, 1984, 156 с. – С. 135, 142).

2. Запропонувати варіанти сполучення між селищем і автомагістраллю, ґрунтуючись на понятті “тиску”.

Завдання 4. Група “Інженерів-механіків”

Розробити конструкції машин для пересування в умовах заболоченої місцевості.

Завдання 5. Група “Геологів”

З’ясувати і на основі знань з фізики обґрунтувати, що з часом відбудеться з елеватором, якщо його прибудувати до складу для зберігання зерна, розташованого на місці старої фортеці, та запропонувати варіанти, які дали б змогу уникнути небажаних наслідків.

Дається додаткова інформація про те, що у Франції під час прибудови вежі до древнього нефа вона нахилилася у протилежний від древнього нефу бік. (Будівля – стара; ґрунт під нею і поблизу – ушліньвіся. Тож ділянка, відведена під висотну прибудову, частково буде ушліньвіною, а частково – ні).

Зробити замальовки.

Запропонувати варіанти прибудови елеватора для запобігання небажаних наслідків.

Завдання 6. Група “Ботаніків”

Озеленити тополями і вербами вулиці селища, ширина яких не перевищує 15 м.

1. Пам’ятайте, що всі природні компоненти (у задачі фігурують два з них: ґрунт і рослинність) нерозривно зв’язані і взаємодіють між собою. Зміна стану одного спричиняє зміну іншого. (Про це Ви довідаєтеся докладніше з курсу географії).

2. З’ясуйте характер цього взаємозв’язку і можливості його врахування під час будівництва. Для цього скористайтеся даними про шкідливий вплив коренів дерев на споруди. Через поглинання води коренями вологість ґрунту зменшується, він висихає. У такий спосіб корені послабляють ґрунт; а тополя має таку розвинуту кореневу систему, що цілком витісняє його. Тому вологолюбні дерева розсаджують далеко від стін споруд (не ближче 7,5 м).

3. Передбачте виникнення небажаних наслідків для споруд, будинків; обґрунтуйте це з погляду фізики.

4. Висловіть Ваші пропозиції щодо озеленення селища.

вितку інтересу школярів до пізнання, а не в цілісному формуванні людини. Зазначеній меті підпорядковані майже всі пропонувані їхніми розробниками сучасні різноманітні за формами ігри. На жаль, педагогами й науковцями не усвідомлюється головне – можливість таких ігор для особистісного й людського розвитку усіх без винятку суб’єктів навчально-виховного процесу.

Що повинно складати основу такої гри? В основу розробки рольової гри нами покладено весь комплекс педагогічних принципів, перелічених вище. Крім того, аби швидше досягти у грі ефекту значимості пропонуваного виду діяльності для усіх без винятку її учасників, ми додатково використовували принцип О.М. Леонтєва та В.А. Петровського (діяльнісно-відношеневий, стосунковий) та особистісно-рольовий В.І. Войтка.

Смисловим центром гри є задача-ситуація, її багатозначне поле рішення, зумовлене як формулюванням вихідної умови, так і складом тих, кому вона адресується для вирішення: їхнім рівнем інтелектуально-культурного розвитку, ступенем емоційно-ціннісної ідентичності, сформованим у них досвідом здійснення різних видів діяльності, у тому числі й творчої, спілкування (співробітництва, групової роботи) – в цьому незамінну роль відіграє системно-точкова методика. Проте “ключем” вирішення задачі-ситуації є знання навчального предмету (О.І. Виговська). Це дуже важлива умова, ос-

ПЕДАГОГІЧНА ІНСТРУМЕНТОВКА ФРАГМЕНТУ ВКЛЮЧЕННЯ ДІТЕЙ В СОЦІАЛЬНО-ЗНАЧУЩИЙ ПЛАСТ ЇХНЬОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Сценарій уроку фізики

Описані у додатку 1 завдання можна пов'язати між собою різною логікою залежно від складу учасників гри, їхніх інтересів, потреб, а також стимулів спілкування між ними та викладачами. Прикладом такої логіки може слугувати запропонований хід уроку, розроблений за типом рольової гри за темою “Тиск твердих тіл. Способи зміни тиску” (7 клас).

Учитель: Під час проектування селища для його жителів (до речі, того, де ми з Вами минулого разу були у поході), перед архітектором було поставлено такі завдання (зрозуміло, що таку промову може собі дозволити або класний керівник цього класу, або вчитель, який зустрічається з учнями не лише в стінах школи).

1. З метою економії засобів, відпущених на будівництво дороги, що з'єднає селище з автомагістраллю, прокласти її найкоротшим шляхом – через болото. Пропонується висушити його, що дасть змогу і дорогу прокласти, і збільшити площу під сільськогосподарські угіддя.

2. На місці старої фортеці побудувати склад для зерна, прибудувавши до нього елеватор.

3. Забезпечити зони відпочинку зручними лавами, виготовленими з місцевих матеріалів – каменю і дерева.

4. Озеленити вулиці селища тополями і вербами. Крім того, від агронома і механізаторів виробництва надійшло прохання посприяти їм у збільшенні продуктивності праці під час посіву, прополки і збору сільськогосподарських продуктів; травмування ґрунту сільськогосподарськими машинами слід звести до мінімуму.

Зрозуміло, що одному архітектору вирішити всі ці завдання не під силу. Потрібно створити творчий колектив, куди б входили біологи, географи, інженери-механіки, інженери-конструктори, проєктувальники-дизайнери, щоб передбачати і врахувати всі зміни, які можуть відбутися в природних компонентах у результаті господарської діяльності. До нас з Вами і звернувся за допомогою архітектор. Пропоную Вам на час уроку стати таким творчим колективом.

Методична ремарка. Це найпростіший та найкоротший варіант такої бесіди. Саме від неї залежить фактично те, яким буде цей урок: привабливим, збуджуючим увагу дітей, захоплюючим, на якому діти забудуть про те, що вони на уроці, або традиційно довгим і нудним, важким ... Саме на початку такого уроку вчителю потрібне володіння риторикою, переконуючою комунікацією, в цілому – педагогічною майстерністю. ▶

кільки у такий спосіб школярів можна підвести до усвідомлення ролі знань у їхньому житті (див. додатки 1, 2).

Гра має два змістових поля: об'єктивне (предметне) і суб'єктивне. Зміст предметного поля складають будь-які предметні знання (у нашому випадку – знання з фізики та інших предметів, до яких в учнів саме цього класу є уподобання). Змістом же суб'єктивного поля є реальна життєдіяльність учасників гри, що відбувається саме під час її проведення; водночас вона є концентрацією досвіду такої життєдіяльності у минулому, сьогоденні й майбутньому. Останнє дає право стверджувати, що в іграх можуть реалізуватися три функції процесу формування особистості: діагностична (відносно кожної особистості гравця і можливостей групи, що його оточує, як проєкції “соціального фактора”); виховуюче-освітня (не лише у плані придбання знань, досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного відношення, але й формування у кожного окремого учасника гри особистісних змістів власної життєдіяльності); прогностична (що дає змогу визначити можливість “планку” досягнень в особистісному розвитку кожного в умовах сформованих чи перетворених, змінених взаємин).

Те, що змістом гри є предметний і соціальний аспекти (а також завдяки спектру розв'язуваних дидактичних задач), дає змогу виділити задачу-ситуацію (яка є “ядром” у грі) в особливий вид

Тож в залежності від спроможності вчителя педагогізувати навчальні ситуації, які є соціальним планом фізичної задачі, зміст уроку буде різним.

Інший вчитель може почати той самий фрагмент так: “Голова сільради того села, де ми, мандруючи стежинками історії нашого краю, зупинилися на перепочинок в розвалинах старої фортеці, надіслав мені листа з проханням разом з вами допомогти йому вирішити життєво важливі для усіх мешканців села завдання. Пам’ятаєте, як він того разу зустрів нас люб’язно, почаствував парним молоком, сказав, що ми йому дуже сподобалися, бо ми кмітливі й веселі?! Так от він і пише, що переконаний, що ми з його проханням впораємося, бо розумні й творчі”. (Далі подаються вже зазначені завдання з тією лише відмінністю, що мають пояснення самого “замовника”, в даному випадку – голови колгоспу. Наприклад, обґрунтовуючи 3-є завдання, він говорить, що мріє про те, щоб його односельчани після важкого трудового дня могли б гідно відпочивати і т. ін.)

Завершується оголошення завдань “персональним зверненням голови до дітей з проханням це зробити, яке перемишується з його запевненнями, вірою і переконаннями, що лише вони здатні це гідно виконати”.

Можна запропонувати безліч варіантів, але зрозуміло, що їх буде стільки, скільки в школах вчителів і дітей та які між ними взаємини, але головне в тому, щоб тексти були правдиві й створювали ситуацію прохання від значущої, шанованої для дітей людини.

А перший урок продовжувався далі так.

Чи зможемо ми з Вами допомогти архітектору і майбутнім жителям селища?

Учні: “Так. Спробуємо. Постараємося.”

Учитель: “Тоді кожна група одержує пакет. На пакетах зазначено прізвища “фахівців” і рід їхніх занять. У кожен пакет вкладено завдання, які необхідно вирішити кожній групі. Від якості вирішення запропонованих завдань залежить і якість усього проекту, а в недалекому майбутньому – і функціонування селища.

На вирішення кожного завдання дається 15 хвилин. Після цього на спільній нараді “фахівців” кожна група доповідатиме про результати своєї роботи. Затим буде вибрано найкращий варіант з технічної й економічної точок зору.

Учитель роздає пакети “фахівцям” (яких визначає з урахуванням їхніх інтересів).

Через 15 хвилин усі групи фахівців запрошуються на нараду, яку проводить “головний архітектор” (у його ролі виступає вчитель).

Методична ремарка. Організація і проведення цього фрагменту сам само залежить від педагогічної концепції вчителя, від його людських й професійних якостей. ►

соціально-фізичних задач (О.І. Виговська, 1986).

Самою організацією гри та під час її проведення забезпечується врахування як наявних інтересів, потреб, мотивів учасників гри, так і в цілому – стан морально-психологічного клімату, міжособистісних відносин у групі учасників гри, їхні ціннісно-групові орієнтації.

Зміст соціально-фізичних задач і принцип організації гри зумовлює те, що на рівні практичної реалізації гри “**включаються**” такі **механізми розвитку особистості, як довизначення задач** (М.І. Машбиць), **особистісна рефлексія та внутрішній план дій** (Я.О. Пономарьов), **інтелектуальна активність** (Д.Б. Богоявленська), **особистісна значимість** (мотивація та потреба за схемою: “Мені це цікаво, потрібно...”), **позитивна Я-концепція** за формулою: “Я можу...”, “Мені під силу...”, “Я сам собі цікавий” (М. Бернс, Є.М. Ільїн).

ГРА ЯК ФОРМА ЦІЛІСНОГО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Оскільки гра як форма цілісного навчально-виховного процесу розроблялася і здійснювалася на основі та у відповідності до нашої концепції творчої педагогічної діяльності та творчого процесу, *результати, отримані під час проведення гри, можна вважати показниками ефективності творчого педагогічного процесу.*

Для кількісної оцінки результативності творчого процесу, реалізованого під час гри, ми обрали такий показник, як генерування ідей,

тобто кількість і якість ідей, висловлених учасниками. З цією метою ми розрізняли: номінальні ідеї — як ті, що були у змісті навчального матеріалу, обраного за основний зміст гри (до експерименту), так і ті, для яких вони слугують базою для “народження” інших (після експерименту); оригінальні ідеї, нові серед оригінальних, практично значимі ідеї (див. табл. 6).

Аналіз даних таблиці 6 свідчить (див. колонки 5, 6, 7): якщо до проведення експерименту учні 7 класів не засвоювали у повному обсязі зміст навчального матеріалу (коефіцієнт ефективності навчальної діяльності дорівнює 65 %), то після проведення першої експериментальної серії (яка, до речі, безпосередньо не мала на меті підвищення ефективності навчальної діяльності) всі учні не лише засвоїли зміст теми у повному обсязі, але й змогли генерувати нові ідеї, що базувалися на номінальних, і таких ідей в експериментальних класах було висловлено *двічі більше* порівняно з контрольними класами. Аналіз бесід, проведених з учнями, дав змогу встановити фактори, що сприяли такому високоєфективному засвоєнню навчального матеріалу, — це активізація мимовільного сприйняття і мислення, заміна “лівопівкульної” стратегії мислення “правопівкульною”. Ще більших успіхів досягли учні у другій експериментальній серії. Найбільш значимим фактором, крім зазначених у першій серії, є особистісно-утворююче середовище та

Якщо ми хочемо краще пізнати своїх учнів, а себе перевірити на вміння адекватно запитам дітей прогнозувати й проєктувати навчальні ситуації, то тоді слід створити ситуації вибору. Після оголошення завдань, підкреслити, яких фахівців вони (наші учні) потребують для свого вирішення й запропонувати їм самим визначитися.

Перший же урок продовжувався далі.

На нараді “головний архітектор” викладає суть проблеми, просить висловити думки і запропонувати варіанти рішень задач, що входять у компетенцію тих чи інших “фахівців”, для загального обговорення.

По черзі представляючи слово кожній групі фахівців, з’ясовуються можливості й умови вирішення запропонованих задач.

Після доповідей “ботаніків”, “архітекторів-дизайнерів”, “інженерів-геологів”, “фізиків-географів”, “головний архітектор” просить висловити думку “інженерів-механіків” щодо того, чи зможуть сконструйовані ними машини забезпечити зв’язок селища з автомагістраллю. Останніми доповідають про результати своєї праці “інженери-конструктори”.

“Головний архітектор” дякує усім “фахівцям” за допомогу в рішенні непростих задач, оцінює внесок кожної групи; оригінальність рішень, їх повноту, можливість остаточного вирішення проблем; пропонує кожній групі оцінити індивідуальний внесок кожного. Пропонує розроблені оригінальні конструкції машин відразу впровадити у виробництво.

На закінчення уроку вчитель проводить з учнями бесіду.

Учитель: Чим, коли і як у розумінні навколишньої природи, виробництва, технічного оточення можуть допомогти знання, пов’язані з поняттям “тиск” і способами його зміни?

Учні наводять приклади з минулих і сьогоdnішнього уроку про те, що поняття “тиску” дає змогу в одних випадках “об’єднати”, в інших — “передбачити”, у третіх — “допомогти” і т.д.

Учитель (підсумовуючи сказане учнями): Справді, “знання — сила”. Людина могутня, коли має різнобічні знання. Ми щораз переконуємося з Вами у взаємозв’язку і взаємозалежності явищ у природі. А це вказує на те, що не можна “всліпу” господарювати на Землі. Аби не зашкодити природі, ми з Вами маємо багато чого навчитися не лише з фізики, а й з усіх інших предметів.

Сьогодні ми закінчили вивчення поняття “тиску” твердих тіл і довідалися чимало нового; а ще ми вивчатимемо тиск у рідинах і газах і, природно, зможемо не лише пояснити те, що відбувається навколо нас, а й використати ці знання на практиці, у побуті, а в майбутньому — і на виробництві.

Вивченню тиску рідин і газів будуть присвячені наші наступні уроки.

його особливості. Результати перевершили очікування: *кількість ідей збільшилася втричі (175 %) порівняно з контрольними класами*. Очевидним є вплив особистісно-утворюючого середовища і стосунків на оригінальність висловлюваних ідей, їх новизну та практичну значимість. Порівняно з результатами першої експериментальної серії відповідно *збільшилася вдвічі кількість ідей за параметром оригінальності, втричі за параметром новизни й у 2,5 раза за параметром їх практичної значущості*.

Порівняння даних таблиці 6 (див. колонки 3 і 4; 5, 6, 7; 8 і 9) дає змогу дійти такого висновку: *особливості особистісно-розвивального середовища значимі для генерування ідей як для учнів, так і для студентів*.

Однак більше значення вони мають для учнів. Очевидно, що такий показник, як практично значимі ідеї, у середовищі студентів залишається незначущим. За поясненням “перепаду” у результатах робіт студентів та учнів за параметром “практично значимі ідеї” ми звернулися до студентів педагогічно-індустріального факультету (усього опитано 65 осіб). Їхня думка зводилася до того, що *перевищення у вчителів зазначеного результату вдвічі пояснюється їхнім набагато більшим життєвим досвідом та спеціальною підготовкою з предмету (фізики)*. Таке пояснення нас цілком задовольнило, оскільки воно співвідносилось з аналогічними результатами, отриманими нами в процесі проведення першої серії експериментальних занять для студентів. Проте результати другої серії експериментальних занять не можна пояснити цими причинами (див. колонки 7 і 9 таблиці 6): розглядуваний показник в учнів зріс у 2,5 рази, а порівняно зі студентами – у 1,5 рази, хоча знання з фізики та життєвий досвід студентів, очевидно, вищі, ніж в учнів. Показники оригінальності та новизни також вище в учнів.

Аби пояснити отримані експериментальні факти, ми звернулися до керівників експериментальних шкіл (опитано 15 осіб), студентів фізико-математичного факультету – переможців олімпіади з проблем педагогічної творчості (опитано 27 осіб) та вчителів експериментальних шкіл (опитано 47 осіб). *Керівники шкіл вважали, що учні мають кращі вікові можливості щодо фантазії й уяви порівняно зі студентами; студенти спробували пояснити це “розковуванням” (на кшталт “випустити джина з пляшки”) образного мислення у процесі гри; вчителі пояснювали ці факти значимістю для дітей самих класних колективів, вимог, що пред’являються у класі до кожного учня. Погоджуючись і з першими, і з другими, і з третіми, констатуємо значимість рольової гри – як форми організації цілісного навчально-виховного процесу, розробленої згідно з основними положеннями нашої концепції творчої педагогічної діяльності, – для усіх без винятку її учасників* (див. вріз на С. 17).

Наведені у врізі висловлювання наочно демонструють різницю щодо результатів двох серій експериментів: у першій – це знання, усвідомлення їх ролі у житті; у другій – знання-ставлення, тобто особистісно-значимі знання.

Лише після третьої серії експериментів ми впевнилися у можливості досягти інших результатів, тих, які ми прагнули одержати від здійснення педагогічної діяльності – це, крім зазначених вище, ще й позитивні зміни у ставленні до самого себе, позитивні зміни у взаєминах суб’єктів гри, що є однією з форм цілісного навчально-виховного процесу.

Отримані результати не лише підтверджують їхню залежність від концепції вчителя (у даному випадку вона виражалася цільовою установкою на кожному етапі експерименту), а й доводять правомірність висунутого нами положення, що *основною умовою ефективного здійснення творчого пе-*

дагогічного процесу *є створення особистісно-утворюючого середовища, його якості.*

ЧИ Є ТРАДИЦІЙНІ ПРЕДМЕТНІ ЗАДАЧІ ЗАСОБОМ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ?

Слід зауважити, що існуюче в педагогічній науці та практиці уявлення про задачі, як засіб формування особистості чи її складових компонентів (наприклад, інтелекту), щонайменше, некоректно сформульовано, оскільки при цьому забуто, що таким засобом є лише значима діяльність особистості та значимі для неї взаємини. Отже, *задачі можуть бути засобом організації життєдіяльності, проте чи дасть це “поштовх” розвитку особистості, залежатиме не лише від змісту задачі.*

На обкладинках як дидактичної, так і методичної літератури часто можна зустріти таку назву – творчі задачі для... Некоректність таких уявлень про роль задач має свої негативні наслідки у педагогічній практиці, а також відбивається на недооцінці ролі вчителя. Очевидно, що *лише від учителя залежатиме, стануть чи не стануть ці задачі засобом розвитку особистості учня*; чи включити він їх у створення ланцюга ситуацій, через які повинен пройти кожен вихованець. Тим самим досягаються умови для здійснення значимої діяльності усіма без винятку її учасниками.

Неочевидним залишається лише той факт, що гра створює умови для значимої діяльності самого вчи-

теля, викладача. Для нього – значимість не в предметному полі гри, а в педагогічному. У грі чи не найкраще – “концентровано” – виявляється людина: “видно” її установки, домагання, спрямованість, області та рівні інформованості, її ін-

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдавленская Д.Б. Пути к творчеству. – М.: Знание, 1981. – 96 с.
2. Бондар В.І. Дидактика. – К., Либідь, 2005. – 264 с.
3. Виговська О. Творча педагогічна діяльність як особистісно орієнтована: авторська концепція, технологія. // Директор школи, ліцею, гімназії. – № 4. – 2002. – С.70 -76.
4. Виговська О. І. та ін. “Точка опори” у педагогічній діяльності. // Рідна школа. – №12. -1991.- С.41 – 48.
5. Виговська О. Підготовка сучасного вчителя до творчої педагогічної діяльності: авторська концепція, технологія. – К.: НПУ, 1997. – 22 с.
6. Виговська О. Діяльність учителя і цілепокладання: теоретико-практичне обґрунтування технології дії та навчання // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2005.- № 4.– С.70.
7. Выговская О.И. Творческая педагогическая деятельность в целостном учебно-воспитательном процессе: Дис...канд. пед. наук.: 13.00.01. – К., 1995. – 203 с.
8. Виговська О. Триєдина мета уроку в контексті цілепокладання. Теорія і практика. – 2007. – № 4. – С. 20 -24.
9. Вони із мене кепкували. – Інтерв'ю з академіком Іваном Зязюном, ініціатором створення кафедр педагогічної майстерності в закладах вищої педагогічної освіти. //Директор школи, ліцею, гімназії. – 2006. – №2.- С. 55 – 56.
10. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К.: Грамота, 2005. – 448с.
11. Макаренко А.С. Цель воспитания // Макаренко А.С. Избр. пед. соч.: В 2 т. Т. 1 / Под ред. И.А. Каирова и др. – М., 1977.
12. Основы педагогического мастерства: Учебное пособие для пед. спец. высш. учебных заведений / Под ред. И.А. Зязюна. – М.: Просвещение, 1989. – 302 с.
13. Савченко О. Оптимальний шлях зближення теорії й практики в освіті. // Директор школи, ліцею, гімназії. – № 1. – 2005.

ВИСНОВКИ

- Результати проведеного експериментального дослідження стверджують наявність невикористаних резервів уроку для розвитку творчої особистості його суб'єктів; доцільність використання з цією метою запропонованого “методичного ключа” (див. С. 18-20) для розробки соціально-предметних задач, а з їх допомогою – адресного особистісно-утворюючого середовища.
- Дидактичні ігри, розроблені згідно з викладеними уявленнями автора, створюють оптимальні умови для розвитку особистості школярів, оскільки передбачають залучення учасників гри до значимих для них діяльностей та взаємин, що реалізуються у рамках одночасної дії усіх факторів виховуюче-освітнього середовища (колективів педагогів, дітей, батьків, особистісного потенціалу кожного вихованця, їхнього суб'єктивного поля). Очевидні й інші педагогічні переваги цих дидактичних ігор – це можливість “стиснути”, ущільнити, одночасно об'єднати предметну і соціальну інформацію, досвід дітей, а також вирішення проблем навчання і виховання, становлення особистості людини та її самореалізації. Створюються сприятливі умови для особистісного розвитку кожного, оскільки всі учасники ігор мають нагоду пройти (“свою” для кожного!) послідовність ситуацій-взаємин з іншими, собою, предметом, світом, соціумом.

У підсумку гри школярі та педагоги здійснюють творчу діяльність: школярі “довизначаючи”, переформулюють задану задачу в “свою”, а вчителі, з огляду на невизначеність ситуації, шомиті ставлять і вирішують “нові” педагогічні задачі. Одночасно пізнають цінності нової доби, вчителю цікаві діти з їх ставленням до життя, а він сам – цікавий учням своєю мудрістю, вираженістю, безліччю ідей.

- У дослідженні продемонстровано, як просто скористатися запропонованими засобами вчителю і навіть студенту.

Тож авторську технологію, з якою Ви, шановний читачу, щойно познайомилися й могли в цьому вже переконатися, потребують як система підготовки вчителя у вищій школі, так і шкільна практика.

- У наших вчителів гарантовано змінюється позиція з керованого, не підготовленого до роботи в сучасних умовах підвищеної складності, на самодостатнього професіонала власної справи, педагога-творця, Майстра.
- Гарантується якість підготовки сучасного вчителя, якого потребує сьогодення. Ця *технологія 100-відсотково гарантує* обумовлений, винятково значущий, *новий результат* лише за однієї умови – якщо вчитель навчиться користуватися 3-ма “педагогічними ключами”, які складають суть авторської технології.

тереси, здібності, ставлення до людей, до предмета, до навколишньої дійсності; ставлення до неї з боку інших; виявляється її вміння працювати в групі, бути як лідером, так і виконавцем, вміння відстояти ідею чи відступити тощо. У грі стають очевидним як сильні сторони особистості, так і слабкі, складнощі в інтелектуальному, емоційному, вольовому, дієво-практичному планах. Діяльність учителя починає здійснюватися у формі “спіралі” – діти пізнаються у грі (у вчителя з'являється нагода поставити точний діагноз стану кожного учня і визначити стан розвитку класного колективу, групи), створюються сприятливі ситуації для того, щоб кожен учень проявив себе з найкращого боку, чим забезпечується формування або підтримка позитивної “Я-концепції” у кожного з них. Природно, такий мікросоціум буде значимим для його членів. Таким чином, значима предметна діяльність доповнюється значимим соціальним середовищем, що створює оптимальні умови для здійснення двох взаємозалежних процесів – формування особистості та її самореалізації. Оскільки людина – це безмежна істота, то роботу з нею і “над нею” можна представити у вигляді “спіралі”, що відображає вічний процес самовдосконалення своєї діяльності і себе у ній, як її суб'єкта.

Можливості рольової гри можуть обмежуватися лише власною педагогічною концепцією формування особистості вчителя.

ОГЛЯД-КОНКУРС АВТОРСЬКИХ РОБІТ НА XII МІЖНАРОДНОМУ ФЕСТИВАЛІ “ПЕДАГОГІКА XXI СТОЛІТТЯ”

Управління
школою

Огляд-конкурс авторських програм, методик, розробок проходив на Міжнародному фестивалі „Педагогіка XXI ст.“ у 9 раз.

Члени конкурсного журі: педагоги-новатори, управлінці, наукові співробітники, склад журі періодично оновлюється. В залежності від тематики та кількості поданих робіт, до участі в роботі журі долучаються додатково високопрофесійні учасники фестивалю.

На XII фестивалі на конкурс було заявлено 44 роботи та 6 представлено на огляд-конкурс діючих моделей освіти.

Важливим є те, що на конкурсі автори проходять громадську експертизу, презентуючи свою роботу всім учасникам фестивалю. Авторам робіт, які викликали особливий інтерес, ставляться додаткові запитання.

Після цього компетентне конкурсне журі розглядає роботи, які достойні отримати сертифікат Фестивалю, а автори робіт, які стали переможцями, отримують грошові премії від Генерального спонсора фестивалю – компанії “Інмаркет”.

Питання підвищення кваліфікації вчителів на даний момент є досить болючими. Інститути удосконалення вчителів не завжди задовольняють потреби педагогів в нових знаннях. Підтвердженням цього і є фестиваль, на який приїздить велика кількість педагогів з метою підвищення свого професійного рівня, можливості поспілкуватися з науковцями, учителями-новаторами, колегами. Тому авторські методики, технології, програми спецкурсів цього спрямування були схвально сприйняті учасниками і членами журі фестивалю.

Хочу зупинитись на авторській технології¹ к.п.н. Виговської О.І. “Педагогічні ключі індивідуально-особистісно-людського розвитку суб’єктів шкільного навчально-виховного процесу”. Автором детально проаналізовані причини неготовності вчителя до змін та втрату мо-

**Тетяна
ВОЛКОВСЬКА**

Завідувач науково-методичною лабораторією педагогічних інновацій
ОНМЦОКІТ,
м. Одеса

¹ Знайомтеся з технологією на С. 4

Анатолій Фасоля

Ведучі Фестивалю:
Вікторія Хворостянова та Геннадій Чепурний

Віра Чудакова

Ольга Виговська

тивації до своєї педагогічної діяльності. Запропонована технологія гарантує якість підготовки сучасного вчителя, якого потребує сьогодні.

Технологія вже пройшла апробацію в НПУ ім. М.П. Драгоманова і дала позитивні результати. Структура авторської технології складається з трьох ключів (див. С.4).

Саме вони акцентують увагу на основних суб'єктах педагогічного процесу та найважливіших питаннях навчальної діяльності: цілепокладанні та мотивації.

Опираючись на знання психологічних особливостей учнів, автор пропонує системно-точкову методику як ключ до людинотворчого навчання та виховання.

Розроблений алгоритм діяльності учителя, творення адресного середовища з використанням системно-точкової методики дає можливість дійти до кожного учня, що сприяє свідомій діяльності учителя і відповідає на питання: для чого і як робити.

Втім, що в цій роботі є потреба, свідчить той інте-

рес, який викликала дана технологія при презентації її на громадській експертизі.

Як логічне продовження попередньої роботи є програма і методична розробка, представлені Чудаковою В.П. "Креативний менеджмент: ключі майстерності, ступені росту, моделі ефективності" Програма має сприяти підготовці фахівців до діяльності не тільки як професіоналів, але і в якості організаторів навчання й виховання співробітників.

Схвальні відгуки отримали роботи к.п.н. Фасолі А.М. "Особистісно зорієнтоване навчання: сутність, основи, технології", доктора військових наук Колпакова В.М. "Теорія і практика самоменеджменту".

З великим інтересом сприйняли учасники Фестивалю представлені моделі шкіл нового типу: проект "Школа-місто" (м. Тернопіль), Приватна школа "Гармонія" (м. Одеса), школа-інтернат № 2 (м. Одеса), школа № 76 (м. Челябінськ), Маріїнська гімназія (м. Одеса), школа № 43 (м. Челябінськ), тощо.

Звичайно, розповісти про всі роботи в журнальній статті не має змоги, але познайомитися з ними можна буде у збірнику праць XII Міжнародного фестивалю „Педагогіка XXI ст.“

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНДРАГОГІВ СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

Управління
школою

*Я скажу, что андрагог — он не столько педагог,
Сколько мудрый собеседник, консультант и исповедник.*

*Ценен он своим вниманьем к целям индивидуальным,
Помогает нам постичь, как их поставит и достигть.*

В.В. Анненков „Эпиграф к Материалам VI международной конференции кафедры педагогики и андрагогики Санкт-Петербургской академии постдипломного педагогического образования”

Система післядипломної педагогічної освіти під впливом соціально-економічних змін у суспільстві стає більш орієнтованою як на соціальний та державний запит, так і на професійні та особистісні запити самих педагогів. **Андрагоги** — фахівці, які в закладах післядипломної педагогічної освіти забезпечують професійне зростання педагогічних кадрів (викладачі та методисти), поступово переходять від трансляції ідеологічних установок та репродуктивних способів підвищення кваліфікації до опанування сучасних технологій розвитку професіоналізму. Андрагогіка все частіше визнається окремою галуззю педагогіки, тому актуалізується проблема оновлення змісту, методик, технологій діяльності, обґрунтування функцій андрагогів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України в Луганському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти розпочато експеримент всеукраїнського рівня щодо розробки та апробації структурно-функціональної моделі системи професійного розвитку керівників і педагогічних працівників загальноос-

вітніх навчальних закладів у післядипломній педагогічній освіті регіонального рівня.

Методологія експерименту ґрунтується на андрагогічному підході, а одним із провідних завдань експерименту є опрацювання технологій підготовки андрагогів до виконання своїх функцій.

У процесі підготовки до експерименту накопичено досвід підвищення кваліфікації керівників і педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів за денною, заочною, дистанційною формами навчання, розроблено та запроваджено близько 80 варіантів навчальних планів, видано необхідне навчально-методичне забезпечення. Розпочато опрацювання цілісної системи професійного розвитку, яка б забезпечувала наступність навчання на курсах підвищення кваліфікації та в міжкурсовий період.

**Тамара
СОРОЧАН**

Ректор
Луганського обласного інституту
післядипломної педагогічної
освіти, доктор педагогічних наук,
професор

Директор школи, ліцею, гімназії № 4'2008

Для навчання керівників і педагогічних працівників відповідно до принципів андрагогіки використовується наявний педагогічний досвід. З цією метою узагальнено та висвітлено у виданнях інституту близько 1000 адрес досвіду

ДІЯЛЬНІСТЬ АНДРОГОГІВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ

Закономірності андрагогіки, теорію та практику діяльності андрагогів у системі післядипломної педагогічної освіти в українській науці досліджували:

- Н. Бібик, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Олійник, М. Романенко, О. Савченко, В. Семиченко, О. Сухомлинська – світоглядні засади, закономірності професійного та особистісного зростання в умовах переходу до суспільства знань, професійний розвиток на основі компетентнісного підходу;
- С. Болтівець, Н. Протасова, В. Пуцов – науково-теоретичні основи андрагогіки;
- Л. Набока, О. Пехота, Л. Пуховська, В. Пуцов, А. Старєва – науково-методичні основи підготовки андрагогів до роботи в системі післядипломної педагогічної освіти;
- В. Олійник, Л. Даниленко, Н. Клокар, Л. Покроєва, Т. Сорочан, Є. Хриков – принципи та технології організації післядипломної освіти педагогів на засадах андрагогіки;
- О. Адамєнко, С. Крисюк, А. Кузьмінський, Н. Чепурна – історію вітчизняної післядипломної освіти як системи освіти дорослих;
- Л. Пуховська, Р. Шиян – особливості системи післядипломної педагогічної освіти в європейському вимірі.

В Україні розроблено сучасні технології післядипломної освіти педагогів на засадах андрагогіки: розвиток професіоналізму керівників шкіл (Л. Даниленко, Б. Жебровський, Л. Карамушка, Т. Сорочан, Г. Тимошко, Є. Хриков) та молодих спеціалістів (Б. Дьяченко, Н. Огренич, О. Онаць), „Технопарк для освітян” (Т. Сорочан, А. Данильєв, Б. Дьяченко, О. Рудіна), опорний конспект для слухачів курсів підвищення кваліфікації (Т. Сорочан, А. Данильєв), дистанційна освіта (В. Олійник, Н. Клокар), науково-методичний супровід (Т. Сорочан, Л. Покроєва), організація самоосвіти педагогів (В. Арешонков, М. Романенко), експертиза педагогічної діяльності (З. Рябова).

з менеджменту освіти, використання комп’ютерних технологій, запровадження інновацій, розробки технологій навчання та виховання. Матеріали діяльності інституту використано в 7 захищених дисертаціях та в 20 дисертаційних дослідженнях, які ведуться зараз викладачами і методистами. Зокрема, в галузі післядипломної освіти захищено докторську дисертацію за проблемою розвитку професіоналізму керівників загальноосвітніх навчальних закладів (Т. Сорочан, 2005) та кандидатську дисертацію за проблемою розвитку професіоналізму молодих учителів (Б. Дьяченко, 2000).

За багаторічну інноваційну діяльність у галузі післядипломної освіти на Міжнародних виставках „Сучасна освіта в Україні” та „Інноваційні технології навчання” інститут нагороджено 10 дипломами, трьома медалями, двічі присвоєно почесне звання „Лідер сучасної освіти” та звання лауреата в номінації „Інновації у вихованні молоді” та „Інновації в післядипломній освіті дорослих”. Усе це є свідченням поступу до забезпечення якості післядипломної педагогічної освіти в регіоні.

Проте модернізація системи післядипломної педагогічної освіти регіонального рівня можлива, перш за все, за умов високого професійного рівня андрагогів. На професійну діяльність андрагогів впливає низка чинників. Поступ до суспільства знань, глобалізація сучасного світу, інтеграція в європейський та світовий освітній простір зумовлюють нові вимоги до учасників навчально-виховного процесу. Посилюється культуротворча функція освіти. Освіта стає самоцінністю і суттєво впливає на формування ціннісних орієнтацій особистості, громадянина, суспільства в цілому.

Загальна сутнісна ознака модернізації полягає в спрямованості на тривалі інновації, які забезпечують зміни світогляду людини. Це зумовлює необхідність зміни педагогічного мислення, яке має досягнути цінності особистості в контексті загальнолюдських і культурних цінностей.

Андрагоги у своїй діяльності враховують особливості навчання дорослих. Провідним мотивом дорослої людини є прагнення до вирішення важливих

для неї професійних проблем з використанням набутих знань. На думку дослідників проблем андрагогіки, дорослі активні та самостійні в процесі навчання, прагнуть до максимального використання життєвого та професійного досвіду. Саме тому андрагог та педагог, який навчається, мають стати партнерами у спільній діяльності. Більш застругуваними стають активні методи навчання (тренінги, кейс-технології, дискусії, ділові ігри, майстер-класи). Вони дозволяють моделювати ситуації з практики, виробляти вміння, створювати атмосферу творчості в процесі навчання.

Загальна середня освіта набула ознак модернізації та реформування, тобто динамічних змін. Такі системи підпадають під закономірності синергетики. Нестабільність зумовлює потребу педагогів у постійному оновленні знань і вмінь, у розвитку компетентностей, які дозволяють здійснювати професійну діяльність в інноваційному середовищі. Це можливо за умови **безперервності післядипломної освіти**, якщо систематичні курси підвищення кваліфікації змістовно та організаційно поєднані з міжкурсовим періодом, тобто якщо створено цілісну систему безперервного професійного зростання педагогів та керівників навчальних закладів.

Професійні запити педагогів стають дедалі різноманітнішими, оскільки посилюється тенденція введення інновацій у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів (перехід до нового змісту та термінів навчання, до профільної старшої школи, введення незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів тощо). Значний інноваційний потенціал має

АНДРАГОГ-ВИКЛАДАЧ

Навчання в системі післядипломної педагогічної освіти спрямоване на оновлення знань, опанування професійних компетенцій, організацію самоосвіти. Функція сучасного андрагога полягає не лише в тому, щоб дати знання, провести лекції чи семінари, а й у сприянні вибору доцільної моделі безперервної освіти для кожного педагога, поєднанні змісту освіти на курсах підвищення кваліфікації та міжкурсового періоду, наданні рекомендацій щодо самоосвіти. Таким чином, функція андрагога-викладача включає не тільки навчальну роботу, а й тьюторство.

У центрі уваги андрагога-викладача мають бути сучасні технології, методики, методи навчання. Наведемо найбільш розповсюджені приклади.

Ділова гра – це імітація ситуації з моделюванням професійної діяльності за попередньо встановленими правилами, в якій важливий не результат, а процес. Мета гри – визначити власне ставлення до тієї чи іншої проблеми, порівняти різні підходи, спробувати в ігровій формі застосувати можливі варіанти власної діяльності, відчуття реакцію інших людей на ті чи інші обставини або рішення.

У професійних *тренінгах* переважають мотиви співпраці, прагнення до професійного й особистісного зростання, що випливає з парадигми інформаційної взаємодії. Технологія проведення професійного тренінгу ґрунтується на блочно-модульному принципі. Вона включає поетапне навчання із максимальним використанням активних розвивавальних методів практичного засвоєння конкретних прийомів.

Крім загальновідомих активних та інтерактивних технологій навчання дорослої аудиторії, ми апробували технології *опорного конспекту*. Слухачам пропонується „робочий зошит”, у якому подано опорні сигнали-слайди, що використовуються викладачем під час лекції. Це дозволяє підготувати слухачів до активного сприйняття навчального матеріалу, ефективно використовувати навчальний час, залучати слухачів до обговорення проблеми, дискусії на занятті.

АНДРАГОГ-ФАСИЛІТАТОР

Функція фасилітації на практиці реалізує принципи гуманізації, особистісної зорієнтованості всієї системи освіти, у тому числі й післядипломної педагогічної освіти. Ця функція виявляється у створенні умов, які дозволяють кожному вчителю та керівнику розкрити свій творчий потенціал, вмотивувать розвиток професіоналізму та прагнення до самоосвіти. З таких позицій андрагоги допомагають педагогічним працівникам усвідомити самоцінність та унікальність власного педагогічного досвіду.

У нашому досвіді роботи практичній реалізації функції фасилітації сприяло використання технології „Технопарк для освітян”, яка спрямована

на наукову та ресурсну підтримку інноваційної діяльності педагогів.

Технопарк для освітян – модель взаємодії обласного інституту післядипломної педагогічної освіти з педагогами, керівниками, загальноосвітніми навчальними закладами в цілому щодо реалізації інноваційних ідей з метою отримання нової якості освіти.

Нами визначено основні складові моделі технопарку для освітян. Перша з них – продукування інноваційної ідеї, яка могла б забезпечити новий рівень якості освітніх послуг, нову якість кінцевого освітнього продукту, тобто рівня підготовки учнів, їхньої компетентності, готовності до навчання впродовж життя, а також виокремлення цієї ідеї, її формулювання та обґрунтування. Друга складова – розробка нових моделей навчально-виховного процесу, в яких буде реалізовано цю ідею. Це потребує нового цілепокладання, залучення нових матеріальних і фінансових ресурсів, нового рівня підготовки педагогічних кадрів. Третя складова – створення, опанування, апробація нових педагогічних технологій, які будуть ефективними в умовах інноваційної діяльності. Четверта складова – визначення та обґрунтування нових критеріїв якості освіти, які за своїм обсягом та змістом будуть достатніми для діагностики, оцінювання та моніторингу результатів управління школою, навчально-виховного процесу, реалізації інноваційних освітніх програм і проектів. Завершальна складова – аналіз і узагальнення показників ефективності управлінських рішень щодо реалізації інноваційної ідеї, отримання нового освітнього продукту та нової якості освітніх послуг.

АНДРАГОГ-КОНСУЛЬТАНТ

Функція консультування набуває все більшого значення в системі післядипломної педагогічної освіти. Вона спрямована на задоволення індивідуальних професійних запитів, вирішення практичних педагогічних завдань, підтримку інноваційної діяльності. Практика показує, що теоретичні засади та технології консультування не достатньо опановані фахівцями системи післядипломної педагогічної освіти. Реалізація цієї функції ґрунтується на взаємодії, яка передбачає довіру, спільний аналіз проблеми та пошук шляхів її вирішення.

Консультування, таким чином, є організованою взаємодією між консультантом (андрагогом) і клієнтом (педагогом, керівником навчального закладу), спрямованою на вирішення проблем і внесення позитивних змін у діяльність певного спеціаліста чи організації в цілому. Мета консультування в менеджменті (консалтингу) – допомогти керівникові глибше усвідомити те, що відбувається в освітньому просторі, чітко визначити мету власної діяльності та мету діяльності освітнього закладу, зробити вибір, обґрунтувати управлінське рішення.

Вирішувати проблеми освітян андрагог може в процесі групових занять. Так, *модерування* – діяльність, спрямована на розкриття потенційних можливостей фахівців. В основі модерування ►

комп'ютеризація навчально-виховного процесу. Крім того, очевидні відмінності в змісті та структурі освіти в закладах різного типу. Усе це зумовлює необхідність диференціації післядипломної освіти, створення варіативної системи роботи з педагогами, яка б давала їм можливість обирати зміст і форми професійного розвитку.

У сучасній системі освіти посилюється тенденція відходу від уніфікації, урізноманітнюються освітні практики, запроваджуються оригінальні авторські методики, що актуалізує необхідність науково-методичного супроводу унікального досвіду кожного педагога та педагогічних систем шкіл.

Зазначені сучасні тенденції дозволяють виокремити провідні **функції андрагогів** (див. врізи).

Отже, сучасний погляд на функції андрагогів дозволяє констатувати їхнє ускладнення та оновлення змісту. Це приводить до висновку щодо необхідності спеціальної підготовки андрагогів до роботи в системі післядипломної педагогічної освіти. Зокрема, можна навести такі аргументи для підтвердження цієї позиції: високий освітній рівень педагогічних працівників і керівників загальноосвітніх навчальних закладів; різноманітність складу вчительської аудиторії за віком, статтю, стажем педагогічної й управлінської діяльності, освітніми та культурними потребами тощо; відмінність завдань, які стоять перед різними типами загальноосвітніх навчальних закладів; партнерство як форма взаємодії в навчанні дорослих.

У контексті андрагогічної проблематики варто зверну-

тися до дискусії щодо вживання термінів „міжкурсовий” або „міжатастаційний” період, яким фахівці позначають безперервність післядипломної освіти педагогічних кадрів. Ті науковці, які є прибічниками терміну „міжатастаційний період”, наголошують на доцільності врахування періодичності в атастації педагогічних кадрів, а ті, хто вживає термін „міжкурсовий період”, пояснюють свою позицію тим, що курси підвищення кваліфікації є провідною, змістовно насиченою формою навчання педагогів. Ми дотримуємось думки, що навчання педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти має вмотивовуватися не стільки формальною необхідністю пройти атастацію, скільки прагненням до саморозвитку, професійного зростання, які є передумовами здійснення професійної педагогічної діяльності на рівні сучасних вимог, тому частіше використовуємо термін „міжкурсовий період”. Проте й він уже є дещо застарілим, адже також не відображає повною мірою ідеї освіти впродовж життя, безперервної післядипломної педагогічної освіти, самоцінності високого рівня професіоналізму педагога. Тому ми ввели поняття „андрагогічний цикл”. Пояснюємо доцільність його введення тим, що в процесі післядипломного навчання відповідно до теоретичних положень андрагогіки педагогічні працівники та керівники шкіл мають набувати нових компетенцій або оновлювати ті, що вже сформовані. Кожного разу новий етап професійного розвитку ґрунтується на попередніх надбаннях педагога, тому йдеться про певну циклічність. Що ж зумовлює

лежить використання спеціальних технологій, які допомагають організувати процес вільної комунікації, обміну думками, судженнями, що підводить учасників до прийняття професійно грамотного рішення за рахунок реалізації внутрішніх можливостей. Модерування не вносить нового, а лише допомагає потенційне зробити актуальним. При цьому індивідуально значуще стає колективно значущим. Функція модератора – допомогти спеціалістам, які навчаються, виявити приховані можливості та нереалізовані вміння.

Супервізія інтегрує можливості модерування та консультування. Супервізія – це, по-перше, професійне консультування і супровід спеціаліста більш досвідченим спеціалістом, що виключає формальний контроль і оцінку; по-друге, спосіб створення психологічно комфортних умов для суб’єктів професійної діяльності, по-третє, засіб виправлення професійних помилок.

АНДРАГОГ-ЕКСПЕРТ

Експертиза як функція післядипломної педагогічної освіти досить часто затребувана в практиці. Це зумовлюється тим, що діяльність андрагогів пов’язана з аналізом та оцінюванням діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, експериментальних майданчиків, окремих педагогів, зокрема в процесі узагальнення досвіду, при проведенні моніторингових досліджень чи атастації.

Метод експертної оцінки дозволяє дослідити позитивні та негативні тенденції в освітній практиці. Порівняти отримані результати з поставленою метою. Важливою передумовою експертизи є розробка критеріїв, показників, індикаторів для оцінювання різноманітних педагогічних об’єктів і процесів, а також оволодіння певним дослідницьким інструментарієм.

АНДРАГОГ-МЕТОДИСТ

Методична функція в умовах демократизації освіти набуває нового значення та наповнюється новим змістом. Оскільки педагоги працюють в умовах вільного вибору різних варіантів навчальних планів, програм, підручників, то рекомендації фахівців системи післядипломної педагогічної освіти перестають бути догмою, відповідність якій контролюється органами управління освітою.

На нашу думку, більше відповідає сучасним умовам технологія науково-методичного супроводу. *Науково-методичний супровід ми розуміємо як технологію процесу безперервної професійної взаємодії суб’єктів педагогічної діяльності з метою розробки, обґрунтування, практичного впровадження, апробації інноваційних підходів до вирішення актуальних проблем освіти. Це професійна педагогічна взаємодія суб’єктів освітньої діяльності, необхідними умовами якої є добровільність та партнерство, визначальними ознаками – особистісний та професійний розвиток учасників, а результатом – новий рівень якості освіти.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрагогічні проблеми у підготовці викладачів для системи післядипломної освіти / [Пехота О.М., Пуцов В.І., Набока Л.Я., Старева А.М.] – К., 2006. – 96 с.
2. Змеев С. Андрагогика: теоретические основы обучения взрослых. – М.: ПЕРСЕ, 2003. – 207 с.
3. Клокар Н.І. Характеристика моделі підвищення кваліфікації педагогічних працівників на засадах диференційованого підходу // Педагогіка і психологія. – 2007. – №4 (57). – С. 53 – 61.
4. Кремень В. Освіта і наука України. Шляхи модернізації: факти, роздуми, перспективи. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
5. Методологічні та методичні проблеми післядипломної педагогічної освіти у контексті андрагогічних ідей: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Луцьк: ВІППО, 2006. – 276 с.
6. Науково-методичне забезпечення переходу на кредитно-модульну форму навчання в післядипломній педагогічній освіті / Авт.-уклад.: Л.Д. Покроєва, З.В. Рябова, А.Б. Уліщенко. – Х.: ХОНМІБОП, 2008. – 136 с.
7. Олійник В. Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти: Монографія. – К.: Міленіум, 2003. – 594 с.
8. Покроєва Л. Роль обласного інституту післядипломної педагогічної освіти в модернізації освіти в Україні // Освіта на Луганщині. – 2003. – №2 (19). – С. 50 – 54.
9. Постдипломное образование: Материалы VI международной конференции кафедры педагогики и андрагогики Санкт-Петербургской академии постдипломного педагогического образования. – Санкт-Петербург, 2006. – 379 с.
10. Романенко М.І. Післядипломна педагогічна освіта в контексті процесів формування глобальної освіти // Нива знань. – 2008. – №1. – С. 6 – 11.
11. Рябова О. Експертиза професійної діяльності педагогічних працівників// Практика управління закладом освіти. – 2008. – №3 (20). – С. 30 – 36.
12. Савченко О. Цілі і цінності реформування сучасної школи// Філософія освіти в сучасній Україні: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К., 1997. – С. 47 – 54.
13. Сорочан Т.М. Андрагогічні засади післядипломної освіти педагогічних працівників// Освіта на Луганщині. – 2007. – №1 (26). – С. 9 – 15.
14. Сорочан Т. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика: Монографія. – Луганськ: Знання, 2005. – 384 с.
15. Poradnik edukatora – Warszawa, 2005. – 334s.

перехід на новий етап? Стимулами, мотивами безперервного навчання стають виклики часу, зміни освітньої практики, які спонукають педагога до опанування нових професійних компетенцій, що в сукупності визначають рівень його професіоналізму. Отже, поняття „андрагогічний цикл” віддзеркалює концепцію безперервного навчання педагогів у системі післядипломної освіти на засадах андрагогічного та компетентнісного підходів.

Таким чином, система післядипломної педагогічної освіти під впливом соціально-економічних змін, які відбуваються в суспільстві, виявляє тенденцію орієнтації не лише на вимоги держави, а й на особистісні та професійні запити самих педагогів. Вона спрямовується на оновлення всієї системи безперервного професійного розвитку керівників і педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів, а саме: на врахування тенденцій розвитку суспільства, на опанування нового змісту та педагогічних технологій, на впровадження інновацій, на розвиток умінь зіставляти локальні проблеми своєї управлінської та педагогічної діяльності із загальнодержавними пріоритетами, на вмотивованість власного професійного зростання. Усе це зумовлює необхідність вироблення нових підходів до осмислення діяльності андрагогів, опанування ними сучасних технологій освіти дорослих і професійного розвитку.

Схема андрагогічного циклу розвитку професіоналізму Педагогічних і управлінських кадрів у післядипломній педагогічній освіті

ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ШКОЛЯРАМИ

Управління
школою

Аналіз роботи педагога з обдарованими школярами має цілий ряд специфічних компонентів. Їхній зміст та характер повинні бути максимально направлені на досягнення високих результатів у розвитку творчих обдарувань учнівської молоді. Проте практична діяльність свідчить, що зміст підготовки педагога, її складові далеко не завжди спрямовуються на задоволення конкретних потреб конкретної дитини щодо розвитку її обдарувань. Тому існує нагальна потреба знати реальний стан готовності педагога до роботи з обдарованими школярами, вплив її на результативність навчання й виховання учнів, щоб, надавши необхідну допомогу педагогу засобами методичної роботи, забезпечити умови кожній дитині для розвитку і саморозвитку.

Щоб отримати об'єктивні результати готовності педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами, необхідно в першу чергу визначити критерії оцінки й показники ступеня професійності вчителя. У процесі дослідження враховано розроблені А.К. Марковою [2] психологічні критерії й показники професійності вчителя (див. вріз).

На основі зазначеного у врізі критеріями професійної готовності педагогічних працівників до роботи з обдарованими школярами слугували:

1. Рівень спеціальних знань з проблем педагогіки та психології обдарованості, технології роботи з обдарованими дітьми.

2. Уміння розробляти та впроваджувати стратегії розвитку, навчання й виховання обдарованих дітей на основі індивідуальних ознак обдарованості.

3. Рівень самоактуалізації особистості як інтегрованого показника здатності педагога до самовдосконалення, саморозвитку, до творчості.

4. Рівень позитивної професійної мотивації до роботи з обдарованими дітьми.

5. Низький рівень професійного „вигорання” педагога.

Саме за такими критеріями протягом останніх декількох років у Рівненському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти систематично проводилось вивчення стану готовності педагогів різних категорій до роботи з обдарованими школярами, при цьому використовувалися різноманітні інструментарій та техніка. Це – співбесіди, анкетування, опитування, тестування, аналіз залікових робіт – рефератів, творчих проектів й інше. Із залученням до цієї роботи науково-дослідної лабораторії „Творча обдарованість” працюювалося технологія, яка уможливила вихід на якісно нову інтегровану оцінку готовності

В'ячеслав ДЕМЧЕНКО

Проректор з науково-методичної роботи
Рівненського обласного
інституту післядипломної
педагогічної освіти

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ПРОФЕСІЙНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

1. **Об'єктивні критерії:** висока продуктивність праці, її кількість і якість, досягнення певного статусу в професії, вміння вирішувати різні професійні завдання.

2. **Суб'єктивні критерії:** наскільки професія відповідає вимогам людини, її схильностям; професійно-педагогічна спрямованість, розуміння значущості професії, її ціннісних орієнтацій; сукупність необхідних професійно-психологічних якостей особистості; позитивне ставлення до себе як до професіонала.

3. **Результативні критерії:** чи досягає людина у своїй праці результатів, яких очікує суспільство; позитивні якісні зміни в розумовому й особистісному розвитку.

4. **Професійні критерії:** використання відповідних доцільних засобів, прийомів, технологій; професійних знань, умінь; наявність педагогічної емпатії; психологічна ціна результату у вигляді витрати часу учнями й учителем.

5. **Нормативні критерії:** засвоєння норм, правил, еталонів професії на рівні майстерності.

6. **Індивідуально-варіативні критерії:** прагнення до самореалізації; саморозвиток засобами професії; індивідуальність, оригінальність, наявність власного стилю.

7. **Критерії наявного рівня:** актуальний рівень професійного розвитку (оцінюється за результатами атестації).

8. **Прогностичні критерії:** перспектива професійного зростання, зона найближчого розвитку й саморозвитку.

9. **Критерії професійної навченості:** готовність до переймання професійного досвіду інших, професійна відкритість та ін.

10. **Творчі критерії:** самостійний творчий пошук, перетворення досвіду, збагачення його творчим внеском.

11. **Критерії соціальної активності та конкурентноспроможності професії в суспільстві:** вміння конкурувати на ринку освітніх послуг, демонструючи переваги професії та ін.

12. **Критерії професійної прихильності:** честь і гідність у професії, бачення її специфічного внеску в суспільний прогрес; професійний патріотизм, відданість справі.

13. **Якісні та кількісні критерії:** оцінка професіоналізму як у параметрах якості (глибина, системність знань, сформованість навичок навчальної діяльності, розумових операцій учнів), так і в кількісних показниках (бали в рейтингу, критерії тощо).

педагога до роботи з обдарованими школярами.

Застосування різноманітного інструментарію давало змогу досліджувати різні аспекти готовності. Так, завдяки анкетуванню з метою з'ясування причин, що заважають творчій роботі педагогів, виявлено, що **50-55%** респондентів вказують на втому (вікову, сезонну, ситуативну, психологічну). Серед „втомлених” педагогів **20-25%** – зі стажем роботи до 10 років, понад **50%** – зі стажем понад 25 років. **40-42%** опитаних констатують депресивні стани, кожному шостому (переважно жінки середнього віку) заважають конфлікти в сім'ї та на роботі.

Що стосується безпосередньо професійної діяльності, то *найвагомішими причинами, що заважають педагогам успішно виконувати свої функції, є незнання психології обдарованих учнів, їхніх вікових особливостей та специфіки поведінки (45% респондентів), неволодіння методиками виявлення обдарованих (28-30% респондентів), невміння використовувати різноманітні методи, прийоми та форми роботи з розвитку творчих здібностей учнів (17% респондентів).*

Потрібно зазначити, що вчителі різних навчальних предметів з деякими відмінностями вказують на фактори, що заважають їм ефективно організувати навчання й виховання обдарованих школярів. Так, „недостатне знання предмета” характерне для **9-12%** вчителів математики, фізики, біології, „незнання психології учнів” – для **48-52%**. Найменша кількість респондентів вбачає гальмівні фактори налагодження ефективного навчання й виховання обдарованих дітей у конфліктах з батьками та учнями. Це пояснюється недостатнім залученням батьків до навчання й виховання їхніх дітей, часом повним їх відстороненням. Конфлікти з учнями більшість педагогів не сприймає як серйозний фактор. Особливе занепокоєння викликають педагоги, яким „усе набридло”, яких „заїли побутові проблеми”, які перебувають у депресивному стані (**7-10%**). У процесі дослідження було зафіксовано деякі розбіжності в оцінці власної готовності до роботи з обдарованими школярами педагогами різних фахів. Так, дещо

більше негативних відповідей порівняно з іншими давали вчителі початкових класів, вихователі дошкільних навчальних закладів. Навпаки, менше таких відповідей давали вчителі трудового навчання та фізичної культури, що пояснюється спрощеним баченням і розумінням цієї категорією педагогів такого складного явища, як обдарованість.

Узагальнення результатів анкетування „*Чи готові ви до роботи з обдарованими школярами?*” педагогічних працівників показали: низький рівень психологічних знань про природу обдарованості та механізми її розвитку – **87%** респондентів; невміння ідентифікувати обдарованих – **58%**; недостатній рівень знань про типологію обдарованості – **67%**; недостатній рівень знань про особливості розвитку творчих здібностей обдарованої дитини – **62%**; недостатній рівень знань про вікові особливості обдарованих – **75%**; проблеми у взаємодії з обдарованими дітьми – **49%**; психологічну неготовність до навчання й виховання обдарованих дітей – **60%**. Аналіз результатів діагностики засвідчив, що педагоги мають переважно низький рівень психологічних знань про природу обдарованості та механізми її розвитку, не володіють ознаками обдарованих і тому не ідентифікують їх, не володіють інструментарієм виявлення обдарованих, примітивно розуміють специфіку їх навчання й особливо виховання, конструювання завдань підвищеної складності відповідно до індивідуальних здібностей і обдарувань учнів, мають серйозні проблеми в спілкуванні з цією категорією учнів. Деякі вчителі, усвідомлюючи складність роботи з обдарованими школярами, взагалі воліли б не мати їх у класі. Окремі освітяни впевнені, що обдаровані діти за будь-яких обставин проявлять свої здібності, чим зменшують роль і вплив учителя у створенні сприятливих умов для навчання й виховання обдарованих дітей, розвитку їхніх здібностей.

Отримані результати стосовно готовності педагогів до навчання й виховання обдарованих учнів шляхом анкетування можна інтерпретувати з різною часткою достовірності. Тому перед дослідниками постає проблема всебічної, об'єктивної оцінки діяльності вчителя,

який працює з обдарованими учнями. Саме ця проблема виводить дослідника на необхідність отримання інтегрованої оцінки, яка збільшує достовірність інформації, розширює межі досліджуваного об'єкта.

Рівень готовності педагогів до роботи з обдарованими школярами певним чином впливає на результативність їх навчання, виховання та розвиток. Практика свідчить, що певному рівню готовності педагога може відповідати певний рівень навченості, вихованості та розвитку обдарованих школярів. Так, низькому й недостатньому рівню готовності педагога до навчання й виховання обдарованих учнів відповідає відсутність результату взагалі або його випадковий характер; більш високому рівню (достатньому та оптимальному) – високі, стабільні результати, які гармонійно охоплюють усі сфери діяльності учня. Дослідження показують, що теоретична і практична підготовка позитивно впливають на ефективність педагогічної діяльності вчителів обдарованих школярів. Уінер і О'Ші [7] встановили, що ставлення учителів до обдарованих дітей позитивно піддається впливу під дією прослуханих ними курсів, що стосуються навчання обдарованих дітей. Девіс і Рім [4] дійшли висновку, що вчителі змінюють своє байдуже ставлення на зацікавлення програмами для обдарованих школярів, якщо вони знайомляться з проблемами навчання обдарованих. Уітлок і Дасетл [8] доходять висновку, що серед учителів обдарованих школярів ті виділяються своїми результатами, хто отримав тривалішу теоретичну і практичну підготовку до роботи з цією категорією дітей. Водночас Бішоп [3] стверджує, що учні та вчителі не схильні рипускати, що найуспішніші вчителі обдарованих школярів отримують найтривалішу теоретичну підготовку. Хемнінен [5] встановив, що вчителі з досвідом розуміють можливі шляхи вирішення проблем, пов'язаних із навчанням обдарованих, інакше порівняно з учителями-початківцями.

Результати дослідження С.А. Ледньової [1] щодо впливу підготовленості, стажу роботи, фаху педагога на об'єктивність оцінки обдарованості учнів показали, що на адекватність

СПЕЦІАЛЬНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ у системі післядипломної педагогічної освіти

Щодо спеціальної підготовки педагогів, то прослуховування курсу „Педагогіка обдарованих” на думку 75% слухачів значно розширив їхні загальні уявлення про обдарованість, понад 80% слухачів заявили про пробудження інтересу до проблеми, переважна більшість заявила про бажання самостійно вдосконалювати власну професійну майстерність.

Серед форм роботи найбільш результативними слухачі відзначали проведення тренінгів (82%), прослуховування лекцій з елементами дискусії (76%), практичне ознайомлення з діяльністю педагогічних колективів (92%), і на останньому місці – виконання залікових творчих робіт (27%). Хоча саме останнє засвідчило брак практичного досвіду, незнання психологічних особливостей обдарованих, неволодіння сучасними методами та прийомами навчання й виховання обдарованих школярів.

Проведені дослідження результатів спеціальної підготовки педагогів показали певні позитивні зрушення організації роботи з обдарованими. Зокрема, відмічається зростання почуття відповідальності, посилення уваги й інтересу, навіть занурення окремих педагогів у проблеми обдарованих школярів, поява внутрішньої мотивації, прагнення оволодіти сучасними методиками, ознайомитися з напрацьованим досвідом, розширення словникового запасу, бажання досягти максимального результату.

оцінки впливають фах (учителі початкових класів більш об'єктивні від вихователів), стаж роботи (найбільш спостережливими виявилися педагоги зі стажем 4-10 років), а також чинник власних інтелектуальних та творчих здібностей педагога.

Проведені в Рівненському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти дослідження показали, що для учнів велике значення в оцінці діяльності вчителя мають його особистісні якості – комунікабельність, толерантність, неординарність, оригінальність. Було зафіксовано випадки (10-12%), коли досвідчені педагоги, які мали вагомі результати (переможців різноманітних олімпіад, конкурсів, турнірів), отримували нижчі бали порівняно з менш досвідченими педагогами, які своїми якостями зуміли викликати до своєї особистості в учнів симпатію, а то й захоплення.

Результати дослідження впливу готовності вчителя на результати діяльності учня показали, що на оцінку учнями діяльності педагога впливає фах (учителі початкових класів виявились більш об'єктивними в оцінці дитячих обдарувань порівняно з вихователями); стаж роботи (найбільш прозорливими виявились педагоги зі стажем 4-10 років); а також фактор власних інтелектуальних та творчих здібностей педагога [1].

Є підстави стверджувати, що якісна спеціальна підготовка вчителя у вищій школі, системі післядипломної педагогічної освіти, методична підготовка за місцем роботи, систематична, продумана самоосвіта, в процесі чого засвоюються нові знання, формуються вміння й виробляються навички, позитивно впливають на результати навчання й виховання обдарованих школярів. З певною мірою вірогідності можна також припустити, що на результативність цієї роботи більше впливають знання, вміння та навички, отримані педагогом у процесі безпосередньої практичної роботи з обдарованими дітьми, коли гостро постає необхідність вирішити конкретну проблему, знайти вихід із певного становища, в якому опинились учень і вчитель тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леднева С.А. Детская одаренность глазами педагога // Новая школа. – 2003. – №1. – С.80-83.
2. Маркова А.К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя // Педагогика. – 1995. – №6. – С. 55-63.
3. Bishop W. Successful teachers of the gifted // Exceptional Children. – 1968. – Vol.34. – P. 317-325.
4. Davis G., Rimm S. Education of the gifted and talented. – Englewood Cliffs. NJ: Prentice – Hall. 1985.
5. Hamininen G.A. Study of teacher training in gifted education // Roeper Review. – 1988. – Vol.10. – №3. – P.139-144.
6. Copenhaver R.W., McIntyre D.J. Teacher's perception of gifted students. Roeper Review. –1990. – vol.14. – №3. – P.151-153.
7. Winer J., O'shea H., Attitudes of university faculty, administrators, teachers, supervisors and university students toward the gifted // Exceptional Children. – 1963. – Vol.30. – №4. – P. 163-165.
8. Whitlook S., Decetle J. Outstanding and average teachers of the gifted: a comparative study // Gifted Child Quarterly. – 1989. – Vol. 33. – №1. – P.15-21.

ФАКТОРНО-КРИТЕРІАЛЬНА МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА-ОРГАНІЗАТОРА

Управління
школою

Розглядаються принципи розробки та використання факторно-критеріальної моделі професійної діяльності педагога-організатора. Увагу автора зосереджено на принципах системного підходу до оцінки його діяльності.

Ключові слова: освітній моніторинг, кваліметрія, факторно-критеріальна модель, вагомість, загальноосвітній навчальний заклад, педагог-організатор.

Проблеми соціально-економічного реформування українського суспільства в цілому та освіти України зокрема вимагають зміни вимог до усіх напрямів освітніх процесів.

Сьогодні вже очевидно, що нових підходів вимагають система та методика оцінки результатів діяльності педагогічних працівників, вимагає забезпечення спрямованого розвитку та підсилення критеріальності діяльності учасників освітнього процесу.

Першочерговими *завданнями педагогічної науки* в цьому напрямі є розробка діяльного моніторингу на засадах кваліметричного підходу до оцінювання якості діяльності педагогів загальноосвітньої ланки освіти, створення факторно-критеріальних моделей професійної діяльності усіх типів освітян.

У зв'язку з суттєвими змінами у базових орієнтирах, специфіці діяльності та у вимогах до результатів роботи педагога-організатора розробка факторно-

критеріальної моделі його професійної діяльності є одним зі шляхів розв'язання даного питання.

Опрацюванню зазначених питань приділяють увагу С. Болтівець,

В. Луговий, А. Міненко, О. Нікітенко – кваліфікаційні характеристики педагогічних працівників [1], Г. Дмитренко, В. Олійник, О. Ануфрієва – вимірювання результативності діяльності педагогів [2], Є. Дорошенко – оцінка професійних, ділових і особистісних якостей персоналу [3], Г. Єльнікова – моніторинг діяльності вчителів у межах адаптивного управління [4, 5], Є. Марченко, Є. Яковлев – методи кваліметрії в педагогіці [6, 9], М. Скаткін – методологія та методика педагогічних досліджень [7], В. Черепанов – експертні оцінки в педагогічних дослідженнях [8].

Актуальним залишаються такі *завдання педагогічної практики*, як впровадження науково обґрунтованих ре-

Георгій СУХОВИЧ

Начальник відділу новітніх технологій Університету менеджменту освіти Академії педагогічних наук України, пошукувач УМО АПН України

зультатів досліджень у практику, їх адаптація до місцевих умов та розповсюдження практичного досвіду.

Метою поданої статті є опис принципів створення та користування факторно-критеріальною моделлю професійної діяльності педагога-організатора загальноосвітнього навчального закладу.

Освітній моніторинг сприяє розвитку діяльності педагогічних працівників та забезпечує продуктивність цієї діяльності. Центральною ланкою в розробці освітнього моніторингу є створення нормативної моделі об'єкту оцінювання. Стандарт, або норма-зразок, – це модельне представлення еталону, де зібрані всі унормовані вимоги до його цілей, завдань, структури, діяльності, продукту цієї діяльності тощо. Тому доцільно для вимірювання в моніторингових процедурах використовувати кваліметричний підхід, що передбачає кількісний опис якості предметів або процесів, даючи кількісну оцінку якості.

Для створення кваліметричних стандартів професійної діяльності педагога-організатора проведення декомпозиції цілей напрямку його роботи дали можливість визначити основні критерії оцінювання рівня діяльності [10]. Ми виходимо з того, що в сучасних умовах гуманізації та демократизації освіти України для забезпечення успішності в досягненні результатів педагог-організатор повинен бути досить харизматичною особою. Тому *першим фактором* було визначено такий важливий показник у діяльності педагога-організатора, як **особистісні якості**. Цей фактор мають розкрити такі критерії:

- методологічна грамотність, загальнокультурна підготовка;
- організаторські здібності, комунікабельність, тактовність;
- креативність, адаптивність;
- знання і врахування вікових особливостей школярів;
- психоемоційний стан.

Наступним фактором є **“Організація системності і єдності ви-**

ховних впливів”. Він розкривається такими вміннями:

- знання та використання нормативних документів про освіту;
- збір і обробка інформації, дієвість банку даних;
- реалізація творчого, інтелектуального потенціалу учнів;
- організація загальношкільних та позашкільних заходів;
- організація діяльності органів учнівського самоврядування, співпраця з ним;
- організація участі учнів у молодіжних рухах;
- організація заходів по попередженню бездоглядності та правопорушень серед неповнолітніх;
- ефективність роботи щодо соціального захисту учнів;
- зайнятість учнів в позаурочний час, організація дозвілля дітей;
- організація літнього оздоровлення учнів;
- співпраця з класними керівниками.

Третій фактор – **“Інтеграція зусиль школи, сім'ї, громадськості”** – передбачає:

- дієвість системи педагогічного навчання батьків;
- організацію роботи батьківської ради;
- роботу з асоціальними сім'ями;
- організацію взаємодії з громадськими організаціями;
- залучення батьків до організації позанавчальної виховної роботи, дозвілля дітей.

“Організація роботи за основними напрямками виховної роботи” – *четвертий фактор* – характеризується такими критеріями:

- організація роботи по національному вихованню (традиції, обряди, рідна мова);
- організація краєзнавчої пошукової роботи;
- організація правового виховання;
- профілактики девіантної поведінки учнів;
- організація морально-етичного виховання;
- організація естетичного виховання;

БАЗОВА КВАЛІМЕТРИЧНА МОДЕЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА-ОРГАНІЗАТОРА

Фактор (Ф)	Вагомість (m)	Критерії	Вагомість (v)	Коеф. відповідності
1. Особистісні якості $\Phi_1 = m_1(v_1 \cdot K_1 + v_2 \cdot K_2 + v_3 \cdot K_3 + v_4 \cdot K_4 + v_5 \cdot K_5)$	m₁ = 0,18	1. Методологічна грамотність, загальнокультурна підготовка	v₁ = 0,25	K₁ =
		2. Організаторські здібності, комунікабельність, тактовність	v₂ = 0,28	K₂ =
		3. Креативність, адаптивність	v₃ = 0,12	K₃ =
		4. Знання і врахування вікових особливостей школярів	v₄ = 0,18	K₄ =
		5. Психоемоційний стан	v₅ = 0,17	K₅ =
2. Організація системності і єдності виховних впливів $\Phi_2 = m_2(v_6 \cdot K_6 + v_7 \cdot K_7 + v_8 \cdot K_8 + v_9 \cdot K_9 + v_{10} \cdot K_{10} + v_{11} \cdot K_{11} + v_{12} \cdot K_{12} + v_{13} \cdot K_{13} + v_{14} \cdot K_{14} + v_{15} \cdot K_{15})$	m₂ = 0,27	6. Знання та використання нормативних документів про освіту	v₆ = 0,05	K₆ =
		7. Збір і обробка інформації, дієвість банку даних	v₇ = 0,05	K₇ =
		8. Реалізація творчого, інтелектуального потенціалу учнів	v₈ = 0,17	K₈ =
		9. Організація загальношкільних та поза-шкільних заходів	v₉ = 0,16	K₉ =
		10. Організація діяльності органів учнівського самоврядування, співпраця з ними	v₁₀ = 0,11	K₁₀ =
		11. Організація участі учнів у молодіжних рухах	v₁₁ = 0,04	K₁₁ =
		12. Організація заходів по попередженню бездоглядності та правопорушень серед неповнолітніх	v₁₂ = 0,09	K₁₂ =
		13. Ефективність роботи щодо соціального захисту учнів	v₁₃ = 0,09	K₁₃ =
		14. Зайнятість учнів в позаурочний час, організація дозвілля дітей	v₁₄ = 0,09	K₁₄ =
		15. Організація літнього оздоровлення учнів	v₁₅ = 0,07	K₁₅ =
		16. Співпраця з класними керівниками	v₁₆ = 0,08	K₁₆ =
3. Інтеграція зусиль школи, сім'ї, громадськості $\Phi_3 = m_3(v_{17} \cdot K_{17} + v_{18} \cdot K_{18} + v_{19} \cdot K_{19} + v_{20} \cdot K_{20} + v_{21} \cdot K_{21})$	m₃ = 0,18	17. Дієвість системи педагогічного навчання батьків	v₁₇ = 0,36	K₁₇ =
		18. Організація роботи батьківської ради	v₁₈ = 0,2	K₁₈ =
		19. Робота з асоціальними сім'ями	v₁₉ = 0,3	K₁₉ =
		20. Організація взаємодії з громадськими організаціями	v₂₀ = 0,14	K₂₀ =
		21. Залучення батьків до організації позанавчальної виховної роботи, дозвілля дітей	v₂₁ = 0,14	K₂₁ =
4. Організація роботи за основними напрямками виховної роботи $\Phi_4 = m_4(v_{22} \cdot K_{22} + v_{23} \cdot K_{23} + v_{24} \cdot K_{24} + v_{25} \cdot K_{25} + v_{26} \cdot K_{26} + v_{27} \cdot K_{27} + v_{28} \cdot K_{28})$	m₄ = 0,27	22. Організація роботи по національному вихованню (традиції, обряди, рідна мова)	v₂₂ = 0,19	K₂₂ =
		23. Організація краєзнавчої пошукової роботи	v₂₃ = 0,11	K₂₃ =
		24. Організація правового виховання, профілактики девіантної поведінки учнів	v₂₄ = 0,16	K₂₄ =
		25. Організація морально-етичного виховання	v₂₅ = 0,15	K₂₅ =
		26. Організація естетичного виховання	v₂₆ = 0,15	K₂₆ =
		27. Організація трудового виховання	v₂₇ = 0,12	K₂₇ =
		28. Співучасть в організації спортивних заходів	v₂₈ = 0,12	K₂₈ =
5. Документальне оформлення діяльності $\Phi_5 = m_5(v_{29} \cdot K_{29} + v_{30} \cdot K_{30})$	m₅ = 0,1	29. Раціональність поточного і перспективного планування	v₂₉ = 0,45	K₂₉ =
		30. Своєчасність і якість підготовки звітної документації	v₃₀ = 0,55	K₃₀ =

- організація трудового виховання;
- співучасть в організації спортивних заходів.

Заключний, *п'ятий фактор* – “Документальне оформлення діяльності” – описується двома критеріями:

- раціональність поточного і перспективного планування;
- своєчасність і якість підготовки звітної документації.

Наступним етапом у створенні моделі професійної діяльності педагога-організатора є визначення вагомості параметрів, факторів, критеріїв. Це досягається методом експертної оцінки. В основі кожного критерію покладений відповідний документ – вимога, де встановлено, чому саме

повинна відповідати діяльність [10]. Так, проявлення критерію в межах **81% – 100%** висунутих вимог оцінюється балом “**1**”, в межах **61% – 80%** висунутих вимог – балом “**0,75**”, в межах **40% – 60%** висунутих вимог – балом “**0,5**”. Якщо критерій має незначне проявлення, виставляється бал “**0,2**”. І нулем балів оцінюється практично не проявлений критерій. Використання більш диференційованих балів вважаємо нераціональним, оскільки чіткі їх межі немає сенсу встановлювати (процес декомпозитування має певні межі). Наприклад, різниця між балами “0,82” і “0,83” є несуттєвою.

Коли експертним шляхом було визначено вагомості параметрів, кваліметричний стандарт /базова кваліметрична модель/ діяльності педагога-організатора набув закінченого вигляду (табл.1).

Далі підсумовуємо часткові вагомості факторів за формулою:

$$P = \Phi_1 + \Phi_2 + \Phi_3 + \Phi_4 + \Phi_5$$

Для оцінки рівня професійної діяльності педагога-організатора пропонуємо використовувати наступну шкалу оцінок:

- **0,88 – 1,00** – рівень діяльності **високий**;
- **0,78 – 0,87** – рівень діяльності **оптимальний**;
- **0,65 – 0,77** – рівень діяльності **достатній**;
- **0,50 – 0,64** – рівень діяльності **низький**;
- **0,00 – 0,49** – рівень діяльності **критичний**.

Таким чином, ми розглянули розробку факторно-критеріальної моделі діяльності педагога-організатора. *Подальші дослідження цієї проблеми* ми пов'язуємо з комп'ютеризацією кваліметричної моделі професійної діяльності педагога-організатора, що дасть можливість оперативно отримувати об'єктивну інформацію про його діяльність, створювати моніторингові програми та відслідковувати зміни у професійному зростанні педпрацівника, чия діяльність є досить важливою у виховній системі ЗНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кваліфікаційні характеристики педагогічних працівників, для яких встановлені кваліфікаційні категорії. /С.І. Болтівець, В.І. Луговий, А.М. Міненко, О.І. Нікітенко // Інформ. зб. Міністерства освіти України, 1994. – № 5-6. – С.18–54.
2. Дмитренко Г.А., Олійник В.В., Ануфрієва О.Л. Цільове управління: вимірювання результативності діяльності учнів і педагогів: Навч.-метод. посібник. – К.: УІПККО, 1996. – 84 с.
3. Дорошенко Е.А. Оценка профессиональных, деловых и личностных качеств персонала: Методические рекомендации по аттестации руководителей и специалистов: Учебно-методическое пособие. – К.: МАУП, 1996. – 33 с.
4. Єльнікова Г.В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні: Монографія. – К.: ДАККО, 1999. – 303 с.
5. Єльнікова Г.В. Організація діяльності педагогічного колективу школи щодо контролю за засвоєнням учнями змісту навчання: Навчальний посібник для слухачів інститутів післядипломної освіти та керівників загальноосвітніх шкіл. – Харків: ХОІНОПП, 1996. – 60 с.
6. Марченко Е.К. Методы квалиметрии в педагогике. – М.: Просвещение, 1979. – 97 с.
7. Скаткин М.Н. Методология и методика педагогических исследований. – М.: Педагогика, 1986. – 152 с.
8. Черепанов В.С. Экспертные оценки в педагогических исследованиях. – М.: Педагогика, 1989. – 152 с.
9. Яковлев Е.В. Квалиметрический подход в педагогическом исследовании: новое видение // Педагогика. – 1999. – № 3. – С. 49-54.
10. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.nreg>.

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПОРТФОЛІО

В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ З АДМІНІСТРУВАННЯ ШКІЛ В УНІВЕРСИТЕТАХ США

Управління
школою

У статті висвітлено один із аспектів оцінювання готовності учасників програм із підготовки магістрів з адміністрування шкіл в університетах США, а саме укладання портфоліо майбутнього фахівця. Проаналізовано зміст та функції портфоліо, визначено формат оцінювання.

За останні роки питання реформування системи освіти в США пронизує різні сфери американського соціуму. Політики розглядають ефективний рівень функціонування школи як вагомий елемент подальших реформ у суспільстві. Представники бізнесу розглядають удосконалення роботи загальноосвітніх навчальних закладів як невід'ємну частину поліпшення якості та продуктивності на робочих місцях в усій країні. Діячі у сфері освіти також погоджуються з тим, що поліпшення академічного процесу неминуче призведе до відповідності випускників шкіл вимогам майбутнього.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть було запропоновано багато підходів щодо вдосконалення функціонування загальноосвітніх закладів освіти, серед яких можна визначити такі: збільшення періоду практики під час професійної підготовки вчителів та адміністраторів шкіл, залучення менторів до професійної підготовки освітян. Інший підхід до

підготовки професіоналів у сфері освіти – тривалий та безперервний професійний розвиток останніх. Цей підхід передбачає розробку та використання портфоліо упродовж усього становлення та просування кар'єри працівника школи. Останнім часом використання портфоліо широко використовується також у процесі професійної підготовки адміністраторів шкіл на базі університетів США з огляду на те, що портфоліо дійсно є вагомим та дієвим засобом визначення готовності випускників програм до подальшого виконання професійних обов'язків на керівних посадах у школи [3].

Мета публікації – розглянути використання портфоліо під час підготовки адміністраторів шкіл у США. У контексті порушеної проблеми актуальним, на наш погляд, є розгляд одного з аспектів професійної підготовки адміністраторів шкіл у США з огляду на доціль-

Борис БАБЕНКО

Викладач Донецького університету економіки та права, аспірант Донецького національного університету

ність використання позитивних аспектів іноземного досвіду в цій сфері в Україні.

На сьогодні можна визначити широке коло завдань використання портфоліо в підготовчих програмах з адміністрування шкіл [2]. Наприклад, додатковий опис академічного досвіду, дослідницьких проектів, професійної діяльності, в деяких випадках портфоліо замінюють написання випускної дослідницької роботи (дисертації). Практичний результат застосування портфоліо полягає в тому, що, за умови належного використання, портфоліо може забезпечити виразну картину того, що випускник програми здатен робити під час виконання майбутніх функцій адміністратора з огляду на отримані знання та навички.

Є декілька визначень **портфоліо**. Наприклад, американські вчені Ф. Полсон та К. Мейер (Paulson F. & Meyer C.) визначають портфоліо, як “цілеспрямований добір матеріалів, що свідчать про зусилля, прогрес та досягнення студента в одній або більше сферах” [4, С. 60]. Р. Тірней та М. Картер (Tierney R. & Carter M.) пропонують таке визначення: “Портфоліо – систематичний добір студентами матеріалів, які допомагають визначити їх професійне вдосконалення та досягнення” [5, С. 20]. На нашу думку, останнє визначення найбільш точно віддзеркалює сутність та функції портфоліо.

На завершальному етапі підготовчої програми портфоліо репрезентує базову збірку матеріалів, що являють собою: детальний опис професійного зростання, офіційну документацію щодо академічних досягнень учасника програми, опис проходження практики та застосування набутих професійних навичок і вмінь. Таким чином, виходячи з рекомендацій викладачів університетів, на базі яких пропонуються програми з підготовки магістрів з адміністрування шкіл, можна визначити такий **формат змісту портфоліо**:

1. Свідоцтво про здобуту освіту.

2. План професійного розвитку, який фокусує увагу на меті та прагненнях випускника програми.
3. Опис дослідницької діяльності на місцях проходження практики.
4. Діяльність із професійного розвитку, що не входить до підготовчої програми.
5. Опис професійної діяльності з адміністрування навчальних закладів під час участі в підготовчій програмі (у процесі укладання цієї секції портфоліо особливу увагу необхідно звернути на зміни в системі навчального закладу, результатом яких було виконання посадових обов'язків його адміністратора).
6. Детальний опис дослідницького проекту, який було розроблено та впроваджено протягом заключної фази підготовчої програми.

Одну з причин, чому саме особливу увагу було звернуто на укладання портфоліо на завершальному етапі підготовчих програм, можна визначити таким чином – портфоліо адміністратора відіграватиме роль могутнього інструменту в подальшому професійному та кар'єрному просуванні. Портфоліо, укладене як результат участі в програмі з підготовки адміністраторів шкіл, широко використовується й надалі, постійно накопичуючи обсяг інформації. Так, випускники програм матимуть можливість від самого початку кар'єри використовувати своє портфоліо за для досягнення особистісних та професійних завдань, які вони мають на меті.

Беручи до уваги спрямування портфоліо на майбутнє, американські дослідники в галузі підготовки фахівців з адміністрування шкіл визначили такі **функції портфоліо**:

- удосконалення та прийняття рішень на основі отриманих даних;
- альтернативний інструмент оцінювання;
- просування кар'єрними сходами [1].

Пропонуємо стислу характеристику кожної із вищезгаданих функцій.

Удосконалення та прийняття рішень на основі отриманих даних. Портфоліо відіграє роль цінного каталізатора для осмислення професійної практики, подальшого професійного розвитку та вдосконалення адміністратора школи. Через те, що укладання портфоліо передбачає аналіз подій у минулому, власники портфоліо нерідко виявляють нові дані. Як результат, можна використати отримані дані для прийняття подальших рішень щодо того чи іншого аспектів професійної діяльності. Портфоліо також може підказати шляхи вдосконалення практики управління ЗНЗ, шляхів взаємодії з колегами та спільнотою, а також управління ресурсами.

Альтернативний інструмент оцінювання. Портфоліо презентує собою засіб як для підсумкової оцінки професійного розвитку та діяльності спеціаліста з адміністрування навчального закладу, так і для поточного оцінювання, яке, своєю чергою, сприяє розвитку майбутніх адміністраторів шкіл. Під час оцінювання портфоліо особливого значення набуває залучення експертів іззовні. У програмах із підготовки магістрів з адміністрування шкіл цими експертами можуть виступати викладачі факультету, практикуючі керівники шкіл, представники відділів освіти та представники громади. Наведемо *приклад типових запитань*, які використовуються під час оці-

нювання портфоліо випускників підготовчих програм:

- Чи відповідають дії, досвід, діяльність та досягнення студента основним напрямам політики штату чи округу у сфері освіти?
- Чи зацікавлений студент у подальшому особистісному та професійному зростанні?
- Чи узгоджується професійна діяльність майбутнього адміністратора

ПОРТФОЛІО АДМІНІСТРАТОРА: форма для опису фактів

Дія <i>Спостереження за роботою вчителів</i>	Основне завдання <i>Обробка інформації, аналіз, оцінка</i> Інші завдання (якщо є) <i>Спостереження за розвитком педагогічного колективу</i>
Опис проблеми <i>Викладання дисциплін двома вчителями. Перший – високий рівень, другий – нижчий стандарту.</i>	
Опис дій спостерігача <i>Після спостереження за вчителями я зустрівся з ними з метою обговорення моїх вражень. Для вчителя, рівень викладання якого був нижчим за стандарт, я приготував декілька пропозицій та рекомендацій. Цей учитель усвідомлював, що урок можна було б провести на значно кращому рівні. Він прийняв рекомендації та звернувся за додатковою допомогою. Наступного разу я не міг не помітити деяке покращення в процесі викладання навчальної дисципліни.</i>	
Результат (про що ви дізналися або як ви вчинили) <i>Після спостереження було зроблено такі висновки щодо ситуацій подібного роду. Коли ви маєте справу з діями вчителів, які не відповідають стандартам, необхідно заздалегідь ознайомитися та підготувати матеріали, які б могли стати у пригоді в процесі роботи з учителем. Подайте пропозиції та рекомендації. Дозвольте вчителю брати участь у підготовчому процесі. Учителю, із яким мені довелося співпрацювати, мав деякі фінансові проблеми, але я не дозволив цьому факту вплинути на мої судження.</i>	
Зв'язок із основною сферою професійної діяльності <i>Це спостереження пов'язане з безпосередньою роботою з персоналом для оцінки викладання навчальних дисциплін педагогічним колективом. Спостереження є досить ефективним засобом у роботі з учителями, які працюють на низькому рівні або є некомпетентними.</i>	
Зв'язок із іншими сферами адміністрування навчальних закладів (якщо наявний) <i>Сприяє професійному розвитку інших.</i>	

із сучасними тенденціями в освіті та очікуваннями спільноти?

- Чи є портфоліо показником інтелектуального та професійного розвитку?
- Чи відповідає портфоліо вимогам щодо оформлення?

Просування кар'єрними сходами. Після закінчення підготовчої програми портфоліо може слугувати інструментом, що сприяє кар'єрному зростанню. Усе більше й більше шкільних округів та відділів освіти розглядають портфоліо претендентів на посаду керівника школи під час відбору кандидатів. Портфоліо дає докази досягнень та сильних сторін кандидата, які практично неможливо з'ясувати під час проведення традиційного інтерв'ю або при використанні резюме. Наприклад, портфоліо дає інформацію щодо освітянських поглядів, здібностей до лідерства, власного бачення школи, відданості професії, здібностей передбачати проблемні ситуації та бажання долати труднощі, які виникають у процесі керівництва школою.

Безумовно, під час участі у програмах із підготовки фахівців з адміністрування шкіл академічні досягнення студентів ретельно відстежуються, оцінюються та фіксуються. Портфоліо виступає одним із засобів, які використовуються в цьому процесі. Зокрема, викладачі факультету базують свою оцінку портфоліо на таких індикаторах:

- прагнення досягти професійних завдань;
- докази тривалого та безперервного навчання;
- докази екстенсивного та інтенсивного самоаналізу;
- систематична робота, що забезпечує базис для особистісного та професійного зростання, ґрунтується на поточних дослідженнях, спрямована на імплементацію змін у школі, на базі якої проходила виробнича практика;
- матеріал викладено лаконічно, послідовно, логічно та переконливо.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що, незважаючи на велику кількість компонентів, які входять до складу портфоліо, найважливішим є опис фактів. Саме ретельний аналіз фактів, які мали місце в практичному досвіді учасника підготовчої програми, дозволяє визначити рівень його професійних навичок та вмій і готовність до виконання посадових обов'язків керівника школи. Пропонуємо розглянути типовий зразок форми, який використовується для опису набутого досвіду (див. вріз).

Таким чином, після ретельного аналізу літературних джерел можемо дійти таких висновків. Портфоліо у програмах із підготовки магістрів з адміністрування шкіл на базі університетів США може виступати не тільки інструментом оцінювання готовності майбутніх адміністраторів шкіл до професійної діяльності, але й набути подальшого використання під час просування кар'єрними сходами. Портфоліо є потужним засобом, який віддзеркалює академічний і професійний досвід, дає виразну картину щодо переконань, умій та навичок фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Brown G., Irby J. Administrative portfolios: A Contemporary Construct for Evaluation. – ERIC Document ED 400 247, 1995. – 12 p.
2. Cornett J., Hill M. Enhancing administrator theorizing through portfolio construction // *Planning and Changing*. – 1992. – Vol. 23 (1). – P. 46 – 53.
3. Muse I. The NASSP Brigham Young Leader Preparation Program: Partners in education // *NASSP Bulletin*. – 1994. – Vol. 78 (559). – P. 4 – 7.
4. Paulson F. L., Meyer C. A. What makes a portfolio a portfolio? // *Educational Leadership*. – 1991. – Vol. 48 (5). – P. 60 – 63.
5. Tierney R., Carter M. Portfolio Assessment in the Reading-Writing Classroom. – Nortwood, MA: Christopher-Gordon Publishers, Inc., 1991. – 200 p.

ПЕДАГОГІКА ШКОЛИ

Останнім часом спостерігається тенденція до збільшення розробки та використання педагогічних програмних засобів навчання (ППЗ).

- ППЗ дають можливість вивчати світ не лише за допомогою текстів та зображень, а й дозволяють створити активне кероване комунікативне середовище, у якому здійснюється навчання.
- Загальний перелік ППЗ для ЗНЗ налічує понад 140 найменувань, що схвалені МОН України, серед яких понад 100 ППЗ розроблені за кошти державного бюджету. У 2008 році планується виготовлення близько 40 ППЗ, серед яких і для 8 класу (враховуючи нові навчальні програми).
- Усі ППЗ, розроблені за державні кошти, будуть розміщені в мережі Інтернет, що забезпечить вільний доступ вчителів до їх базових складових.

З матеріалів серпневої колегії МОН України

ПАВЛИСЬКА ЗАГАЛЬНО-ОСВІТНЯ ШКОЛА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

**Валентина
ДЕРКАЧ**

Директор
Павлиської загальноосвітньої школи
I-III ступенів
№ 1 ім. В.О. Сухомлинського

Див. також
4-у сторінку
обкладинки

У книзі “Історія міст і сіл України” читаємо: “У 1900 році відкрилася в Павлиші однокласна, а через 10 років – і двокласна земська школа.”

Питання про будівництво цієї школи, як засвідчують історичні джерела, селяни Павлиської волості обговорювали на сходці ще 1907 року. На спорудження приміщення школи треба було витратити 22 тисячі карбованців золотом. Земство на такі витрати не погодилось, і тоді наші односельці охоче зголосилися на додаткове оподаткування по 2 крб. з кожної десятини їхньої землі, а зібрані гроші використали на будівництво школи. І на кінець 1910 року в селищі було збудовано двоповерховий цегляний будинок, в якому зараз і розміщується Павлиська загальноосвітня школа I-III ступенів № 1 ім. В.О. Сухомлинського. На її фасаді – меморіальна дошка: “В цій школі з 1948 по 1970 рік жив і працював директором Герой Соціалістичної Праці, член-кореспондент АПН СРСР, заслужений учитель УРСР Сухомлинський Василь Олександрович (1918 – 1970).”

Кілька поколінь павлишан навчалися в стінах цієї школи, сотням випускників вона дала піввіку в самостійне життя.

Спливають роки за роками. Змінюються покоління педагогів. Виходять зі стін школи випускники. А вона стоїть у буянні квітучого саду, шепоті осіннього листопаду, чарівності доброї зимової казки. У серці кожного школяра назавжди залишається Школа радості просто неба. Її жити й далі.

Кажуть, що школа залишає глибокий слід у пам’яті дитини. Але слід той – від учителя, який зміг знайти ключі до дитячого серця. Випускники школи з глибокою вдячністю згадують своїх учителів – вимогливих, добрих, ширих, які навчали “розумного, доброго, вічного.” Світлим спомином назавжди залишаються в пам’яті своїх вихованців їхні наставники.

22 роки школу очолював один із найвидатніших педагогів ХХ століття – Василь Сухомлинський. Усе своє життя він наполегливо дбав, щоб його учні переживали радість на кожному кроці свого життя і створював у школі найсприятливіші для цього можливості. Над усе була для Василя Олександровича невичерпна любов до дітей. Випускники школи завжди з приємністю розповідають про те, що, навчаючись у школі, вони постійно відчували щиро до себе любов і повагу з боку вчителів. У першу чергу творцем

такої доброзичливої атмосфери в школі був її директор. *“Павльська школа була при ньому світлицею серця, світлицею слова,”* – згадує колишній випускник школи, народний депутат України, поет В. Терен.

Кожний другий педагог нашої школи в минулому – наш вихованець. Усі молоді колеги, які мають стаж роботи до 5 років, об’єднані в клуб *“Ми – сухомлинці”*. Останні роки його роботу вміло організовує заслужений учитель України Р. Гришина*, яка розпочинала свій педагогічний шлях під безпосереднім керівництвом Василя Олександровича. Молодим учителям вона з перших днів роботи нагадує слова свого наставника: *“Учителю потрібно володіти величезним талантом любові до людей і безмежної любові до своєї праці, щоб на довгі роки зберегти бадьорість духу, ясність розуму, свіжість вражень сприйняття почуттів, а без цих якостей праця педагога перетворюється в муку”*.

Заняття клубу проводяться щомісяця на базі педагогічно-меморіального музею. План роботи клубу передбачає глибоке вивчення педагогічної спадщини нашого земляка. Проводяться читальські конференції, семінарські заняття, бесіди за круглим столом, організуються зацікавлене обговорення книг та статей видатного педагога, члени клубу виступають з рефератами.

За 5 років молоді вчителі глибоко вивчають книги В.О.Сухомлинського: *“Павльська середня школа”*, *“Серце віддаю дітям”*, *“Сто порад учителям”*, *“Батьківська педагогіка”*, *“Людина неповторна”*, *“Моральні заповіді дитинства і юності”*, *“Не тільки розумом, а й серцем”*. Керівник гуртка постійно розповідає своїм молодим колегам про географію впровадження педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, про те, що нового він вніс у вітчизняну педагогіку.

Живими свідками становлення Павльської школи є ветерани педагогічної праці, які працювали з Василем Олександровичем. Цікаві зустрічі з ними допомагають молодим учителям з перших днів знайти шлях до

дитячих сердець. Досвідчені колеги розповідають молодим, як працював видатний педагог з шестилітками, як вчив учителів початкових класів проводити уроки мислення серед природи, складати казки, писати твори на морально-етичні теми.

На кожному засіданні перед членами клубу виступають працівники музею з цікавими повідомленнями про останні надходження до музею, ознайомлюють їх із науковими дослідженнями, організовують фотовиставки, демонструють уривки з документальних фільмів *“Учитель”* та *“Серце віддаю дітям”*, відеозапис *“Родина Сухомлинських”*.

Цікаві зустрічі організовуються й із колишніми учнями Василя Олександровича, які тепер працюють у школі. Їхні незабутні спогади про свого Вчителя дуже допомагають молодим колегам у професійному становленні, у вихованні юних громадян.

Наприкінці кожного навчального року проводиться конференція *“Роль клубу “Ми – сухомлинці” в зростанні професійної майстерності молодого вчителя”*, відбувається зацікавлений обмін досвідом роботи з питань творчого впровадження в практику роботи педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського.

В.О. Сухомлинський наголошував, що *“виховання – це процес духовного спілкування між учителем і учнем”*. Індивідуальна робота молодих учителів з безцінними архівними матеріалами допомагає певною мірою їм опанувати цим складним процесом.

Перші роки роботи молодих учителів ми прагнемо якнайраціональніше використати для зростання їхньої педагогічної майстерності. У нас розроблено урочистий ритуал зустрічі молодих учителів. Наприкінці серпня, на першому засіданні педагогічної ради, кожний молодий колега отримує бібліотечку книг видатного педагога і *„Пам’ятку”*, яка закінчується словами: *“З гордістю неси в майбутнє ту іскру вогню, яку запалив наш славний земляк – великий Добротворець, і запали від неї свої свічки Добра, Творчості, Людяності і Надії, сіючи нові зерна краси людської.”*

* Далі у цьому журналі – інтерв’ю Р. Гришиної

СПІВРОБІТНИЦТВО ШКОЛИ

• 2007 року підписано Угоду про співробітництво між Павлівською школою та Миколаївським державним університетом імені В.О. Сухомлинського. В рамках угоди налагоджено тісне співробітництво та співпрацю між двома навчальними закладами. Щорічно, в день народження видатного педагога, на базі школи та музею проходять спільні педагогічні читання, в яких беруть активну участь науковці, студенти, вчителі школи та старшокласники. Відбуваються зустрічі вчепні з учителями, які працювали з видатним педагогом. Організуються цікаві конференції обміну досвідом роботи з питань глибокого вивчення та творчого впровадження педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. Щорічно в Павлиші, в педагогічно-меморіальному музеї відбувається нагородження переможців конкурсу на кращу наукову роботу, творчу роботу серед молодих науковців та студентів університету.

Випускники школи продовжують навчання в Миколаївському університеті за педагогічними спеціальностями. 22-23 травня на базі університету проходила Міжнародна науково-практична конференція. Була нагода поділитися з колегами досвідом роботи з питань творчого впровадження педагогічної спадщини нашого Вчителя.

• За підтримки начальника Головного управління освіти й науки Київської міської державної адміністрації Л.М. Гриневич успішно продовжується тісна співпраця підколективу школи з цією установою. Нещодавно його представники разом з адміністрацією міжнародної школи „Меридіан” відвідали наш навчальний заклад. Під час дискусії, яка відбулася в рамках круглого столу „Гуманізація навчально-виховного процесу в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського”, представник засновника міжнародної школи Уфук Упек висловився за співпрацю та науково-методичне співробітництво двох навчальних закладів у рік підготовки до ювілею видатного педагога.

• У жовтні 2007 року в м. Тяньцзінь, яке посідає третє місце серед найбільших за чисельністю населення міст КНР, відбулася Міжнародна науково-практична конференція з питань якісної освіти. У ній взяли участь вчені й педагоги Китаю, Японії, США, Німеччини, Канади, Південної Кореї, Сингапуру, Росії, України та інших країн світу. Багато ідей, висловлених учасниками конференції, співзвучні з ідеями, висловленими у свій час В.О. Сухомлинським, неціненну педагогічну спадщину якого в Китаї глибоко вивчають і творчо впроваджують. Десять років тому в КНР було створено Всекитайську Асоціацію ім. В.О. Сухомлинського. Перекладено китайською мовою й видано майже всі опубліковані в Україні його твори. У 2001 році перевидано 5-томне видання творів українського педагога. І навіть той факт, що для участі в міжнародному форумі та виступі на пленарній частині було запрошено директора Павлівської школи, свідчить про вияв особливої шани й поваги до Вчителя, який залишив вічний слід на Землі, засвітившись неповторною зіркою на педагогічному небосхилі. Педагоги КНР активно готуються до відзначення ювілею видатного педагога. Сьогодні для них його ідеї набувають нового значення і нового змісту.

• Торік було підписано Угоду про співпрацю між Павлівською школою та Пуянською експериментальною початковою школою №1 ім. В.О. Сухомлинського (КНР), яка передбачає обмін делегаціями вчителів та учнів, проведення спільних науково-практичних конференцій та педагогічних читань, обмін найновішими досягненнями в освітній галузі. На подвір'ї школи представники українсько-російської делегації разом зі своїми китайськими колегами висадили дерева дружби.

2006 року газета „Директор школи” (видавництво „Шкільний світ”) оголосила про проведення Всеукраїнського конкурсу „100 кращих шкіл України” у 9 номінаціях. Учителі школи охоче відгукнулися й мобілізували всі зусилля для участі в ньому. Ми заявили про свої творчі здобутки і підтвердили, що школа, незважаючи на всілякі негаразди і проблеми, не просто жива. У ній самовіддано, творчо, наполегливо працюють талановиті педагоги. Участь у конкурсі взяли 1887 навчальних закладів з усіх регіонів України. Журі конкурсу оголосило його лауреатами 386 шкіл. Нам приємно, що наша школа теж стала лауреатом конкурсу „100 кращих шкіл України” в номінації „Школа шкіл.” У нас з'явилися нові друзі, щирі шанувальники і палкі прихильники педагогічного таланту В.О. Сухомлинського.

Серед палких прихильників педагогічного таланту В.О. Сухомлинського є багато охочих взяти участь у ювілейних XV педагогічних читаннях „Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю”, відвідати Павлівську школу, педагогічно-меморіальний музей, покласти квіти до могили Добротворця, хвилиною мовчання вшанувати його світлу пам'ять. І щоб не змілила наша джерела, щоб не пересихала криниця нашої духовності, ми зобов'язані на найвищому рівні вшанувати всесвітньо відомого педагога у рік його славного ювілею.

Зараз ми активно готуємося до 90-річчя з дня народження В.О. Сухомлинського. Сподіваємося, що вся педагогічна громадськість візьме найактивнішу участь у підготовці та відзначенні ювілею

нашого великого Вчителя. Сподіваємось на активну підтримку і допомогу всіх палких прихильників педагогічного таланту В.О. Сухомлинського.

ПРО НАЙГОЛОВНІШЕ В РОБОТІ ДИРЕКТОРА ШКОЛИ:

порада сучасним директорам

4 серпня виповнилося 60 років з того дня, коли В.О. Сухомлинський був призначений директором Павлівської школи, яка тепер носить його ім'я. За 22 роки він створив школу відому не тільки в Україні, але й далеко за її межами.

Василя Олександровича постійно хвилювали питання управління школою, роль директора в організації навчально-виховного процесу. Переконливим свідченням цього є його дисертація “Директор школи – керівник навчально – виховної роботи”, книги “Розмова з молодим директором”, “Директор і вчитель”, “Павлівська середня школа”, статті “Директор школи – організатор педагогічного колективу”, “З практики директора школи”. “Найважливіша ділянка роботи керівника школи”. В останній, яка була опублікована в журналі “Радянська школа” в 1965 році, В.О. Сухомлинський дає поради директорам шкіл щодо аналізу уроків.

“Урок є тією найважливішою сферою інтелектуального життя вихованців, у якій повсякденно відбувається їх духовне спілкування з учителем – наго-

лошував видатний педагог. Ось чому урок повинен бути в центрі уваги директора школи. Досвід переконливо свідчить, що відвідування і аналіз уроків – це найважливіша робота директора. Від системності і високого наукового рівня її залежить дуже багато”.

В статті “Директор школи – організатор педагогічного колективу”, опублікованій в журналі “Радянська школа”

Підписання угоди про співпрацю з установами, які носять ім'я В.О. Сухомлинського (зліва направо: **Деркач В.Ф.**, директор Павлівської школи; **Рогова П.І.**, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки; **Ткаченко З.Ю.**, директор Музею В.О. Сухомлинського; **Заліток Л.М.**, старший науковий співробітник читального залу Фонду В.О. Сухомлинського)

У музеї видатного педагога

ще в 1958 році, Василь Олександрович підкреслював: “На початку року головною ланкою в керівництві є не розподіл учнів по класах, не складання і затвердження планів, а забезпечення правильного повторення матеріалу, що вивчався в минулому році, застереження вчителів від типових помилок цього періоду (від перетворення перших днів занять у контроль, у виставлення оцінок в класні журнали)”.

“Багаторічний досвід переконав мене в тому, – говорив Василь Олександрович, – що я не матиму достатнього уявлення про діяльність педагога, якщо не відвідаю у нього протягом навчального року 12-15 уроків. Щодня треба відвідувати не менше двох уроків. Я зробив для себе правилом: до того часу, поки не відвідаю два уроки, я вважаю, що сьогодні нічого не зробив. Якщо сьогодні нарада, то це означає, що два уроки, на яких треба було побувати сьогодні, будуть відвідані завтра”.

Найбільш педагогічно виправдана форма аналізу роботи вчителів директором школи, – на думку В.О. Сухомлинського, – “періодичне відвідування уроків у всіх учителів – і у того, хто працює 20 чи 30 років, і у молодого педагога, який рік тому

прийшов до школи. Глибоко помиляються керівники шкіл, які думають, що у педагога з багаторічним стажем можна відвідувати менше уроків. По-перше, тривалість стажу не завжди визначає багатство досвіду. По-друге, директор відвідує й аналізує уроки не лише для того, щоб контролювати вчителів, давати їм настанови. У досвідченого педагога треба відвідувати достатню кількість уроків передусім для того, щоб передавати все найцінніше з його індивідуальної творчої лабораторії в колективну”.

Видатний педагог радив колегам відвідувати й аналізувати уроки з першого до останнього дня навчального року. Крім періодичного відвідування, велике значення в роботі керівника школи, на думку В.О. Сухомлинського, має вивчення системи роботи, тобто ряду уроків в межах закінченої теми. Заступник директора школи, який багато років працював з видатним педагогом, Лисак Я.І. розповідав: “Перед початком навчального року ми разом із директором планували, у кого протягом року відвідуватиме й аналізуватиме систему уроків директор, у кого – заступник. Щороку ми відвідували і аналізували систему уроків у 15-18 вчителів. При такому розподілі роботи кожного року була можливість вивчити роботу кожного вчителя (проводячи поряд з вивченням системи уроків періодичне відвідування)”.

Про те, як сам Василь Олександрович готувався до уроку, видно із його статті “Вимогливість в навчанні – одна з важливих сторін виховуючого навчання”: “Готуючись до уроку, довго обробляю, «шліфую» план уроку, прагну до того, щоб уже задовго до уроку для мене були зрозумілі не тільки складові частини майбутнього уроку, але і весь виклад навчального матеріалу, всі мої слова, які я скажу учням. Час від часу я поряд з планом уроку детально записую весь виклад матеріалу. Це необхідно не тільки для того, щоб перевірити самого себе, але й для того, щоб подивитись на свій

Першокласники разом з батьками саджають фруктові дерева в Саду Матері

Презентація книги В.О. Сухомлинського „Вогнегривий коник”

виклад як наче збоку, очима стороннього спостерігача, який прийшов до мене на урок і застенографував його”.

Від колег видатний педагог вимагав бездоганного знання того навчального матеріалу, зміст якого вони прагнуть донести до учнів: “Через 3, 5, 10 років після закінчення вузу вчитель повинен знати в три, в п’ять, в десять разів більше, ніж знав він у перший рік своєї роботи. Знати учителю в десять разів більше, ніж буде викладено на уроці, потрібно для того, щоб вільно володіти матеріалом, вибрати на уроці із великої кількості фактів найсуттєвіші. Якщо я знаю в двадцять разів більше, ніж передаю учням, моя думка і мова народжуються на уроці непомітно для учнів, вони сприймають матеріал без особливих зусиль, а в центрі уваги є не моя розповідь, а мислення підлітків”.

Щоб зробити досвід кращих учителів надбанням усього колективу школи, Василь Олександрович систематично узагальнював його на засіданні педагогічної ради. Він був глибоко переконаний в тому, що узагальнення закономірностей педагогічного процесу, зроблене в доповідях, обговорення їх, дискусія сприяє розвитку педагогічної майстерності вчителів, спонукає їх до творчих пошуків. Тому і сам директор, і його заступники систематично виступали на засіданнях педагогічної ради із змістовними доповідями з питань організації навчально-виховного процесу.

Назву лише *кілька тем, з якими виступав видатний педагог*:

- Головні передумови забезпечення глибоких знань учнів. 1961 рік.
- Як забезпечити активне засвоєння учнями навчального матеріалу на уроці. 1962 рік.
- Про культуру педагогічної праці. 1962 рік.
- Про удосконалення уроку. 1965 рік.
- Вивчення знань учнів на уроці. 1965 рік.
- Шляхи дальшого удосконалення уроку. 1967 рік.

- Про військово-патріотичне виховання школярів. 1968 рік.
- Як забезпечити активну розумову діяльність учнів на уроках. 1968 рік.

Велику роль в зростанні педагогічної майстерності відігравали психолого-педагогічні семінари, на яких проводилася *творча дискусія з питань навчально-виховного процесу*:

- Розвиток розумових здібностей в процесі навчання;
- Спадковість і розумові здібності;
- Як працювати з дітьми, що мають уповільнене мислення?;
- Мотиви діяльності і вчинків учнів.

В роботі вчителя, наголошував Василь Олександрович, важливу роль відіграє те, як поставлена робота з батьками. Він створив так звану “батьківську школу”. Проводилися заняття для батьків учнів 1-4, 5-8, 9-11 класів. *На обговорення виносилися такі питання*:

- Особливості фізичного і психічного розвитку школярів молодшого, середнього і старшого віку;
- Роль сім’ї в розумовому вихованні учнів;
- Роль книги у вихованні;
- Роль читання в розумовому вихованні й духовному житті учнів;
- Про виховання чутливого, дбайливого, безкорисливого ставлення до живого й красивого.

Велику увагу приділяв видатний педагог індивідуальній роботі вчителів, пропонував річні теми робіт, над якими повинен був працювати кожен. Щороку видавався в школі рукописний методичний журнал “Педагогічна думка”, в якому майстри педагогічної справи ділилися досвідом своєї роботи. В педагогічно-меморіальному музеї видатного педагога зберігається кілька томів такого рукописного журналу, в якому вміщені педагогічні дослідження вчителів школи.

Так як директор школи ніс безпосередньо відповідальність за якість роботи кожного вчителя, в системі роботи видатного педагога важливе місце посідав постійний контроль за

ПРИГАДУЮТЬ ВЧИТЕЛІ

- Заслужений учитель України **Вовченко Г.Я.:** “Василь Олександрович відвідував уроки у більшості вчителів не для контролю, а для вивчення стилю роботи вчителя, знання ним предмету, його ставлення до дітей. Вчитель міг провести хороший урок, але Василь Олександрович міг вийти з уроку незадоволеним, якщо вчитель приділив недостатню увагу школяру, який має суттєві прогалини в знаннях або виявив грубість до надто рухливого й допитливого. Важко сказати, з якого предмета Василь Олександрович був найкращим порадником, усі предмети він знав, а найголовніше — знав, як зробити, щоб учням було цікаво, щоб вони успішно навчалися”.
- Вчитель початкових класів **Верховініна М.М.:** “Василь Олександрович за день встигав побувати в кількох вчителів на уроках, провести з ними бесіду, порадити відповідну методичну літературу. Особливо велику увагу приділяв зростанню педагогічної майстерності вчителів”.
- Вчитель біології **Степанова О.Й.:** “Працювати з Василем Олександровичем мені було і складно, і легко. Складно тому, що він був надзвичайно вимогливим, даючи якісь завдання, вимагав точного і вчасного його виконання. І ніколи не забував перевірити. Легко тому, що я завжди одержувала від нього розумну пораду, відчувала його підтримку в роботі”.
- Вчитель початкових класів **Жаленко К.М.:** “У 1960 році Василь Олександрович розробив тематику уроків розвитку мови й мислення серед природи. Навчання починали з мого першого класу наприкінці вересня. Я дуже хвилювалася. На це Василь Олександрович сказав: “То й добре, що перший клас. Будемо вчити говорити їх серед природи, а не лише в класі”. Він допоміг мені добре підготуватися до мого першого уроку мислення серед природи “Живе й неживе в природі”. Ми з директором ходили шкільним подвір’ям і визначали, що будемо спостерігати. Урок вийшов дуже вдалим”.

роботою колег, що включав у себе систематичне спостереження ним і аналіз відвіданих уроків. Він вміло контролював роботу кожного вчителя.

Особливо багато працював директор з учителями початкових класів, вважаючи, що саме в початкових класах закладається фундамент успішного навчання учнів у середніх і старших класах. Василь Олександрович вимагав від класоводів бездоганного знання теоретичного матеріалу, високої майстерності у проведенні уроків, індивідуального підходу до кожного учня. А для цього він сам в окремих класах проводив уроки.

Велику роль В.О. Сухомлинський приділяв взаємовідвідуванню шкіл. Це, на його думку, має надзвичайно важливе значення для вивчення і поширення передового педагогічного досвіду. На базі нашого навчального закладу проводяться районні та обласні семінари-практикуми, педагогічні читання. Вчителі школи за сприяння АПН України та Головного управління столичної освіти мають можливість відвідувати навчальні заклади м. Києва, обмінюватися досвідом роботи з колегами.

26 вересня Павлиш гостинно вітатиме палких прихильників і ширих шанувальників педагогічного таланту великого Добротворця. Учасники III-х Міжнародних та XV Всеукраїнських педагогічних читань доторкнуться до невичерпного джерела педагогічної мудрості нашого великого Учителя.

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ І СЛОВЕСНА ТВОРЧІСТЬ УЧНІВ

Педагогіка
школи

28 вересня 2008 року вся педагогічна громадськість відзначає 90 років від дня народження В.О. Сухомлинського. Педагог, учений із світовим іменем, мислитель, директор школи, учитель від Бога... Добротворець. Годі й злічити все.

Пропонуємо Вашій увазі інтерв'ю з учителем, яка безпосередньо працювала під керівництвом Василя Олександровича.

? *Про що найбільше з педагогічної діяльності Сухомлинського Вам хотілося б сказати сьогодні людям? Що найбільше запам'яталося як учителеві-словеснику?*

! Василь Сухомлинський — один із видатних педагогів, хто звертав велику увагу на розвиток творчих здібностей учнів. Талановитий учений вказував на шляхи розвитку дитячої творчості за умови включення її до інтелектуальної діяльності. Повноцінним розумове виховання буде тільки тоді, зазначав він, коли навчання проходить на тлі яскравого інтелектуального життя школяра. Педагог пов'язував розвиток розумової діяльності учнів із формуванням у них інтелектуальних почуттів. Він уважав, що успішність школярів залежить не тільки від особливості мислення, пам'яті, а й від емоційної сфери.

Велику увагу приділяв педагог розвитку дитячої творчості засобами казки і не уявляв навчання в школі не тільки без слухання, а й без її створення. За допомо-

гою казки діти вчаться мислити, переживати, відчувати різницю між добром і злом. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. Вона має також виховний і патріотичний аспект. Через казку дитина пізнає духовні багатства культури народу та його побут.

У праці „Народження громадянина” Василь Олександрович писав: „Творче натхнення — людська потреба, в якій особистість знаходить щастя. Переживаючи духовне задоволення від того, що вона творить, людина посправжньому відчуває, що вона живе”. Діти люблять складати казки не тільки в молодшому віці, а й у середньому і навіть старшому. „Звичайно, казка — це лише перша пелюстка у квітці дитячої творчості. Друга пелюстка — твори про те, що дитина бачить навколо себе, що її хвилює, чим вона захоплюється, про що мріє”, — писав Василь

Раїса ГРИШИНА

Учитель української мови
й літератури Павлівської
ЗОШ І-ІІІ ст. № 1
ім. В. Сухомлинського

Директор школи, ліцею, гімназії № 4'2008

Олександрович у статті „Слово рідної мови”. І хоч далеко не кожен із випускників школи стане письменником, у дитячих серцях прокинеться натхнення, яке їх облагородить.

❓ Розвиток творчих здібностей учнів становив певну систему в роботі школи?

Ш В. Сухомлинський мріяв про створення в Україні школи, яка була б спрямована на виховання й самовиховання творчої особистості з багатим духовним світом, інтересами. Особливого значення він надавав творам-мініатюрам. Чому? Бо в них учні мають змогу висловитися небагатослівно, стисло, але змістовно й образно. Кращі дитячі твори, які писали учні, вмішувалися в літературно-творчому альманасі „Веселка,” що видавався раз на рік. Ці альманахи зараз зберігаються в музеї. Творчості дітей присвячувалися вечори, що влаштовувалися щороку. В. Сухомлинський сам розробляв теми творів для кожного класу. Темі визначалися так, щоб вони вже своїм формулюванням наштовхували дітей на роботу над образним словом, давали їм змогу відчутти неповторну красу й силу рідної мови.

У свій час педагог розробив систему творчих робіт і для старшокласників. Він складав початок твору, а діти повинні були за ним його дописати. Або кінець твору чи його тезу. Це розвивало творчу уяву, мовлення школярів (бо ще треба було дотриматися стилю, типу мовлення), розвивало розумові здібності, допомагало їм самовиразитися. До цієї роботи він залучав і мене, тоді ще педагога-початківця. Тема твору була „З чого для мене починається Батьківщина”. 8 кращих робіт надрукував журнал „Огонёк” за 1969 рік в одному з весняних номерів.

❓ Що давало можливість В. Сухомлинському бути впевненим у тому, що навчити творити в слові можна кожного учня?

Ш Під керівництвом В. Сухомлинського навчались писати твори не тільки діти, а й учителі. Добра обізнаність з особливостями мовлення учнів дала змогу педагогу визначити оптимальний варіант творчих робіт з мови, проілюструвати їх взірцевими текстами. Завдяки особливому письменницькому хисту й знанню психології дітей він відібрав і подав на сторінках своїх праць орієнтовні зразки учнівських творчих робіт з мови, розглядаючи їх як за сіб не тільки мовного розвитку учнів, а й формування творчої особистості. Василь Олександрович прагнув збудити у вихованців інтерес до творчості через відповідні ситуаційні моменти, виробляти в них мовне чуття. Найбільшою творчою знахідкою у своїй педагогічній діяльності вчитель має вважати ту мить, коли дитина сказала своє слово. У цей час вона піднялась на одну сходинку у своєму інтелектуальному розвитку.

Проблема творчості — одна з ділянок педагога-словесника, саме у творчості особистість знаходить щастя. Переживаючи духовне задоволення від того, що вона творить, людина по-справжньому відчуває, що вона живе. Важливим першоджерелом творчості як самовираження й самоствердження особистості є слово. І коли дитина відчуває найтонші відтінки слова, мислить яскравими образами, на її устах народжується вірш. В. Сухомлинський уважав, що школа не виховує поетів, а тільки розвиває творчі здібності школярів і, відповідно, пробуджує в юних серцях добро, милосердя, благородство, почуття прекрасного.

❓ В.О. Сухомлинський писав, що словесна творчість — це „могутній засіб розумового розвитку людини, перед якою відкривається світ”. Очевидно, педагог залишив учителю якісь поради, настанови. Як особисто Ви втілюєте їх у життя?

Ш У середньому шкільному віці діти люблять складати вірші, бо в

серці кожний відчуває себе поетом. Поетична творчість, вважав педагог, підвищує людину, робить її прекрасною. Але щоб духовне життя дітей було багате, це почуття в них треба пробудити. Над цією проблемою я працюю постійно. Ніщо не дається легко. За всім хорошим завжди багато праці. Запалити любов до рідного слова – це чи не найважливіше моє призначення. Я намагаюсь вести дитину в чарівний світ прекрасного в житті і хочу вірити, що дитина, яка кохається в поезії, в майбутньому не стане поганою людиною.

Ще тільки Ваше власне переконання?

Ні, звичайно, В. Сухомлинському належать такі слова: „У поетичному слові криється якесь диво, воно зачаровує й відкриває красу світу, відчуваючи себе поруч із цим дивом, хочеться бути красивим і душевно чистим. Я твердо переконаний, що своє, глибоко індивідуальне життя оце у світі слова мусить бути в кожній дитини, і чим багатше воно, тим щасливіші дні й роки, які проходимо ми нивою радощів і суму, щастя й горя.”

У своїй роботі керуюсь настановами свого вчителя – Василя Сухомлинського. Своїм завданням вважаю розвиток у підлітків інтересу до занять творчого характеру, до пошукової роботи. Учні зібрили чималій матеріал про письменників-земляків і про тих, хто хоч тоненькою ниточкою, певним відрізком часу був тісно пов'язаний з нашими земляками. Твори В. Сухомлинського читаємо з 5-го по 10-й клас, аналізуємо їх, учимося писати самі. Робота над текстами активізує творчу думку школярів, розвиває логічне мислення, самостійність, ініціативу дитини. Робота на базі шкільного музею „Літературна Кіровоградщина”, створеному моїми учнями, теж сприяє розвитку творчих здібностей учнів. Я прагну, щоб школярі знали місцеві літературні факти, тому залучаю їх до

пошуків і популяризації краєзнавчого матеріалу, проводжу інші позакласні заходи, уроки літератури рідного краю на основі матеріалів, які зберігаються в кабінеті: знайомлю учнів із життям письменників Кіровоградщини, читаю й аналізую їхні твори, проводжу літературні конкурси. Матеріали музею постійно використовую на уроках мови і літератури. Він служить для проведення літературних свят і виховних годин. З непідробним інтересом діти сприймають повідомлення про те, що сам П.Г. Тичина був у Павлиші, завітавши у гості до І. Шевченка. Та ще коли й зачитаю уривок із вірша поета „В гостях у пісняра Івана,” який ввійшов до книги „Ми свідомість людства”, щоб діти перейнялися гордістю й за односельця.

Як можу, популяризую твори В. Сухомлинського на уроках розвитку зв'язного мовлення та уроках літератури рідного краю.

Василь Олександрович вважав, що школа не виховує письменників, (хоч Віктор Терен – це вихованець педагога), а тільки розвиває творчі здібності школярів, а це вже обдарованість. Яку роботу з обдарованими дітьми ви проводите?

Основним змістом роботи з обдарованими дітьми є засвоєння, осмислення й поглиблення знань з теорії літератури, основ віршування, оволодіння засобами вміння писати вірші, оповідання, етюди; уміння розкривати природу художнього образу, розкодувати символізм явищ, предметів; уміти говорити у творчості те, чого ще ніхто не сказав. Найефективніше впливають на результати їхніх досягнень захоплені розповіді про цікаві факти з життя відомих письменників (не тільки Кіровоградщини), читання та обговорення учнями власних творів, бесіди про природу художнього образу, виступи в пресі, участь у конкурсах, олімпіадах. Безумовно, неабияку роль у розвитку літературних здібнос-

тей відводжу індивідуальній роботі. Відкриття молодих талантів означає активізацію індивідуальних ресурсів. І для того, щоб особистість обдарованого підлітка розвивалася максимально на можливому рівні, вона потребує вимогливого, розуміючого ставлення до себе.

Найменша перемога в намаганні дитиною створити щось нове обов'язково повинна стимулюватися. Тому на вірш, видрукований у пресі, прочитаний на конкурсі перед ровесниками, відгукують похвалою, добрим словом, бо метод заохочення відіграє в цьому неабияку роль. Система роботи з творчо обдарованими учнями створює умови для зростання літературних здібностей. У дітей формується багатий словниковий запас, добре розвивається творча уява, емоційна образна пам'ять, спостережливість, неординарність мислення. Ці якості вселяють віру у свої можливості, дають змогу розкомплексуватися перед ровесниками, іноді впливають на вибір професії. Був час, коли на базі нашого музею було організовано школу юних кореспондентів районної газети, про яку ця ж газета писала: „Пройде час, і з півтора десятка юних кореспондентів хтось зв'яже свою долю з журналістикою”. Так і сталося. Факультет журналістики Київського університету закінчили випускники школи С. Ткаченко, Н. Гришина й С. Гришина, яка захистила вже кандидатську дисертацію.

❓ Не кожна дитина має дар складати вірші, писати оповідання чи просто учнівські твори. Як Ви допомагаєте їй знайти „своє” слово?

❏ Прагну того, щоб слово для дітей „стало очима, які бачать красу,” тому вимагаю від школярів глибокого розуміння й відчуття змісту кожного вжитого ними слова, а ще того, щоб воно було влучним і виразним. На кожному уроці, хай то буде мова чи лі-

тература, проводжу роботу, пов'язану із збагаченням лексики школярів. У свій час В. Сухомлинський рекомендував учням мати спеціальні зошити „Краса рідної мови”, в яких би вони занотовували уривки з віршів, прозових творів, що їм найбільше сподобались. На свій розсуд вони групували записи тематично: про природу, красу людських стосунків, дружбу й товаришування. Окремі з них вони повинні були завчати напам'ять. Така робота привчає учнів глибше відчувати тонкощі слова, збагачує словниковий запас школярів, забезпечує успішне вивчення літературного твору. Навчаючи школярів словесної творчості, готую для них зразки робіт, аби наочно показати, як треба користуватися художнім словом. Так рекомендував робити В. Сухомлинський, навчаючи учнів писати твори.

Діти, яких я навчаю, виступають у різних жанрах, звертаються до різних тем. У них вони показують своє ставлення до світу, який оточує їх: природи, людей, речей.

Загальноосвітня школа покликана не тільки давати учням міцні знання з основ наук, а й забезпечити умови для всебічного розвитку та самореалізації здібних і обдарованих дітей, майбутньої інтелектуальної еліти українського суспільства, виховання талановитої молоді, створити умови, щоб школярі мали можливість реалізувати свої творчі потреби.

Високий клімат мовної культури, літературної творчості сприяє вихованню в учнів інтересу до рідної мови, розвиває їхні розумові здібності, сприяє оптимізації мовної підготовки, формує особистість. Зерно, посіяне в дитячих серцях, проросте добрими сходами. З нього народиться велика любов до найважливішого — до рідної Батьківщини з її героїчним минулим, до людей, які множать її багатства, до слова й народної пісні, бо все починається з любові.

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО – ФУНДАМЕНТ КУЛЬТУРНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Педагогіка
ШКОЛИ

Педагогічний талант видатного українського вченого, майстра живого слова, *Прометей* освіти, науки, культури, духовності втілюється в унікальній педагогічній творчій спадщині, до якої прихилиємося ми в час духовного відродження народу, реформування освіти на засадах гуманізму, гуманітаризації, демократизму. Педагогічна спадщина *Учителя* Сухомлинського – фундамент культурної перспективи України, проект майбутнього української нації, де сповідаються вищі цінності Істини, Добра, Краси, Духовності. Ніякі геноциди, голодомори, соціальні кризи й екологічні катастрофи не могли й не можуть знищити Чисте Джерело Життя священної неньки-України.

Педагогіка серця учителя-гуманіста, його дивовказка – глибинно національна, веселково сяє барвами, життєрадісним спрямуванням, світосприйняттям, повнокровно відбиває мудрість народної філософії, народної педагогіки та моралі як оберіг національного відродження.

Професійний набуток В.О. Сухомлинського спонукає постійний рух українців до істини, пошук сенсу життя, виявляючи світлі якості серця, добробуту,

чесність, вірність, повагу до старших, до дітей, миролюбність, життєздатність, лагідність. Його велика праця спрямована на пошуки ідеалу світу, ідеалу людини: *„Добра дитина не впаде з неба. Її треба виховати”*.

Акцентуємо увагу на його безмежній, безконечній любові до дітей, бо і саме життя своє він поклав на вівтар жертвовного служіння дітям, яким віддав своє любляче вселенське серце.

Учительське служіння В.О. Сухомлинського – це його особистий подвиг перед вічністю. Він застерігав: *„Найстрашніше, що трапляється в середовищі підлітків, юнаків і дівчат, – це порожнеча душі, відсутність святого й непорушного, єдино істинного і єдино правильного, відсутність тієї духовної сутності, без якої немає особистості, немає відчуття честі і гідності”*.

Пафосом Високої Інтелектуальності, Моральності, Духовності, Естетики насичені всі твори В.О. Сухомлинського, для якого *Святиною* була душа дитини, яку він вирощував.

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 1996 року

**Василіна
ХАЙРУЛІНА**

Директор Українського коледжу імені В.О. Сухомлинського, член-кореспондент АПН України, заслужений працівник освіти України, кандидат педагогічних наук

Цього року
коледжу
виповнюється
20 років.
З ювілеєм,
колеги!

Директор школи, ліцею, гімназії № 4'2008

Українському коледжу присвоєно ім'я видатного українського педагога **Василя Олександровича Сухомлинського**. Музей його імені було відкрито 28 вересня 1996 року, і за цей час його відвідали понад 224 тисячі осіб, із них: іноземців – 78, науковців-дослідників – 123, директорів шкіл – 321, заступників директорів – 353...

Василь Олександрович Сухомлинський – Герой Соціалістичної Праці, член-кореспондент АПН СРСР, заслужений учитель України, публіцист, дитячий письменник, український Просвітитель, Добротворець, Гуманіст, Учитель, Людина, ім'ям якої названо вулиці й навчальні заклади, чий яскравий талант і сьогодні запалює в серцях багатьох учителів жагу творити добро, експериментувати, боротися і перемагати.

У центрі залу музею – барельєф Василя Олександровича, розташований на тлі слів: „Серце відаю дітям”, які є не тільки назвою найпопулярнішої книги, а й девізом усього його життя.

Структуру ціннісних орієнтацій, за В. Сухомлинським, складають такі якості особистості, як цілісність, надійність, вірність високим принципам та ідеалам, здатність до вольових зусиль в ім'я перемоги добра, наполегливість у досягненні мети... Найтоншою сферою процесу формування духовного світу людини В. Сухомлинський вважав плекання моральних якостей, пов'язаних із внутрішнім світом особистості школяра, з почуттями, мотивами поведінки.

Берегиня, незмінна господиня музею В.О. Сухомлинського – Валентина Олександрівна Рослякова, разом із Радою музею, трепетно оберігаючи кожен експонат, радіючи кожній новій зустрічі з відвідувачами, координує діяльність лекторської групи, до якої входять 21 учень із різних класів коледжу. Вони сприяють вивченню, пропаганді та поширенню педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Тематика лекцій: „Життєвий шлях В.О. Сухомлинського”, „Мова – духовне обличчя людини”, „В.О. Сухомлинський про виховання почуттів”, „Сила духу починається з віри в моральні святині”, „В. Сухомлинський про плекання громадянина”, „Соромся порожнечі душі”, „10 правил порядної людини”, „В. Сухомлинський про сходження до духовності”, „Подорож у чарівний світ казок” та ін. збагачують духовний світ відвідувачів. Опікується Рада музею і вивченням, дослідженням та поширенням знань про пам'ятки історії й культури, духовні святині, пам'ятки природи та щедрю добротинну діяльність меценатів Києва.

У затишку музею відбуваються години спілкування, інтелектуальні ігри, круглі столи, обговорення прочитаних книг, конкурси, читацькі конференції, поетичні свічки, занурення в чарівний світ творів мистецтва, зустрічі з поетами, депутатами, вченими, студентами, ветеранами та батьками.

Духовна оаза Школи Радості – музей – спонукає кожного серцем прихилитися до нічим не зміряного за чистотою і глибиною джерела педагогічної спадщини Василя Сухомлинського. Декілька прикладів із роботи Ради музею.

І. Екскурсії з вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського:

- Ім'я В. Сухомлинського носить Український коледж м. Києва.
- Сходження до духовності: плекай у собі три перлини душі (любов до батьків, до школи, до Батьківщини).
- В. Сухомлинський про Книгу – багате джерело духовного життя шкільного колективу.
- „Твій обов'язок – збагатити духовне надбання народу, зробити свій внесок у цей вулик багатонаціональної культури”.
- Педагог-гуманіст про мудрість людської повинності.
- Плекання громадянина. „Людина – це сила духу. Сила духу почи-

нається з віри в моральні святині народу, нашої святої землі”.

- Людина починається там, де є святині душі.
- „Сила людської волі безмежна”.
- „Люби батька свого і матір свою” ...
- В. Сухомлинський про національні й загальнолюдські цінності.
- „Людина народжується для того, щоб залишити слід вічний...”

II. Вивчення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського вчителями:

1. Особистість Вчителя в педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Педагогічні читання за книгою академіка-освітянина В. Сухомлинського „Сто порад учителю”.

2. Педагог-гуманіст В. Сухомлинський: національне виховання. Формування національних цінностей в Українському коледжі.

3. Корінь духовності людини – в поєднанні загальнолюдських і національних цінностей.

4. Патріотичне виховання у творах В. Сухомлинського: „... патріотизм – явище духовного життя людини і народу, центр свідомості і ментальності нації”. Виховання любові до України в Українському коледжі.

III. Сухомлинівські читання для 10-11 класів за книгою „Як виховати справжню людину”.

*„Край дніпрові протоки, наче корабель,
в море знань у світ широкий наш коледж пливе...”*

Ці рядки коледжанського гімну дарують нам образ корабля – каравели, що пливе до незвіданих берегів, і параметри його плавання – Істина, Благо, Краса. Наша школа – острів у бурхливому життєвому морі, острів Творчості, острів Зустрічі, де здійснюється пошук відповідей на вічні питання Буття.

І дійсно, як стверджують рядки поезії Ліни Костенко:

*В епоху спорту і синтетики
людей велика ряснота.*

*Нехай тендітні пальці етики
торкнуть вам серце і вуста –*

у потужному інформаційному просторі з домінантами розваг і насолод так нелегко почути мелодію вічності на струнах власної душі.

Експериментальний курс „Етика: духовні засади”, впроваджений в 1-11 класах Українського коледжу з 1999 року, є базовою складовою навчально-виховного процесу і водночас – окремим навчальним предметом. Специфіка цього предмета полягає у світоглядно-формуючій функції, інтегративності з іншими предметами та особливій дотичності до духовно-душевної сфери дитини.

Така акцентуація в навчально-виховному процесі школи на предметі етико-моральної спрямованості

**Лариса
КРИСАЛЬНА**

Учитель етики
Українського коледжу
ім. В.О. Сухомлинського

саме у виховному просторі сьогодення набуває виключної ваги.

Авторська програма – це спроба в рамках шкільного курсу пробудити інтерес учнів до питань, пов'язаних з традиційною святівітчизняною культурою, показати необхідність та важливість духовно-душевної сфери людини, допомогти дітям у визначенні власної життєвої позиції.

Покликання вчителя – зростити крила для лету. Нехай у чистому дитячому серці, відкритому для переживань і співчуття, компасом життєтворчості буде Любов. Знайомство зі святівітчизняною спадщиною допомагає дитині навчитися орієнтуватися в духовному світі (адже там існують не тільки Світлі сили Добра), дає можливість зробити правильний вибір, захистити і плекати свій духовний сад.

Завдання етики – закріпити царювання краси в серці дитини, коли вона споглядає за квітучим садом, лісом, морем, коли чує звуки музичних інструментів та відчуває лад і гармонію, помічає, що це – краса. Разом з дитиною побачити на полотні художника гармонійну спорідненість ліній, кольорів, відтінків, які пробудять у серці відчуття радості, творчості, захоплення, натхнення. І тоді краса для дитини буде тим, що містить у собі гармонію, цілісність, що дає радість та натхнення душі. І справді: дійсна краса – це чутливість до духовного життя, це поступове наближення до краси небесної.

Понад 10 віків минуло від народження православної державності в Україні. У 988 році, освячений таїнством хрещення, із купелі вийшов український православний народ. Золоті куполи Лаври дарують нам радість милості Божої і благовістом сповіщають про невичерпну духовну скарбницю тисячолітньої духовної спадщини, наше покликання і служіння. Наші діти – спадкоємці православної духовної спадщини, і ці уроки допомагають дитині вступити у права спадщини.

Світле Христове Воскресіння – центральна подія в історії християнства, і, щоб традиція не переривалася, потрібно, аби в дитини з'явився власний досвід важливості перемоги над смертю. Щороку на Світлій седмиці в Українському колежі ім. В. О. Сухомлинського проводиться виставка композицій „Пасхальний благовіст”. Підготовка й експозиція виставки – радісна подія для всієї колежанської родини: учнів, учителів, батьків. Скільки теплоти серця, творчої думки, труда втілено, щоб засяяла радістю Пасхальною світлиця, де розміщено роботи! Нехай завжди буде благословенним труд серця і душі в потоках Небесного благодатного Пасхального вогню.

Ми переконані в тому, що школа для дитини повинна бути не тільки місцем навчання, а й місцем засвоєння й закріплення в душі високих цінностей, які допоможуть протистояти світу бездуховності й насилля, розпустити й уседозволеності. Майбутнє нашої держави в першу чергу залежить від духовно-морального потенціалу молоді, від її доброти, чесності, справедливості, прагнення до жертвовного служіння рідним, ближньому і самовідданої любові до своєї Вітчизни.

Предмет „Етика: духовні засади”^{*} покликаний відновити єдність культури і життя. Колежанський корабель 11 років тому взяв курс на знайомство, дослідження, збереження святівітчизняної традиції. Темою шкільного експерименту є „Формування духовної особистості на засадах традиційних національних цінностей українського народу”. З 2006 року наш навчальний заклад – експериментальна школа всеукраїнського рівня, з якою співпрацюють практично всі регіони України, на базі колежу створено Науково-практичний центр з підготовки вчителів до інноваційної діяльності.

^{*} Далі подаємо програму для 1-11 класів ЗНЗ як дарунок колежу усім іншим закладам середньої освіти!

**ЖИТТЯ
Українського
колежу
ім. В.О. Сухомлинського
у ФОТО-
ДОКУМЕНТАХ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ЕТИКА: ДУХОВНІ ЗАСАДИ

ПРОГРАМА ДЛЯ 1-11 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

*Культура, в якій деградуєть засади етики,
приречена на занепад.
Альберт Швейцер*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курс “Етика: духовні засади”, впроваджений у 1-11 класах Українського колежу ім. В.О. Сухомлинського м. Києва з 1999 року, є базовою складовою навчально-виховного процесу і водночас – окремим навчальним предметом відповідно до сучасного осмислення концептуальних засад вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування. Від створення високодуховного середовища в школі до створення високодуховного середовища в державі – така ідейно-змістова спрямованість обраного курсу формувала і продовжує створювати багаторівневі системи ціннісних орієнтацій особистості учня. Багаторівневість визначається сприйняттям та усвідомленням духовних цінностей, сформованих духовністю

світською та духовністю релігійною, їхньою аксіологічною значущістю у процесі становлення особистості, її особистісного вибору. Тому не просте ознайомлення із загальнолюдськими цінностями, а глибинне осягнення гранично нероз’єднаних духовних цінностей є основною метою курсу “Етика: духовні засади”, що сприяє становленню особистості учня на основі вивчення та розвитку етично-філософської, мистецької, морально-правової, інших культурних традицій, серед яких визначальною є традиція морально-етичного виховання.

Випереджальний духовно-моральний розвиток особистості утверджується не як своєрідна „профілактика” певних негативних проявів мислення чи поведінки учнів, а насамперед як спосіб усвідомлення та утвердження власним життям найвищої Істини – людина вінець творіння з власною душею і розумом, має волю і свободу вибору, внутрішній голос совісті.

Враховуючи сучасні суперечливі тенденції розвитку української держави, людства в цілому (невпинна, системна диференціація суспільства, що протиставляє одне одному громадян однієї країни, але різних соціальних груп, міжконфесійні протистояння, прискорення динаміки розвитку загальноцивілізаційних процесів, включаючи глобальну екологічну кризу, загрозу міжнародних, політичних, економічних, воєнних конфліктів), дефіцит моралі не слід пов’язувати лише з сучасним станом

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

ХАЙРУЛІНА Васи́лина Микола́ївна
– член-кореспондент АПН України, кандидат педагогічних наук, заслужений працівник освіти України, директор Українського колежу ім. В.О. Сухомлинського.

ЄВСЮКОВА Людмила Степанівна, КРИСАЛЬНА Лариса Олександрівна
– вчителі етики колежу.

Науковий консультант:
СУХОМЛИНСЬКА Ольга Василівна
– доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України, академік-секретар відділення теорії та історії педагогіки.

розвитку суспільства. Утвердження моральних норм, їхнє „визрівання” у неповторному культурному лоні кожного народу – проблема не менш глобальна, аніж вищезгадані. А тому духовність розглядається не як сума культурних надбань музейного типу, отриманих „на збереження” від попередніх поколінь, а як живе, одухотворене виявлення різноманітних особистісних прагнень людини, що виходять далеко за межі психологічно означеної „душевної” сфери або ж раціонально осмислених моральних норм. Саме духовність допомагає кожній людині віднайти унікальний сенс життя, ще раз утвердити її неповторність. Таке розуміння духовності визначає стратегічні напрями виховання підростаючого покоління в умовах становлення сучасного демократичного суспільства, сприяє формуванню свідомої, вільної особистості, здатної взяти відповідальність не лише за власне майбутнє, а й своєї країни, саме в такий спосіб реалізувати свої творчі та особистісні здібності.

Основною метою курсу є:

- право вибору певного навчального курсу духовно-морального спрямування („Етика: духовні засади”, „Основи християнської етики”, „Основи релігійної етики” тощо) з метою особистісного вдосконалення, відповідно до світоглядних переконань учнів та їхніх батьків;
- постійне сприяння формуванню цілісної, духовно стійкої особистості, світовідчуття та світогляд якої ґрунтуються на засадах християнства, толерантному ставленні до інших релігій і, таким чином, захищені від етичного нігілізму;
- системне творення відповідних умов для формування в учнів зрілого, особистісного ставлення до фундаментальних проблем людського існування, цінностей як смислових універсалій (В. Франкл), а не абстрактних утворень, ненав’язлива, духовно

обґрунтована допомога у визначенні ціннісних орієнтирів, мети, завдань, сенсу життя;

- широке залучення учнів до виявлення духовних та інтелектуальних прагнень, емоційних проявів особистості, осмислених у нерозривному взаємозв’язку;
- утвердження особистісної гармонії, витоки якої – в духовній спадщині українського народу (у тому числі християнській), традиціях навчальних закладів України, глибинних пластах української освіти й культури, творчості видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського. Обрана мета передбачає розв’язання ряду завдань, основними з яких є:
- поступове усвідомлене перетворення моральних цінностей у особистісні переконання;
- утвердження морально-етичних принципів у нерозривному взаємозв’язку з цінностями християнськими, державними, національними, викристалізованими тисячолітніми традиціями українського народу та загальнолюдськими в цілому;
- розкриття плюралістичного характеру сучасної етики через осмислення етичних категорій етичної діяльності, моральних стосунків та ін.

Теоретичною основою курсу є духовні першоджерела, ідеї сучасної філософії моралі, педагогічної аксіології про морально-етичні цінності, категорії, поняття, відношення, спрямовані на духовно-моральні якості особистості: добро, любов, милосердя, мужність, терпіння, вірність, надійність, відданість... Автори спирались на міжнародні, європейські та українські правові документи про статус світської та релігійної освіти, на принципи, закладені в таких міжнародних документах: „Загальна Декларація прав людини” (1948), „Міжнародний пакт про громадянські та політичні права” (1966), „Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права”

(1966), „Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії чи переконань” (1981), „Конвенція про права дитини” (1991).

У змістовій частині курсу враховано також стратегічні загальнонаціональні пріоритети, правові та організаційні засади функціонування й розвитку системи освіти, представлені в „Конституції України”, Законі України „Про свободу совісті та релігійні організації” (1991), Законі України „Про освіту” (1991), Законі України „Про загальну середню освіту” (1999), Законі України „Про охорону дитинства” (2001), Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004). **„Концептуальні засади вивчення предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах”** (курси „Етика”, „Основи християнської етики”, „Основи релігійної етики”, „Етика: духовні засади”), **ухвалені рішенням колегії Міністерства освіти і науки України 29.06.2006 р. (протокол №8/1-2)**, де проголошена державна орієнтація на виховання в українській школі „різнобічно й гармонійно розвинених особистостей з патріотичною громадянською позицією, широким духовно-моральним світоглядом, підготовлених до активного, творчого життя, самореалізації та виконання обов’язків громадянина”.

Результати експериментальної роботи Українського коледжу імені В.О. Сухомлинського підтверджені апробацією у навчальних закладах Вінницької, Кіровоградської, Житомирської, Полтавської, Сумської, Донецької, Дніпропетровської областей, що свідчить про поступове формування мережі навчальних закладів, об’єднаних спільною метою та завданнями, адекватними сучасному рівню духовного світосприйняття.

Принципи викладання курсу:

- доступності, системності та практичної цілеспрямованості, що передбачають відповідно врахування вікових та психологічних особли-

востей, адаптованість та обґрунтоване структурування навчально-виховного матеріалу, розкриття особливостей поєднання бажаного та належного з реаліями сьогодення;

- культуровідповідності в умовах полікультурного простору, що передбачає розвиток духовної, моральної, інших культурних традицій українського народу та повагу до духовно-ціннісних надбань інших національностей;
- інтегрованості, що полягає в збагаченні змісту навчально-виховного процесу різноманітними формами й напрямками духовно-морального удосконалення, зміцненні спільних зусиль державних установ, сім’ї та школи в процесі духовного становлення учня й громадянина України. Методика передбачає у спілкуванні на засадах довіри такі форми занять: урок-казка, урок-виховання почуттів, урок роздумів, урок-спостереження, урок пошуків, урок милування і дивування, урок-бесіда, урок софійності, урок-диспут, урок-екскурсія, урок-лекція, урок-подорож, семінари, конференції та ін., що формують стійкий інтерес у пошуку істини, сприяють глибокому осмисленню явищ і подій сучасного життя у створеному просторі любові.

Програму побудовано за лінійно-концентричним принципом, де надзвичайно актуальним і сьогодні залишається утверджуваний Василем Сухомлинським розвивальний принцип як один із визначальних критеріїв самопізнання, самооцінки й самовиховання, що сприяє гармонійному єднанню інтелектуальної та чуттєвої сфер особистості учня і включає такі складові:

- виховну, що формує в дітей ціннісне ставлення до власного життя;
- світоглядну, що сприяє цілісному світосприйманню, визначенню вихованцем власної добротворчої, життєвої позиції, гармонійно поєднаної з традиціями христ-

янськими, сімейними, державними;

- історико-культурологічну, що спирається на високі зразки християнської духовної культури та тисячолітні традиції людства;
- пізнавальну, що органічно розширює шкільний програмний матеріал в етично-естетичному просторі.

Очікувані результати та оцінювання

У сучасних умовах реалізації концепції безперервної, компетентісно спрямованої освіти, переосмислення ціннісних систем, формування різноманітних інноваційних технологій, що спрямовані на оволодіння учнями такими компетенціями, як здатність критично мислити, аналізувати інформацію та вміння її застосовувати, приймати нестандартні рішення, гідно презентувати себе на ринку праці тощо.

Вивчення курсу передбачає:

- здатність об'єктивно оцінювати моральну вартість власних вчинків, різноманітних явищ національного та полікультурного простору;
- вміння поєднувати духовні, моральні якості з творчими здібностями та відповідальністю громадянина й патріота України;
- усвідомлення власної духовно-етичної позиції, здатність порівнювати її з іншими моральними позиціями, зберігати толерантне ставлення до інших ціннісних систем;
- осмислення духовних цінностей у нерозривному зв'язку з процесом оволодіння компетенціями.

Уважаємо за доцільне при оцінюванні навчальної діяльності учнів користуватися заліковою системою.

Реалізація програми “Етика: духовні засади”, розробленої авторським колективом учителів Українського колежу ім. В.О. Сухомлинського, створює відповідні умови зростання духовного потенціалу особистості.

1 КЛАС (32 години)

I. Де живе жар-птиця (8 годин)

Казка вчить, як на світі жити. Тихе сяйво любові й мудрості в маминій пісні, казці, биліні, колісанці. Усепереможна сила Добра у світі казкових героїв. Казка усна і літературна. Мої улюблені казкові герої. Казка – бажання чуда, радості, ствердження добра. Пошук пера жар-птиці в казці й у житті.

II. Дивосвіт навколо нас (8 годин)

Краса навколишнього світу. Послухай музику землі: в ній шелест трав і сонця ласка. Якого кольору пори року. Хто найкращий майстер на землі. Пошуки красивого навколо себе: краса рукотворна і нерукотворна. Чого нас навчають бджілка та мурашка. Мудрість створеного світу.

III. Моє оточення (8 годин)

Рідний серцю батьківський поріг. Господар і глава сім'ї. Хто вас, дітки, ніжно любить, хто ласкаво вас голубить? Мамині радості і турботи. Я і мої друзі. Я вдома, у школі, на вулиці. Коли поруч багато людей. Моя сім'я, моя школа, моє місто – частина нашої України.

V. Етика взаємин (8 годин)

“Слова щирого вітання дорожчі за частування”. Добре того навчати, хто хоче все знати. Мої шкільні друзі. З ким мені приємно спілкуватися. Правила порядних взаємин. “Можна” і “не можна”, “хочу” і “потрібно”. Вчинок і провинка. “Чого бажаєш собі – так чини іншому”. Вітаємо Вас, Ваша Світлосте Етико.

Основні поняття:

Етика. Краса навколишнього світу. Батьківська любов та турбота. Господар. Гостинність. Ввічливість та співчуття. Лагідність. Добррозичливість. Вибачення. Щедрість. Поступливість. Чесність. Правдивість. Послух. Порядність. Скромність. Вдячність.

Основні вміння:

- Уміти вітатися, вибачити, поступатися...
- Визначати своє місце в навколишньому світі.
- Розуміти власну належність до сім'ї, родини.
- Усвідомлювати зв'язки та взаємини між друзями, товаришами, знайомими, сусідами тощо.
- Уміти користуватися “чарівними” словами.

Компетентності:

- Учень має уявлення про основні завдання етики, співіснування етики світської і релігійної;
- усвідомлює певні норми, що регулюють взаємини в родині, шкільному товаристві;
- висловлює особисте ставлення до моральних норм та християнських цінностей;
- визначає моральний зміст вчинків фольклорних та літературних героїв.

I. Дивосвіт навколо нас (8 годин)

Краса у звуках, фарбах, формах. Краса рукотворна і нерукотворна. Різноманітність і досконалість навколишнього світу. Людина – вінець творіння. Щоб не вироста людина з серцем, як льодина. Життя у взаємній любові. Світ потребує твоєї любові. Люби, бережи, знай свій край.

II. Добротолюбіє (9 годин)

Миіншівчинки. Вчимося слухати і чути. Взаєморозуміння – основа дружнього колективу. Вибачення, поступливість, щедрість. Не подарує щастя нам чужа образа. Маленька добра справа краща за велике неробство. Уміння стримувати себе. Відповідальність. Незримі струни душі. Покликання людини – відчувати й зберегти Красу.

III. Рід – Родина – Сім'я (7 годин)

Любов і злагода – основа сім'ї. Кому перевага за столом. Тільки мама на землі одна. Мої найкращі друзі – дідуся й бабусі. Що в імені твоїм? Іменини. Хрещені батьки. Свята і традиції в родині. Нехай привітність і гостинність дарує радість спілкування.

IV. Мудре слово книги (9 годин)

Книги – ріки мудрості. Як і де “живуть” книги; урок-екскурсія “У гості до книги”. Слово, яке знайде шлях до серця. Добре слово душу зігриває, життя пробуджує. Людина без книги, як криниця без води. Коли і як з'явилась наша азбука. Свято слов'янської писемності. Урок-подорож “Від берестяної грамоти до електронної книги”. Мої улюблені книжки.

Основні поняття: Гармонія в природі. Рукотворна й нерукотворна краса. Розмаїття. Досконалість. Любов. Хрещені батьки. Наставник. Привітність. Гостинність. Вдячність. Відповідальність. Обов'язок. Слухняність і непокора. Добродіяння. Терпіння. Вибачення. Дружба й товаришування. Іменини. Рукописи. Бібліотека. Музей книги.

Основні вміння:

- Поважно й шанобливо ставитися до близьких родичів.
- Любити й поважати світ, який тебе оточує.
- Аналізувати власні дії та вчинки.
- Давати об'єктивну оцінку діям інших людей.

Компетентності:

- Учень оцінює дії та вчинки власні і своїх товаришів, інших людей;
- визначає зміст державних та релігійних свят, їхнє значення в житті родини, шкільному житті;
- порівнює власні роздуми про етичні норми з позицією однолітків;
- усвідомлює зв'язок між красою навколишнього світу та красою вчинків, що основані на етичних переконаннях.

3 КЛАС (34 години)

I. Етика взаємин (8 годин)

Краса людських взаємин. Сприймайте людину такою, якою вона є. Честь і чесність – слова одного кореня. Милосердя – відгук на чужий біль. Поради хлопчикам і дівчаткам. Про закони дружби. Як ми ходимо в гості. Урок мистецтва спілкування. Чого в інших не любиш, того й сам не роби.

II. Світ, наповнений любов'ю (10 годин)

Нерукотворна краса світу. Мудрість навколишнього світу: загадковість, незбагненність, досконалість, краса. Загадкове й дивовижне. Милуйся створеною красою. Гармонія й дисгармонія. Красиве й корисне. Покликання людини у світі. Культурна спадщина.

III. У творчій майстерні художника (7 годин)

„Художество” як творчість. Від задуму – до втілення. Мрія, втілена в життя. Вернісаж, галерея, музей. П'ять функцій музею. Історія одного шедеву. Пошук досконалості. Сяяння прекрасного.

IV. Пізнаю і виховую себе (9 годин)

Світ моїх захоплень. Нумо гратись любо! Гра за правилами. Ігри й розваги в народній традиції. Наше дозвілля. Мій реальний та уявний світ. Обережно, небезпека! Правила на кожен день. Найдорожче – справжня радість спілкування.

Основні поняття: Цінність життя. Краса душі. Пам'ятки духовності. Милосердя. Жертовність. Честь родини. Уміння прощати, просити вибачення. Свобода вибору людини. Уміння чути інших. Відповідальність.

Основні вміння:

- Сприймати людину такою, якою вона є.
- Цінувати людське життя.
- Уміти захистити красу своєї душі.
- Осмислювати добрі й погані вчинки.
- Допомогати ближньому.

Компетентності:

- Учень орієнтується у визначенні етичних понять „любов”, „милосердя”, „совість”, „відповідальність”, „добро”;
- усвідомлює потребу не випадкового, а постійного наслідування етичних, християнських цінностей в індивідуальній та колективній творчій діяльності;
- наводить приклади вчинків, дій, що мотивовані моральною чи аморальною спрямованістю, визначає зміст та наслідки названих вчинків;
- демонструє впевненість у формуванні запитань та у відповідях, використовуючи різні джерела: Біблію, літописні, літературні, історичні твори.

4 КЛАС (34 години)

<p>I. Світ потребує твоєї любові (9 годин) Людина у світі. Гармонія в душі і природі. Покликання і служіння людини. Людська гідність. Любов до ближнього. Відповідальність за збереження Добра, Краси і Любові. Творче ставлення до вивчення та збереження традицій. Обов'язок людини – зберегти прекрасний світ.</p>	<p>Основні поняття: Краса людини. Краса світу. Призначення людини. Творчість. Обов'язок. Історичні оповіді. Народні герої. Колективні цінності. Духовність. Вихованість. Краса праці. Розумова праця. Потреби. Воля.</p>
<p>II. Рід, родина, народ (8 годин) Честь мого роду. Батьківські радощі й турботи. Календар сімейних свят. Моя земля – земля моїх батьків. Світочі і святині мого народу. Захисники рідної Вітчизни. Духовне багатство нашого народу. Історичні повісті про рідну землю.</p>	<p>Основні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Розуміти призначення людини. • Цінувати духовне багатство нашого народу. • Відповідати за свої вчинки. • Бути вдячним. • Виконувати доручення.
<p>III. Етика людських взаємин (7 годин) Колектив починається з мене. Мій клас – мої друзі. Самолюби нікому не любі. Чи вміємо ми допомагати. Добрий вчинок “по секрету”. Про дружбу хлопчиків і дівчат. Вмій поважати іншого.</p>	<p>Компетентності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Учень пояснює зв'язок між цінностями особистісними та колективними; • знає основні риси традицій українського народу; • орієнтується у визначенні понять чесність, справедливість, благочестя, любов до ближнього; • використовує етичні знання в спілкуванні з батьками, шкільному житті; • спрямовує діяльність, орієнтуючись на норми благочестя.
<p>IV. Пізнаю і виховую себе (10 годин) Бережімо вогник бажання вчитися. Радість розумової праці. Натхнення, окриленість, творчість. Творець, творіння, творчість. Важливість розуміння творчості. Творчість + Я = ? Фізика, лірика і творчість. Незримий труд душі. Творення і руйнування. Творчість як дар, який я бережу.</p>	

5 КЛАС (35 годин)

<p>I. Слово про рідну землю (8 годин) Мандрівка стародавнім містом. Духовна культура Київської Русі. Прийняття християнства князем Володимиром Великим; хрещення Русі. Школа Ярослава Мудрого. Мужність і мудрість в історичній минувшині. Володимир Мономах: “Повчання”. Нестор-Літописець: „Повість минулих літ”. Митрополит Іларіон: “Слово про Закон і Благодать”. Києво-Печерська лавра – світоч духовної культури Київської Русі.</p>	<p>Основні поняття: Культура. Світогляд. Християнство. Православ'я. Кирилиця. Духовність. Святість. Мораль. Почуття. Честь. Мудрість. Краса. Дар слова. Відповідальність. Староцерковна мова.</p>
<p>II. Людина як таїна (10 годин) Видиме й невидиме в людині. Духовно-душевна сфера людини. Взаємодія розуму, почуттів, волі. Світ почуттів. Як і від чого берегти почуття. Творчі сили душі. Світобачення і світосприйняття. Світогляд. Осмислення світогляду людини.</p>	<p>Основні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Засвоїти етичні поняття, вміти відповідати на запитання: “Що таке етика, мораль, моральна культура, моральні цінності?” • Розуміти, чому князь Володимир Великий обрав саме християнську віру. • Переказувати найсуттєвіші положення заповіту Ярослава Мудрого та “Повчання” Володимира Мономаха, “Слова про Закон і Благодать” Іларіона Київського. • Усвідомлювати роль слова в служінні Добру і Злу. • Знати роль перших учителів словесності Кирила і Мефодія у створенні першослов'янської азбуки.
<p>III. Добротолюб'є (8 годин) Мудрість у визначенні Добра і Зла. Перлини духовної мудрості. Чи легко бути чесним? Правдивість, справедливість, праведність. Дорога до щастя: чистота думок і вчинків, розсудливість, стриманість, уміння долати пристрасті. Уроки мужності. “Підвівсь трубаць в диму і в пламені...” Приклади святості.</p>	<p>Компетентності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Учень орієнтується у визначенні понять „етика”, „християнська етика”, „моральні цінності”; • розкриває значення культури Київської Русі у формуванні, утвердженні етичних цінностей українського народу; • усвідомлює неповторність людини та необхідність постійного морального вдосконалення.
<p>IV. Дар слова (8 годин) Народження слова. Слово в служінні Добру і Злу. Усвідомлення відповідальності за думку, слово, вчинок. Уміння слухати і чути. Традиції чесного слова у вітчизняній культурі. Книга в духовному житті людини. Слов'янська писемність. Солунські брати Кирило і Мефодій: “Я букви звідавши, глаголю: добро є”.</p>	

6 КЛАС (35 годин)

<p>I. Пізнаю і виховую себе (6 годин) Людина: час і простір; відповідальність за кожну хвилину; плекання краси душі. Пошук Істини, Добра і Краси. Добро і Зло: відповідальність за вибір. Сівість. “У добрі справи ти вклади прекрасні прояви душі”.</p> <p>II. Дар учнівства (8 годин) Осмислена діяльність людини. Свідомість. Сутність і природа пізнання. Коли людина стає учнем. Школа, лицей, гімназія, університет. Відповідальність за бажання вчитися. Співтворчість учителя й учнів. Етика в шкільному просторі.</p> <p>III. Цінності в людському житті (10 годин) Світ людини – світ цінностей. Ціна і цінність. Вищі цінності. Багатство духовне й матеріальне: прагнення і вчинки. Прагнення досконалості. Ідеал. Кумири та ідеали. Святині. Традиційні цінності мого народу.</p> <p>IV. Про що сповіщає календар (10 годин) Історичні відомості про календарі. Будні і свята; важливість розуміння подій, що святкуються. День народження; день Ангела, іменини. Православний календар. Поняття про агіографію. Свт. Димитрій Ростовський (Туптало) – упорядник описів житій святих. Річне коло свят. Моя зустріч із церковною історією. Православна духовна традиція – тисячолітня традиція нашого народу.</p>	<p>Основні поняття: Істина, Добро, Краса. Чесноти. Сівість. Пізнання й осмислення. Школа. Лицей. Гімназія. Університет. Свідомість. Відповідальність. Співтворчість. Ціна і цінність. Прагнення і вчинки. Ідеал. Кумир. Юліанський і григоріанський календарі.</p> <p>Основні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Розкривати сутність понять, використовуючи біблійні, історичні й літературні приклади. • Свідомо ставитися до витрат часу на догляд за тілом та душею. • Усвідомлювати відповідальність за власні слова, бажання, вчинки. • Знати, до чого призводить захоплення кумирами. • Зіставляти євангельське ставлення до багатства із сучасним досвідом. <p>Компетентності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Учень обґрунтовує взаємозв'язки між духовністю та патріотизмом; • орієнтується у визначенні понять „свобода”, „творча свобода”, „талант”, „ідеал”; • визначає цінності освітні, пояснює зв'язок з цінностями етичними; • знає зміст основних заповідей християнства.
---	---

7 КЛАС (35 годин)

<p>I. Фундамент життя (6 годин) Твоє життя – неповторне. Людина: дух, душа, тіло. Внутрішній світ людини. Шлях мудреців, шлях праведників. Вибір власного шляху.</p> <p>II. Перехідний вік та його особливості (8 годин) На порозі зрілості. Три умовні складові частини душі. Хвороби душі. Про слово, мову... Відповідальність за власні думки і вчинки в перехідному віці. Складність і неповторність взаємин у перехідному віці. Тактика духовної безпеки.</p> <p>III. Дари юності (8 годин) Дар пізнання. Дар учнівства. “Docendo discimus” – “Навчаючи – навчась” (Сенека). Дар творчості. Естетичний аспект творчості. Чистота почуттів. Бережи честь з молодих років. Цнотливість. Потреба в дружбі.</p> <p>IV. Проблеми становлення особистості (12 годин) Гармонія-дисгармонія в житті людини. Добротворення. Шлях до себе: допомога і перешкоди. Згубні звички: потреби, причини, наслідки. Інформаційна забрудненість. Віртуальна агресія. Телевізійна антропофагія, комп'ютерна залежність. Наркоманія, алкоголізм: шляхи подолання. Вплив мистецтва на формування характеру. Вплив засобів масової інформації на формування ціннісних орієнтацій. ЗМІ + Я = ? Піклування про чистоту інформаційного простору.</p>	<p>Основні поняття: Духовність. Пристрасті. Духовна безпека. Гармонія. Творчість. Цнотливість. Цілісність. Мудрість. Праведність. Залежність. ЗМІ. Інформаційний простір.</p> <p>Основні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Осмислення та аналіз набутого досвіду спілкування в перехідному віці (з рідними, однолітками, іншими людьми, які оточують). • Усвідомлювати відповідальність за бажання й пристрасті. • Контролювати простір “думка-бажання-вчинок”. • Обґрунтовувати власний вибір у прагненнях як один із формотворчих факторів особистості, спираючись на християнський етичний досвід. <p>Компетентності:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Учень обґрунтовує взаємозв'язок між етичними та естетичними цінностями; • орієнтується у визначенні понять „гармонія”, „честь”, „дисгармонія”, „дружба”, „духовна безпека”; • визначає вплив сучасних ЗМІ (телебачення, сотовий зв'язок, Інтернет) на формування ціннісних орієнтацій особистості; • обґрунтовує особистісний вибір цінностей; • дотримується норм моральної поведінки у своїй діяльності.
---	---

8 КЛАС (35 годин)

I. Предмет етики (7 годин)

Етика як філософська наука. Генезис поняття „етика”. Предмет етики – мораль. Етика в античному світі. Етичні погляди в історичному аспекті. Подив – начало філософії (Платон).

II. Пошук досконалості (5 годин)

Знайомство з етичними вченнями давньогрецьких філософів. Школи Сократа, Платона, Аристотеля. “Філософія серця” Г. Сковороди і П. Юркевича. Етично-моральний потенціал „Школи Радості” В.О. Сухомлинського. Прагнення моральної досконалості.

III. Культура спілкування в родині (12 годин)

Шануй батька й матір. Любов, повага, вдячність. Батьки й діти. Незамінність сім'ї як осередку любові. Збереження довіри в родині. Розподіл обов'язків у сім'ї. Обов'язки дітей. Труд як обов'язок і благословення. Гостинність як ментальна риса українського народу. Святування й відпочинок. Запобігання конфліктів. Як не стати маніпулятором. Зцілення образи – уміння вибачити й примиритись.

IV. Мужність (10 годин)

Про мужність, доблесть, славу. Мужність як здатність захистити любов. Військовий обов'язок у служінні Вітчизні. “Військова наука – наука перемагати” (О.В. Суворов). Слава військових стягів. Коли сурми заурмлять. Золоті імена на скрижалях української історії. Приклади дитячого героїзму військового і мирного часу. Чи є в сьогоднішньому місці для подвигу? Як виховувати вміння захистити Батьківщину.

Основні поняття: Філософія. Моральні орієнтири. Аксиологія. Добродійність. Ідеал. Світліч. Святині. Мужність. Служіння. Добро. Свобода. Щастя. Сенс життя.

Основні вміння:

- Досліджувати, зіставляти відомості про різні етичні вчення.
- Розкривати можливості міжособистісного діалогу в спілкуванні, вміння дискутувати, обговорювати, робити висновки.
- Прослідкувати дію “Золотого правила” етики в різних етичних ученнях.
- Замислюватися над поняттям етичного ідеалу.
- Самостійно працювати, збирати матеріал, використовуючи різні джерела інформації, формувати особисті світоглядні засади та життєву позицію.

Компетентності:

- Учень розкриває значення етики як філософської науки, знає основні етапи її розвитку;
- висловлює особисте ставлення до етичних вчень античного світу, окремих вчень видатних українців (Г. Сковорода, П. Юркевич, В. Сухомлинський та ін.);
- обґрунтовує значення родинних цінностей у процесі становлення особистості.

9 КЛАС (35 годин)

I. Із історії етичних учень (8 годин)

Поняття добродійностей у грецькій класичній філософії. Теологічні чесноти. Знайомство з вченнями Конфуція, Будди, Мойсея, Мухамеда. Класифікація етичних учень (гедонізм, аскетизм, евдемонізм, прагматизм). Античний ідеал людини і його криза в епоху Римської імперії. Християнство в контексті етичних учень. Діалог – основа етичного й людського спілкування.

II. Ціннісні орієнтації людини (7 годин)

Аксиологія – наука про цінності. Ієрархія цінностей. Ціна і цінність. Вищі моральні цінності. Благо. Сенс життя. Свобода. Багатство. Щастя. Поняття етичного ідеалу. Вічні цінності й цінності надлюдини. Особистість і тисячолітня культурна традиція.

III. Добротолюб'є (8 годин)

Моральний вимір особистості. Совість – голос Божий в душі людини. Моральний вимір суспільства. „Золоте правило” етики. Роль „Золотого правила” етики в різних історичних етичних вченнях. Добродійність. Пристрасті та їх подолання. Як з'являються лінощі, заздрість, жадібність, гнів, марнослав'я та обман. Уміння долати пристрасті.

IV. Пізнання прекрасного (12 годин)

Краса – глибинна основа людської душі. Краса святості. Зовнішній і внутрішній зміст у шедеврах мистецтва. У майстерні художника. Ікона як можливість знайомства з духовною традицією, що говорить мовою символів. Творчість як таїнство. Іконопис як складова духовної культури. Народна, церковна, класична музика як засіб вираження багатства внутрішнього світу людини. Покликання високого мистецтва – освітити тимчасове сяянням Вічного.

Основні поняття:

Аксиологія. Ієрархія. Вічність. Цінність. Ціна. Діалог. Іконопис. Щастя. Добродійність. Совість. Пристрасті. Аскетизм. Гедонізм. Евдемонізм. Прагматизм. Досконалість.

Основні вміння:

- Знати відмінності у визначенні основних чеснот, визнаних філософською думкою і християнським світоглядом.
- Визначати спрямованість і наповненість власного етичного пошуку досконалості, користуючись тезою “відповідальність – категорія духовна”.
- Контролювати особисті „хочу” і „треба” з позиції моральності.
- Розкрити зв'язок між визнанням безумовної цінності іншої особистості та принципом ненасильства.
- Обґрунтовувати різницю між знаннями моралі та моральними вчинками.

Компетентності:

- Учень орієнтується у визначенні понять „гедонізм”, „аскетизм”, „евдемонізм”, „прагматизм”;
- розкриває взаємозв'язок між моральними цінностями особистості та моральним станом суспільства;
- пояснює різницю між одухотвореною красою та красою, що визначається, насамперед, зовнішніми формами.

I. Становлення особистості: духовно-моральний аспект (9 годин)

Поняття моральної самосвідомості. Ієрархічна будова особистості. Совість і її функції. Честь і гідність людини. Свобода як основа всіх добродійностей. Свобода "від" і свобода "для". Відповідальність за вибір. Людина як образ і подоба Бога. Сенс людського життя. Ідеал у моему житті. Ставлення до смерті. Смерть духовна і смерть фізична. Проблема особистості в контексті християнської антропології.

II. Формотворчі фактори впливу на особистість. Тактика духовної безпеки (10 годин)

Світ пристрастей сучасної людини. Гріховність. Протидія злу. Карта моральних небезпек. Окультизм, сектантство, неоязичництво. Необмежений інформаційний наступ: індустрія розваг і задоволень. Технологія маніпулювання суспільною та індивідуальною свідомістю.

Шлях духовного вдосконалення. Покаяння як духовне відродження, як звільнення душі з полону гріха. Сенс, змістовність, етапи покаяння. "Життя й смерть дав Я тобі... Обери життя" (Втор. 30, 19).

III. Особливості юнацьких взаємин (6 годин)

Психологія міжособистісних взаємин. Етичні основи взаємин юнаків та дівчат. Закоханість. Любов – прагнення цілісності. Культура стримування. Цнотливість чи вседозволеність? Про довіру, вірність, віру. Усепереможна сила любові.

IV. Сім'я – острів любові (9 годин)

Наречений і наречена. Чоловік і дружина. Батько і мати. Ієрархічна будова сім'ї. Етичний клімат сім'ї. Поєднання краси й моральності в сімейному просторі. Благочесні праведні сім'ї в історії та літературі. Традиційні родинні цінності й національні святині.

Основні поняття:

Особистість. Антропологія. Моральна самосвідомість. Моральний закон. Пристрасть. Гріховність. Сектантство. Покаяння. Неоязичництво. Маніпулювання свідомістю. Окультизм. Цнотливість. Любов. Ієрархічність сім'ї. Благочестя. Традиційні цінності. Національні святині.

Основні вміння:

- Розуміти особливості ієрархічної будови особистості.
- Оцінювати отриманий життєвий досвід із позиції власних ціннісних орієнтацій.
- Збагачувати власний пошук орієнтацією на християнські цінності.
- Розуміти, чому п'ята заповідь Декалога має обітницю.
- Визначати причини й наслідки конфліктів у сім'ї.
- Використовувати можливості покаяння як духовного відродження.

Компетентності:

- Учень розкриває значення моральної самосвідомості для визначення сенсу життя;
- визначає особистісну та суспільну тактику духовної безпеки; шляхи духовного вдосконалення;
- обґрунтовує взаємозв'язок краси й моральності в сімейному просторі;
- знає й порівнює поняття „моральний закон”, „любов до Бога”, „любов до ближнього”, „пристрасть”, „християнські цінності”, „національні цінності”.

I. Етика й наука (11 годин)

Три рівні пізнання: науковий, філософський, релігійний. Проблеми гносеології. Віра і знання. Наукове і релігійне осмислення основних питань буття. Досвід християнської віри. Складні проблеми комунікативної етики. Біоетика. Евтаназія: „за” і „проти”. Генна інженерія. Екологічна етика. Комп'ютерна етика. Узгодженість законів Всесвіту. Біблійна й наукова картина світу.

II. Сім'я – утвердження цілісності людини (9 годин)

Сім'я в різних культурах народів світу. Полігамний і моногамний шлюб: погляд сьогодення. Образ сім'ї у Старому і Новому Заповіті. Шлюб як таємниця і як таїнство любові в християнській культурі. Готовність до шлюбу. Ранній шлюб: „за” і „проти”. Основи щасливого шлюбу. Нерозривність шлюбу як ідеальний принцип існування сім'ї. Міцна сім'я – міцна держава.

III. Сучасна молода сім'я (7 годин)

Особливості молодого сім'ї. Сім'я – це подвиг. Дитина – дар і благословення. Сімейні потреби та турботи. Труд: необхідність, обов'язок, радість. Причини й наслідки розладу сімейних взаємин. Модель подружнього життя на християнських засадах. Взаємоповага, терпимість, взаємодопомога. Традиційний уклад життя сім'ї й суспільства. Життєствердна радість любові.

IV. Традиція як метод організації пізнавальної діяльності (7 годин)

Поняття традиції в просторі культури. Змістовий і діяльнісний аспект. Спадщина і спадкоємці. Традиція + Я = ? Творчість як невід'ємна складова традиції. Мій досвід ставлення до традиції: вивчаю, знаю, бережу, примножую. Тисячолітня християнська традиція та її значення у XXI столітті.

Основні поняття:

Таїнство. Шлюб. Обов'язок. Любов. Духовні святині. Патріотизм. Конфлікт. Моральна поведінка. Традиція. Звичаї. Духовно-моральне виховання. Благочестиве життя.

Основні вміння:

- Оцінювати події і явища в контексті тисячолітньої християнської культури.
- Удосконалювати культуру спілкування з позиції морального виміру.
- Розуміти духовно-моральні основи шлюбу, відповідальність молодих людей одне перед одним.
- Усвідомлювати відповідальність за здоров'я подружжя і майбутнього покоління, зважаючи на моральні та фізичні наслідки дошлюбних стосунків.
- Узагальнювати досвід міцної та щасливої сім'ї, зорієнтованої на традиційні духовно-моральні цінності.
- Усвідомлювати роль сім'ї в житті суспільства й зміцненні державності.

Компетентності:

- Учень розкриває значення родинних цінностей, нерозривності шлюбу;
- обґрунтовує вплив традицій християнської культури на становлення сучасної особистості;
- пояснює складні, суперечливі етичні проблеми, пов'язані з прискореним розвитком генної інженерії, комп'ютеризацією, глобалізацією.

НООСФЕРА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

ВЗАЄМОДІЯ З ПРИРОДОЮ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Педагогіка
ШКОЛИ

*Кожний з нас – природа,
що стала людиною.*
В. Сухомлинський

Мені випало щастя як переможцю Всесоюзної студентської олімпіади з педагогіки проходити першу педагогічну практику в Павлівській школі. Місяць першої практики промайнув швидко. Запам'яталися психологічні семінари, уроки мислення, документи, архівні матеріали, експонати меморіально-педагогічного музею В. Сухомлинського. Як майбутнього вчителя біології мене зацікавили екологічні, природоохоронні та валеологічні погляди всесвітньо відомого директора.

Вивчаючи спадщину видатного вченого, спілкуючись із людьми, які його знали, яскравіше уявляєш грандіозну постать унікального педагога, новатора, гуманіста. Лабораторія творчої думки геніального вченого-практика воістину безмежна. Феноменальна працездатність і титанічна працелюбність дозволили В. Сухомлинському створити самобутню педагогічну систему, спрямовану в майбутнє.

„Гадаємо, що школа майбутнього повинна якнайповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що може зробити людина для того, щоб природа служила їй”, – прозорливо стверджував В.О. Сухомлинський [2, Т.4, С.92]. Геній з Павліша розвинув прогресивні ідеї Ж.Ж. Руссо, І.Г. Песталоцці, Я.А. Коменського, К.Д. Ушинського, С.Т. Шацького,

А.С. Макаренка про природу як вагомий виховний фактор. На мій погляд, В. Сухомлинський уперше в історії світової педагогіки побудував навчально-виховний процес на основі гармонійної взаємодії людини і природи. У педагогічній системі В. Сухомлинського проблема виховання через природу, взаємодія з природою посідали особливе місце. „Він перший радянський педагог, що передбачив гармонійну Ноосферу, перший, хто вказав шлях до неї і теоретично, і практично”, – вважають дослідники [1, С.24]. Погляди В.О. Сухомлинського на взаємодію з природою в процесі формування особистості

**Віталій
БАКАЛЮК**

Директор НВК
„ЗОШ І-ІІІ
ступенів № 5
та гімназія”
м. Красилова
Хмельницької
області

Директор школи, ліцею, гімназії № 4'2008

викладено в пізніх статтях „Школа і природа” (Советская педагогика. – 1970. – №5) та „Природа, праця, світогляд” (Биология в школе. – 1970. – №5).

Ноосфера В.О. Сухомлинського включає природоохоронні, екологічні та валеологічні погляди, які було втілено в практиці управління навчально-виховним процесом у загальноосвітній школі. Перетворення 40 га неродючого глинистого ґрунту в сади і ниви, посадка на схилах ярів та балок 160 га полезахистних смуг, закладення учнями плодового саду площею 2 га, наявність виноградника, теплиці, оранжереї, крільчатника, відділення молочно-товарної ферми, пасіки, каштанової і ялинової алеї, персикового, мальвового та дубового гаїв, галявини конвалій, тисячі інших великих та малих справ з охорони і перетворення природи слугували в школі В. Сухомлинського могутнім чинником формування духовно розвинutoї, екологічно свідомої людини. Виняткового значення надавав В. Сухомлинський діяльності дітей, спрямованої на збереження і поліпшення нашого національного багатства – гумусу, чорнозему, ґрунту. „Якщо йдеться про охорону природи, то в сільській школі, де природа не тільки середовище і умови життя людини, а й один з важливих елементів продуктивних сил, боротьба за охорону природи є насамперед боротьбою за збереження родючості ґрунту. ...Ми не уявляємо собі повноцінного виховання без того, щоб кожний наш вихованець за роки навчання в школі не перетворив кількох десятків квадратних метрів мертвої глини, мертвого пустиря в родючу землю”, – стверджував В.О. Сухомлинський [2, Т.5, С.547, С.549].

Досвід взаємодії з природою у педагогічній системі В. Сухомлинського доводить, що людина своєю працею не тільки змінює обличчя Землі, але й творить саму себе. “Єдність розумового виховання, з одного боку, і виховання фізичного, трудового, морального, естетичного,

емоційного – з другого, що створюється завдяки постійному спілкуванню дитини з природою, яке з її віком дедалі розширюється, відкриває винятково сприятливі можливості для впливу виховання, у вузькому розумінні цього поняття, на навчання, набування знань”, – вважав директор-вихователь [2, Т.5, С.537].

Шкільний сад, оранжерея, навчально-дослідна ділянка, пасіка, ферма, лікарня для птахів – це педагогічно вивірені дотики розуму, рук і серця вихованців Павлівської школи до природи. Промовистим є той факт, що на території звичайної сільської школи, яку очолював В. Сухомлинський, діяла вітроелектростанція. Виховуючи наймолодших, В. Сухомлинський стверджував: „У своєму педагогічному колективі ми вважаємо дуже важливим виховним завданням те, щоб наші вихованці, бачачи і розуміючи свою єдність з природою, переживали турботу і тривогу про збереження і примноження природних багатств. Можливо, діти ще не можуть осмислити природу як всенародне багатство, нехай вони розуміють її як сучок, на якому розташоване гніздо, де живемо ми, пташенята природи” [2, Т.5, С.555].

У Павлівській школі не тільки сприймали красу, але й творили її: всі вихованці любили вирощувати квіти. Допитливість, прагнення до пізнання природи формувалося в початкових класах. Головною умовою активної розумової праці з розвитку інтелекту визнавався зв'язок мислення з навколишнім світом, проведення уроків мислення серед природи. Значне місце в середніх і старших класах посідало використання матеріалу спостережень над явищами природи. „Активно впливати на природу, але при цьому залишатися сином її, бути вінцем її творіння і водночас володарем її сил, по-синівському дбайливо ставитися до неї – ось яку позицію нам треба виховувати в учнів у процесі їх взаємодії з природою” [2, Т.5, С. 554].

В. Сухомлинський — фундатор шкільної науки та практики про здоров'я, послідовник медичної педагогіки, валеології. „Досвід переконав нас у тому, що приблизно у 85% усіх невестигаючих учнів головна причина відставання в навчанні — поганий стан здоров'я, якесь нездужання або захворювання, найчастіше зовсім непомітне і таке, що можна вилікувати тільки спільними зусиллями матері, батька, лікаря і вчителя”, — стверджував В. Сухомлинський [2, Т.3, С.48].

У книзі „Павлицька середня школа” цілий розділ присвячено проблемі піклування про здоров'я і фізичне виховання дітей. У перекладеній десятками мов світу „Серце віддаю дітям” знаходимо глави „Природа — джерело здоров'я”, „Ми живемо в Саду здоров'я”, „Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я”. „Якщо виміряти всі мої турботи й тривоги про дітей протягом перших 4 років навчання, то добра половина їх — про здоров'я”, — визнав педагог-гуманіст [2, Т.3, С.103]. В. Сухомлинський розкрив досвід керівництва розумовою працею школярів у поєднанні з піклуванням про здоров'я, висвітлив санітарно-гігієнічні вимоги до зовнішніх умов життя й режиму праці та відпочинку школяра, необхідність перебування на свіжому, чистому повітрі, встановлення педагогічного контролю за зором дітей, розвитком тіла й постави, повноцінним сном, харчуванням, розкладом уроків, прийомами загартовування. Валеологічні погляди В. Сухомлинського

знаходять підтвердження в дослідженнях сучасної біоритмології. „У моєму розпорядженні медичні картки 980 дітей, які з 7 до 14 років усе літо ходили босоніж, не боячись ні дощу, ні спеки. Ніхто з них ніколи ні разу не хворів”, — стверджував

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ НАШОГО ЗАКЛАДУ

— Зоря Життєтворчості, кожен промінь якої символізує програмно-цільовий проект. „Промінь Здоров'я” — один з таких проектів, спрямований на результативну валеологізацію освітнього процесу. Учителі нашої школи формують в учнів навички здорового способу життя, прагнення досягти *індивідуального ідеалу здоров'я*, бажання брати активну участь в природоохоронній роботі, вирішенні екологічних проблем. Колектив закладу — лауреат Всеукраїнського конкурсу-захисту сучасної моделі навчального закладу — Школи сприяння здоров'ю (2006 р.), нагороджений Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України за пропаганду здорового способу життя серед дітей та учнівської молоді, впровадження інноваційних виховних технологій щодо формування культури здоров'я, позитивної мотивації на здоровий спосіб життя учасників навчально-виховного процесу, грамотою Державного управління екології та природних ресурсів, Подільського екологічного товариства за участь в обласному фестивалі учнівської творчості „Поважаємо природу — поважаємо себе” в номінації „Краща школа в області, яка проводить активну природоохоронну роботу”, грамотою Всеросійського громадського дитячого екологічного руху „Зелёная планета” за активну участь у Міжнародному дитячому екологічному форумі „Зелёная планета — 2006”.

У школі реалізується проект „Діалог” — формування навичок здорового способу життя дітей та підлітків, вихованці беруть активну участь у проекті „Рівний — рівному”, члени учнівського наукового товариства „Пошук” МАН — у Всеукраїнських та Міжнародних конкурсах „Юнацький водний приз”, національному етапі конкурсу „Intel-Eco Україна — 2008”, національному турі Міжнародного конкурсу молодіжних проектів з енергоефективності „Енергія і середовище”.

Юні дослідники екологічних проблем та їхній науковий керівник брали участь у Міжнародній виставці „Ecomondo — 2006” у м. Риміні (Італія), у XI Міжнародній екологічній виставці „Poleco — 2007” в м. Познань (Польща). Науково-педагогічною основою для організації освітнього процесу в сучасній школі можуть слугувати такі слова В. Сухомлинського: „Ми, люди — діти природи; ми живемо і користуємося благами природи доти, поки не порушено гармонію природи” [2, Т. 5, С.557].

Василь Олександрович [2, Т.4, С.135].

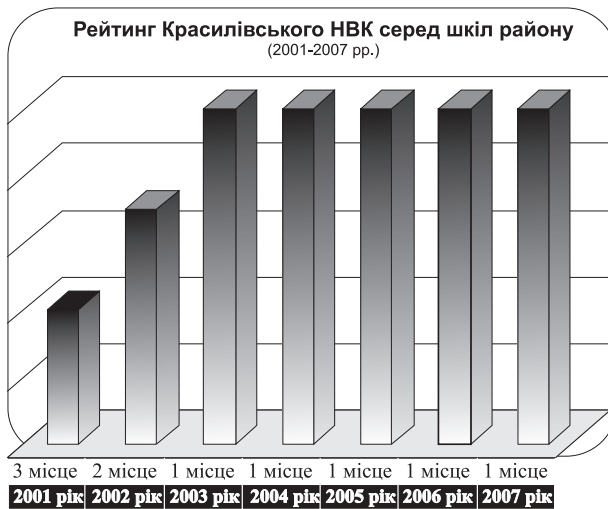
Педагогічний колектив Павлівської школи дійшов висновку, що здоров'я людини в зрілі роки великою мірою залежить від того, як поєднується повноцінне харчування з розумовою та фізичною працею, сном, перебуванням на свіжому повітрі, розумним і постійним загартовуванням організму в дитинстві та юності. „Бути в русі – одна з найважливіших умов фізичного загартовування”, – закликав до подолання гіподинамії В. Сухомлинський. [2, Т.3, С.50]. Педагоги розробили пам'ятку про здорове харчування для кожної сім'ї з урахуванням індивідуальних особливос-

тей дитини з обов'язковим включенням до раціону достатньої кількості фруктів, овочів. Ураховуючи важливість для розвитку дитячого організму мінеральних речовин та мікроелементів, В. Сухомлинський приділяв увагу вживанню молока та меду: „Ми на зиму мали мед для харчування малюків у шкільній їдальні” [2, Т.3, С.105]. Великого значення в зміцненні здоров'я педагог надавав щоденній зарядці, гімнастичним вправам, купанню в ставку, в річці, під душем, туристичним походам. У весняні й осінні місяці частину уроків у школі проводили в зеленних класах – просто неба. Під час медичного огляду всі школярі розподілялися на три групи – основну, підготовчу, спеціальну і кожна група займалася за окремою програмою. Досвід піклування про здоров'я вихованців у школі В. Сухомлинського актуальний до сьогоднішнього дня, слугує основою для закладів, що входять до Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю.

Саме виховання через природу, в процесі охорони природи, взаємодії з природою характеризує педагогічну систему В.О. Сухомлинського як педагогічну систему завтрашнього дня, школу екології людини, школу – частку Ноосфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Е.К. Путь к Ноосфере. Принципы воспитания через природу в школе Сухомлинского. – Пушино, 1983. – С.24
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти томах. – К.: Радянська школа, 1977.

Від редакції

Рішенням Хмельницької регіональної ради з ліцензування та атестації навчальних закладів школа, яку очолює протягом 10 років Віталій Іванович Бакалюк, відповідно до критеріїв оцінювання рівня управлінської діяльності, організації, ефективності та результативності навчально-виховного процесу, стану соціального захисту, збереження та зміцнення здоров'я учнів і працівників атестована з відзнакою.

Вітаємо, колего!

ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС ЧИТАЛЬНОГО ЗАЛУ ФОНДУ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ОСЕРЕДОК ВИВЧЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІДЕЙ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Педагогіка
ШКОЛИ

Цією статтею редакція вітає усіх працівників освітнянських бібліотек з їх святом!

Визначною подією в житті Державної науково-педагогічної бібліотеки України стало відкриття у 2003 р. читального залу Фонду В.О. Сухомлинського, де розмістилася література, подарована родиною видатного українського педагога. На базі фонду освітяни не тільки знайомляться з творами педагога, а й мають можливість досліджувати фундаментальні проблеми розвитку ідей В.О. Сухомлинського в сучасній школі.

Метою читального залу Фонду, як наукової лабораторії з вивчення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, є дослідження та популяризація багатогранної спадщини видатного педагога-гуманіста, залучення до першоджерел його творчості нових послідовників, сприяння підготовці та підвищенню кваліфікації педагогічної громадськості [7]. Характерною рисою читального залу є об'єднання в одному фонді спадщини В.О. Сухомлинського, документів про його життя, педагогічну діяльність та матеріалів про впровадження ідей Василя Олександровича в практику роботи сучасної школи, що створює умови для комплексного дослідження

творчості великого українського педагога-гуманіста.

Основними завданнями читального залу Фонду В.О. Сухомлинського є:

- збирання, збереження та введення в освітній, науковий і культурний обіг документальної спадщини В.О. Сухомлинського;
- створення інформаційної продукції (баз даних, каталогів картотек) на базі документного фонду читальної зали, спрямованої як на розкриття усього комплексу документів Фонду, так і на створення нових інформаційних ресурсів в українській та світовій сухомлинстиці;
- забезпечення умов користування документами читальної зали на всіх видах носіїв інформації;
- організація документообміну з установами, які носять ім'я В.О. Сухомлинського;

**Людмила
ЗАЛІТОК**

Старший науковий співробітник
ДНПБ України
ім. В.О. Сухомлинського

Директор школи, ліцею, гімназії № 4'2008

- вивчення діяльності читальних залів, кімнат-музейів, бібліотечно-архівних колекцій і аналогічних їм зібрань документів з метою запровадження їх позитивного досвіду в роботу читального залу Фонду В.О. Сухомлинського.

Особливістю колекції є те, що її тематика розкривається різними видами документів. Відповідно до цього читальний зал комплектується публікаціями з періодичних видань, їх копіями, відео-, фотодокументами, музейними документами. Фонд читального залу налічує близько 4500 тисяч примірників документів, з них, близько 2600 публікацій з періодичних видань, сформованих у 50 тематичних папках; у трьох фотоальбомах зберігаються світлини, які ілюструють основні віхи життя, педагогічної діяльності В. Сухомлинського та впровадження його ідей в сучасну освіту. **Нині у читальному залі зібрано видання більш ніж 30 мовами світу, які станов-**

лять близько **250 одиниць зберігання**. Серед найперших видань іноземними мовами, що зберігаються у читальній залі, такі твори В.О. Сухомлинського: “Виховання колективізму у школярів” (видання 1960 р. сербською мовою), “Виховання комуністичного ставлення до праці” (видання 1960 р. румунською мовою), “Дума про людину” (видання 1964 р. узбецькою мовою), “Педагогічний колектив середньої школи” (видання 1968 р. японською мовою). Одними із останніх поповнень іноземного фонду читального залу є п’ятитомник вибраних творів Сухомлинського китайською мовою, виданий у 2001 р. та переклад книжки „Серце віддаю дітям” англійською мовою (2003 р.)

Комплектування цього фонду здебільшого залежить від тих матеріалів, які передаються родиною видатного педагога. Тому у фондах книгозбірні наявна значна кількість видань про В.О. Сухомлинського з автографами авторів, дарчими написами, від яких віє теплотою, щирістю, пошаною до Вчителя та його родини.

У Фонді В.О. Сухомлинського зберігається унікальна хронологічна картотека статей із періодичних видань, яка була дбайливо складена дружиною, вірним другом і соратником великого педагога Ганною Іванівною. Це дає змогу вивчати хронологію публікацій робіт В.О. Сухомлинського та матеріалів про нього. Ганна Іванівна та донька Василя Олександровича – відомий учений, історик педагогіки Ольга Василівна були укладачами трьох бібліографічних покажчиків про В.О. Сухомлинського, які постійно використовуються в інформаційному обслуговуванні читачів [3–5]. До 90-річчя В.О. Сухомлинського співробітниками ДНПБ України імені В.О. Сухомлинського підготовлено четверту бібліографію, присвячену педагогу. На веб-сайті Бібліотеки створено сторінку В.О. Сухомлинського з біографією, висловлюваннями, науковою школою та основними педагогічними ідеями педагога, яка постійно поповнюється новими матеріалами; створено електронні бази даних нових надходжень до читального залу Фонду В.О. Сухомлинського з відображенням

Відкриття читального залу Фонду В.О. Сухомлинського (2003 рік)

Павла Іванівна Рогова, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки, демонструє документи читального залу Фонду В.О. Сухомлинського членам Президії АПН **Олександрі Яківі Савченку** (на фото зліва) та **Ользі Василівні Сухомлинській** (справа)

змісту документів та повнотекстова тематична база даних статей В.О. Сухомлинського (82 статті).

Протягом п'яти років співробітниками читального залу налагоджувались зв'язки з установами, які носять ім'я В.О. Сухомлинського, підписані угоди про співпрацю. Результатом цієї роботи стала створена в ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського виставка "Заклади, які носять ім'я видатного педагога-гуманіста – В.О. Сухомлинського", на якій оприлюднено матеріали, фото щодо діяльності та внеску дев'яти таких закладів у сухомлинстику.

Одним із вагомих напрямів роботи Фонду В.О. Сухомлинського є культурно-просвітницька робота у різних видах і формах. Це: постійно діючі книжкові виставки, присвячені педагогічній творчості Сухомлинського та впровадженню його ідей в освіту сьогодні, бібліографічні огляди, екскурсії тощо.

Щорічно до дня народження Василя Олександровича у Бібліотеці проводяться комплексні заходи, які включають екскурсії до читального залу Фонду В.О. Сухомлинського, перегляди кінофільмів про життя, педагогічну та наукову діяльність видатного педагога, експонування книжкових виставок, бібліографічні огляди літератури, Дні інформації.

Екскурсійне обслуговування є важливою формою роботи читального залу. У контексті наукового проекту бібліотеки „Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)” розроблено і введено в практику роботи читального залу Фонду В.О. Сухомлинського три тематичних лекції про життя і діяльність педагога: „*Біографія В.О. Сухомлинського у світлі наукового аналізу*”, „*Василь Сухомлинський – світове визнання*”, „*Впровадження ідеї, науково-методичних розробок, практичного досвіду В.О. Сухомлинського в сучасну освіту*”. Протягом п'яти років проведено чимало екскурсій для вчителів, студентів, бібліотечних працівників, учнів м. Києва та області, під час яких демонструвались документальні фільми про Василя Олександровича Сухомлинського. Кінокадри зберегли

для нас уважний, вдумливий погляд, філософський склад мислення Вчителя. Ця форма роботи дає змогу ознайомити з життям та діяльністю українського Добротворця, який своєю творчістю, своєю працею, своїм подвижницьким життям продовжує об'єднувати педагогів різних країн, а найперше – вчителів його рідної землі.

Серед сотень користувачів, які відвідали читальний зал впродовж 2004–2005 рр., найбільше аспірантів, учителів та студентів, як з України так і з-за кордону, зокрема з Російської Федерації, Китайської народної республіки. Про їхню позитивну оцінку діяльності читального залу свідчать записи у книзі відгуків читального залу.

Ось декілька з них:

„Впечатления от работы в Фонде – только самые положительные. Как замечательно, что существует библиотека и фонд, названные именем великого педагога! С уважением *Тимофеева Ольга* (аспирантка, г. Оренбург, Россия)”;

„Сердечно благодарим за теплый прием, отзывчивость и помощь в написании работы. Пусть в этих стенах всегда царят добро, свет, гармония и творческая атмосфера! С уважением и надеждой на дальнейшее плодотворное сотрудничество аспиранты *Оренбургского гос. пед. университета. Науменко Наталья, Данишов Павел*”;

„Фонд В.А. Сухомлинского помогает открыть новые страницы, неизведанное в наследии педагога. Атмосфера, царящая здесь, оставляет наилучшие впечатления. Спасибо за сотрудничество и понимание! *Елена Сараева* (аспирантка ХДУ)“.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний педагогічно-меморіальний музей В.О. Сухомлинського: Путівник. – Павлиш, 2003. – 26 с.
2. *Сухомлинська О. В.*: Випереджаючи час... // Рідна шк. – 2003. – № 9. – С. 6–9.
3. *Сухомлинский В.А.* Библиография / Сост. А. И. Сухомлинская, О. В. Сухомлинская. – К.: Рад. шк., 1987. – 255 с.
4. *Сухомлинский В.О.*: Библиография: 1987–2000 рр. / Уклад. Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська; За ред. Н.О. Гаждан, Л.І. Ніколюк. – К.: КНЕУ, 2001. – 128 с.
5. *Сухомлинский В.О.*: Библиография творів / Уклад. Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська. – К.: Рад. шк., 1978. – 109 с.
6. *Сухомлинский В.О.* Розмова з молодим директором // Вибр. твори в 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 393–629.
7. Читальний зал Фонду В.О. Сухомлинського / АПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; Уклад. Л.М. Заліток; Наук. ред. П.І. Рогова. – К., 2004. – Буклет.

“АКТУАЛЬНІСТЬ- НЕАКТУАЛЬНІСТЬ”

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ А. МАКАРЕНКА

Микола ГАЛІВ

Викладач кафедри нової і
новітньої історії України
Дрогобицького педагогіч-
ного університету імені
Івана Франка, кандидат
педагогічних наук

У березні минуло 120 років від дня народження А. Макаренка¹, педагогічна творчість якого є найбільш “читабельною” у світі. Україною і не тільки прокотилася хвиля конференцій, семінарів, круглих столів, де вкотре обговорювалися різноманітні аспекти педагогічного доробку цього, без сумніву, видатного педагога. І вкотре на адресу

Антоня Семеновича лунали як славослівні пасажі, що підкреслювали “актуальність” його творчості, так і заклики “дати Макаренку спокій і залишити його історії”, бо вже давно “застарів” і став “неактуальним” його доробок. З огляду на таку полярність думок ми дозволили собі долучитися до дискусії та висловити низку суджень про “актуальність-неактуальність” вивчення творчості А. Макаренка. Сподіваємося, що вони будуть цікаві для читачів.

У творчості майже будь-якого педагога можна виділити дві основні частини: перша – ідеологічна, в якій автор зображує виховний ідеал, бачення ним людини

такою, якою вона повинна бути відповідно до вимог часу і суспільства (чи відповідно до бачення самим педагогом цих вимог), інакше кажучи – мету едукативної; друга – прикладна, в якій розглядаються й обґрунтовуються практично-системні механізми досягнення едукативної мети, тобто весь педагогічний інструментарій. Вони, безумовно, є й у творчій спадщині А. Макаренка (див. врізи).

Попри все, практика виховання повинна будуватися як на технології, так і передовсім на творчості. Тож творче впровадження елементів системи А. Макаренка в практику едукативної роботи школи може збагатити технологію виховання на сучасному етапі, особливо беручи до уваги те, що мета виховання в умовах сьогодення теж вимагає формування “активного характеру”.

На нашу думку, найбільш ефективними формами й засобами виховання соціально- й особистозначущих рис характеру слугуватимуть такі педагогічні механізми системи А. Макаренка:

Самоорядування вихованців, особливо такої його елемент, як взаємопідлеглість командирів. В умовах, коли староста класу підлягає

¹ Цією статтею ми розпочинаємо серію публікацій про нашого ушлявленого педагога, 120 річницю з дня народження якого ушлявила педагогічна громадськість світу.

командирові різновікового загону, а той підкоряється командирові зведеного загону, усі вони підкоряються різноманітним “посадовцям” (відповідальному за санітарно-гігієнічні умови, бібліотеку тощо), а при цьому ще й наявна періодична змінюваність командирів та сувора заборона одній людині займати дві командирські посади, плюс наявність парламенту – загальних зборів, де права і свободи вихованців поширювалися навіть на можливість позбавити директора (керівника колонії чи комуни) голосу – чи не є це справжньою демократією. При такій системі зникає можливість “дідівщини”, утворення привілейованої та недоторканої “командирської касти”.

Ми не зовсім погоджуємося з критичним зауваженням В. Сухомлинського, який вищеназвані засади організації самоврядного колективу назвав “хитромудрою системою залежності, підпорядкування, керівництва, управління” [12, 13]. Він, по суті, критично ставився до двох тенденцій, які можуть проявлятися в такому колективі: а) заорганізованість; б) підкорення особистості дитини інтересам колективу. І перше, і друге й справді можливе в цій системі (досить лише поставити відповідні завдання), зрештою, як і будь-які крайнощі в будь-якій іншій системі самоврядування в колективі. Однак заорганізованість (яка проявляється передусім в регламентації кожної хвилини життєдіяль-

ІДЕОЛОГІЧНА ЧАСТИНА ПРАЦЬ

А. МАКАРЕНКА

Аналізуючи ідеологічну частину його праць, можна виділити окремі доволі значні нашарування тогочасної політично-ідеологічної комуністичної риторики, що проявляється в цитуванні вождів, класиків марксизму-ленінізму, проповіданні необхідності “комуністичного виховання”, виховання “більшовицького характеру”, “комуністичного характеру”, “політичного характеру” радянської людини – і це закономірно. Мабуть, не знайдемо жодного відомого тогочасного ученого-педагога, який би тією чи іншою мірою не декларував подібні штамповані завдання. Зрештою, химерне словосполучення “політичний характер” могло народитися лише в умовах, коли все оцінювалося кризь призму тогочасної політичної доцільності, у тому числі й моральні цінності та гуманітарні науки (відомо, що в будь-якому підручнику з педагогіки 30-50-х років зазначалося, що педагогіка є наукою політичною або партійною (Див., напр.: Педагогіка / За ред. С. Чавдарова. – К., 1940; 1941)). Однак саме цей словесно-термінологічний суперстрат (ми свідомо вживаємо поняття “*суперстрат*” – нашарування, а не “*субстрат*” – компонент), починаючи з кінця 80-х років, постійно дає привід інкримінувати А. Макаренку створення “сталінської педагогіки”.

Водночас зазначимо, що дотеперішня оцінка творчості А. Макаренка не завжди є об’єктивною, адже й апологети цього педагога, і його критики сформували свої “макаренкознавчі погляди” не на основі Справжнього Макаренка, а на підставі Того Макаренка, якого залишили нам радянська цензура та радянська теоретична педагогіка. Саме тому варто погодитися з думкою російського академіка А. Піскунова, який зазначив, що більш повну і об’єктивну оцінку творчості А. Макаренка можуть дати тільки дослідники XXI століття, адже на сьогодні ми всі перебуваємо в тому “ментальному просторі”, що й педагоги 50-80-х рр. XX ст. [3, 475]. Сучасна історико-педагогічна наука щодо Макаренка й надалі переважно сповнена стереотипів як позитивно-панегіричних, так і негативно-критичних.

З огляду на це при вивченні ідеологічного пласту педагогічної творчості А. Макаренка небувалої і першорядної доцільності набуває герменевтичний підхід, про який говорив Г.-Г. Гадамер у статті “Істина в гуманітарних науках” (1953 р.). У ній він вказав на шлях до істини – дослухатися до переказу й перебувати в переказі [2, 41]. У нашому випадку – заглибитися у творчість А. Макаренка (за умови, що вона автентична) й перебувати у ній. Звісно, цим методом ішло чимало дослідників, але лише незначній частині з них вдалося розкрити Справжнього Макаренка. Власне тільки цим шляхом ми можемо нарешті дати відповідь на запитання: де Істинний Макаренко, де він щирий, а де віддає належне вимогам жорстокої епохи? Чи там, де пише про необхідність виховання стандартної людини і “типового характеру” [11, 106], чи там, де говорить про “позитивну мету” – виховання “бойового, активного, життєвого характеру” [11, 175] і розкриття індивідуальних здібностей “в характері” [11, 107]?

Коли вчитуюся в А. Макаренка, подекуди виникає враження, що педагог з гіркотою іронізує над загальносуспільними та педагогічними реаліями сучасного йому соціуму. Інакше як розцінити той факт, що в статті “Педагоги знижують плечима”, опублікованій у 1932 р. (цікавий рік, чи не правда? Рік голодомору і геноциду українського народу), він зауважує, що закони виховання випливають із загального життя Радянського Союзу [10, 33]. Як мислячий педагог і прониклива людина А. Макаренко чудово розумів, що таке загальне життя тогочасного Радянського Союзу і які “закони виховання” можуть випливати з нього.

ПРИКЛАДНА ЧАСТИНА ПРАЦЬ А. МАКАРЕНКА

Оцінка другої (прикладної) частини в педагогічній спадщині А. Макаренка дає змогу виділити два важливі моменти. *По-перше*, ми вважаємо, що педагогічна система А. Макаренка є надзвичайно цінним джерелом ідей і технологій, які може використовувати корекційна педагогіка для виправлення вад характеру дітей, особливо підлітків з усталеними проявами девіантної поведінки, з негативними акцентуаціями характеру. Творче використання здобутків системи А. Макаренка, яка власне й постала в умовах роботи з неповнолітніми правопорушниками, “важкими дітьми” є просто необхідним. *По-друге*, у масовій школі, де діти перебувають переважно не більше дві третини дня (а не увесь час, як у закладах на зразок колонії імені М. Горького та комуни імені Ф. Дзержинського), систему А. Макаренка потрібно використовувати вкрай виважено. Зрештою, у повному обсязі її так чи інакше уже не вдасться застосувати (й навряд чи це потрібно робити), передовсім з огляду на вищевказану обставину: звичайна школа займає лише 2/3 денного часу дитини, решта ж припадає на сім'ю, вулицю тощо. Тож можемо говорити про застосування в кращому разі лише окремих елементів системи талановитого українського педагога. При цьому слід мати на увазі, що ці елементи, будучи вирваними з контексту цілісної системи, можуть не завжди виявлятися ефективними механізмами виховання характеру (розвитку життєвостроможності) зокрема і виховання особистості взагалі (як тут не згадати синергетику та закон Ешбі). Доказом цього слугує радянська педагогіка, яка в масову школу запровадила такі компоненти системи Макаренка, як “педагогіка паралельної дії” (виховання в колективі і через колектив), перспективні лінії розвитку колективу, метод вибуху, абсолютизувавши тезу А. Макаренка про те, що першою метою нашого виховання є колектив. Однак це вже не була система Макаренка. У практиці роботи радянської школи ці елементи набули нового значення, ставши, по суті, механізмами авторитарної педагогіки й виховання, оскільки її метою було не виправлення зіпсованих оточенням дітей, а (вбачте за радикалізм) псування дитини відповідно до оточення – “загального життя Радянського Союзу”, не розвиток активного, життєвого характеру людини, а перетворення її в підконтрольну істоту-конформіста.

ності дитини в колективі, абсолютизації принципу підкорення – керівництва, що обмежує її самостійність та власну ініціативу) просто нівелюється системою змінності командирів та правом голосу, коли кожна дитина має можливість не лише підкорятися наказам та загальним правилам, а й проявити власну ініціативу (і не лише на керівній посаді), у тому числі й щодо зміни правил та норм. Особистість може реалізувати свій потенціал в побудові самоврядних структур та організації свого життя і життя колективу. Ми переконані, що за такої самоврядної системи в дитини завжди є достатньо простору для особистої активності. Власне, це виключає й другу заувагу щодо підкорення особистих інтересів дитини інтересам колективу.

Вважаємо, що розроблена А. Макаренком та його вихованцями система самоврядування колективу виключає те зло, яке у свій час сформувала радянська школа і педагогіка, коли шкільний колектив, часто й піонерський та комсомольський, ділився на дві касти: “актив”, а до нього входили постійно одні й ті самі особи (причому як справді ініціативні, так і пустослівні базіки й резонери), які звали бачити себе “лідерами”, і “пасив” – каста постійно деактивованих постатей, які звали, що вони в “пасиві”, які й не мріють перебратися в “актив”, не думають про боротьбу і діяльність та звикають до ролі підлеглих.

Зазначимо, що система самоврядування, в якій кожен учасник задіяний до активних громадських справ, формує такі риси характеру, як громадська активність, відповідальність, ініціативність, обов'язковість, уміння долати труднощі, здатність до змагальності.

Залучення дітей до виробництва продукції, призначеної для продажу на ринку. Як відомо, в колонії імені М. Горького за допомогою агронома М. Фере колоністи налагодили

сільськогосподарське виробництво, а в комуні імені Ф. Держинського – промислове (виготовляли електрошвердла та фотоапарати). За допомогою отоварення такої продукції поповнювався як бюджет комуні, так і особисті рахунки комунарів. Дитина, підліток, юнак – усі вони брали участь у виробничо-бізнесовому процесі, причому на всіх ланках: організація виробництва, менеджмент, власне виробництво, маркетинг і реалізація. Ми переконані, що такий виховний механізм формував у вихованців не тільки якості професійного робітника, а й таку рису характеру, як підприємливість. Нехай підприємливість не індивідуальну, а колективну, але ж колективна підприємливість є все ж таки ринковим явищем. Яскравим прикладом цього слугує широкий кооперативний рух (кооператив – це наслідок і форма колективної підприємливості) у Наддніпрянській Україні в дореволюційні й невідомі часи і в Галичині в міжвоєнний період. Виховна господарська система А. Макаренка сформувалася у період непу (таким був, по суті, С. Коган – організатор ринкового виробництва в комуні імені Ф. Держинського) та господарського розрахунку. І занепадала ця система не тому, що А. Макаренко пішов з комуні, а через становлення в країні командно-адміністративної економіки, де для приватної власності та приватницької ініціативи, а отже й госпрозрахунку, місця не було й бути не могло.

Одне зі завдань сучасної йому педагогіки А. Макаренка вбачав у вихованні господаря. Не просто слухняного, обізнаного й умілого робітника, який подекуди міг бути й раціоналізатором, а Господаря – тобто людини не лише обізнаної з методами ведення господарства, а й активної, ініціативної, підприємливої у сфері вдосконалення та підвищення ефективності ведення господарства і збільшення віддачі від нього. І ключ до реалізації цього завдання А. Макаренко бачив

у виробничому ринковому процесі на засадах госпрозрахунку (“господарський розрахунок – чудовий педагог” [9, 165]). “Я прибічник виробничих процесів у школі, – стверджував А. Макаренко, – хай найпростіших, найдешевших, найнудніших, бо тільки у виробничому процесі виростає справжній характер людини...” [9, 177]. Ми вважаємо, що актуальність цієї системи (звісно, у певному модифікованому вигляді відповідно до можливостей і ресурсів шкіл та регіону, де вони розташовані) на сьогодні є безсумнівною. Адже в умовах ринкової економіки й конкурентного середовища підприємливість набуває особливого значення, не менш важливого, ніж у часи П. Каптерева, який у структурі характеру виділяв усього дві властивості: активність та підприємливість [4, 79]. Зауважимо, що з огляду на умови тоталітарного суспільства радянська педагогіка цього елемента системи А. Макаренка так і не використала. Значно легше (і необхідніше) було привчати дітей на уроках праці збирати сміття навколо школи чи виготовляти табурети для їдальні, ніж товар – продукцію для продажу.

Специфічна система організації навчання та широка гурткова, секційна й клубна мережа, що давали можливість для максимальної реалізації індивідуальних властивостей та інтересів вихованців. А. Макаренко добре розумів, що едукувати людину так, щоб вона могла відповідати вимогам державного стандарту освіти, неможливо. Зважаючи на передові досягнення тогочасної реформаторської педагогіки і особливо американської школи (на той час книжка К. Янжул “Американська школа” видавалася в СРСР близько десятка разів і, без перебільшення, стала настільною для кожного зацікавленого педагога), А. Макаренко пішов тим шляхом, що й американці. Ті, як відомо, дали дітям можливість вибору, право вивчати предмети, які відповідають їх-

нім вродженим задаткам та здібностям і в яких можна досягнути успіху. А. Макаренко зробив майже те саме, щоправда “нелегально”. Він попросив учителів не тиснути на дітей, коли бачать, що дитина з певного предмета “відстає”, коли видно, “що це – не її”. Натомість педагог радив усіляко підтримувати й заохочувати учня на тих предметах, де він проявляє здібності, непідробний інтерес, коли помітно, що це співзвучно його покликанню.

Крім цього, А. Макаренко разом з іншими талановитими педагогами, які працювали в колонії та комуні, розгорнув надзвичайно різноманітну систему “клубної роботи”. До неї належали гуртки за профілем шкільних і нешкільних предметів, спортивні секції, художня студія, театр і “вільна майстерня” (в якій можна було займатися чим завгодно). Окрім “клубної роботи”, прояву, розкриттю та розвитку індивідуальних властивостей сприяли й заводи з їх численними цехами (креслярський, інструментальний і т.д.), відділами (плановий, контрольний, комерційний тощо), бюро (наприклад, конструкторське), куди діти йшли з огляду на свої нахили, зацікавлення, здібності.

Характер особистості, який, як відомо, є сукупністю індивідуальних властивостей особистості, що проявляються в її діяльності, отримували сприятливі умови для розвитку. Адже улюблена, природовідповідна діяльність, у якій людина долає перешкоди і труднощі, лише тому, що вона – “сродна”, є тією сферою, де будується характер, будується самою людиною. Зрештою, як писав Г. Кершенштайнер, присвячуючи себе служінню ідеї (меті) на своєму “спеціальному полі” (яке відповідає її здібностям. – М.Г.), людина виробляє в собі “великий, сильний характер” [5, 53]. Недаремно ще англійський філософ XVII ст. Ф. Бекон наголошував, що діяльність треба обирати відповідно до характеру [1, 456].

Правильний вибір заняття є чинником власного успіху й становлення характеру, а цьому повинна сприяти школа як індивідуальним підходом у навчанні, праці, спорті, грі, так і профорієнтаційними заходами.

РІЗНОВІКОВИЙ ЗАГІН

Тут нам можуть закинути, що у звичайній школі, де наявний одновіковий класний колектив як центральна колективна організація в умовах масової школи, сформувати постійнодіючий різновіковий загін-колектив майже неможливо або принаймні вкрай складно. Складно – так, неможливо – ні. Це доводить досвід експерименту, проведеного в 70-х роках В. Масним, який згодом очолив кафедру в Уманському педінституті, та відомим макаренкознавцем В. Кумаріним [6]. При організації школи-комплексу їм вдалося сформувати різновікові загони, до яких належало не більше 15 осіб різного шкільного віку (за порадами А. Макаренка). Звісно, члени цього загону відвідували шкільні заняття в межах свого одновікового колективу, але в позаурочний час сферою їхнього життя був власне різновіковий загін, зі своїми завданнями (перспективними лініями розвитку).

В умовах різновікового загону формується унікальне виховне середовище, яке сприяє формуванню позитивних рис характеру. В умовах відповідальності за молодших школярів старшокласники часто вдаються до самовиховання. Це відзначав і В. Сухомлинський, який також використовував подібний метод, доручаючи старшокласникам бути вихователями учнів молодшого шкільного віку. У такому разі створюються умови, коли, як писав видатний педагог з Павлиша, “...старшому треба відповідати не тільки за виконання окремих трудових доручень молодшими школярами, а й за те, яку стійкість, наполегливість, силу волі, безстраш-

ність виявлять вони в боротьбі за торжество добра, справедливості” [13, 575]. Молодші ж школярі в умовах різновікової групи отримують значно ширші можливості для соціалізації, пізнаючи багатство людських стосунків, причому значно різноманітніше, ніж в умовах спілкування переважно з однолітками свого класу. А багатство людських стосунків, як писав В. Сухомлинський, “може забезпечити повноцінний розвиток психіки дитини, її розуму, мислення, волі, почуттів, характеру” [14, 13] (зауважимо, що пізніше В. Сухомлинський змінив свою думку щодо можливості організації різновікового загону, мотивуючи це наявністю великої різниці в інтересах молодших і старших школярів, що й зважає їм співпрацювати).

Безумовно, ці педагогічні механізми не вичерпують усього арсеналу засобів і методів виховання особистості з сильним, активним, незламним характером, які було розроблено та запроваджено в практику А. Макаренком, його колегами й самими вихованцями. А про те, що цій проблемі педагог надавав надзвичайно важливого значення, свідчать, зокрема, його різкі зауваження з приводу відсутності виховання “тихонь”. “Учень, що не робить провин, нас не цікавить, — куди він прямує, який характер розвивається в його нібито зовнішньому порядку, — ми не знаємо й дізнаватися не вміємо”, — зазначав А. Макаренко [7, 40]. В опублікованій в газеті “Правда” (6.05.1938 р.) статті “Виховання характеру в школі” вчений дорікав і наркомосам, і комсомолу за те, що вони “погано займаються питаннями виховання дітей та юнацтва” і особливо “становленням характеру мільйонів радянських школярів” [8, 406].

Оцінюючи спадщину видатного педагога з погляду потреб і вимог сьогодення, бачимо дві дещо суперечливі тенденції: абсолютну неприйнятність завдань радянського комуністичного виховання (які сформувалися на ос-

нові антигуманістичної класової моралі та релятивних ідеологічних цінностей) і доречність використання апробованих А. Макаренком певних педагогічних технологій (звісно, з відповідною модифікацією). Окремо слід вказати й на деякі недоречності (а інколи й просто одіозні твердження) у педагогічних висловлюваннях А. Макаренка. Зокрема, на його тези про: покарання, що “допомагає оформитися міцному людському характерові”, “виховує волю, людську гідність” (принаймні людську гідність система кари, якою б “розумною” вона не була, виховати, на наш погляд, не може); потребу “трошити” характери, які ігнорують колективістичний принцип радянського суспільства (ламати — не будувати), осуд “дисципліни порядку” і “парної педагогіки” (“дисципліна порядку” — це не завжди гербартівське “придушення дикої жвавості”, а “парна педагогіка” — взаємодія вихователя і вихованця — це основа власне педагогіки і “принципом паралельної дії” її не заміниш); те, що в разі конфлікту між особистістю і колективом “перевага інтересів колективу має бути доведена до кінця, навіть до нещадного кінця, і лише в цьому випадку буде справжнє виховання колективу та окремої особистості” (погоджуємося з В. Сухомлинським, що ця рекомендація є непедагогічною, бо містить у собі тенденцію зламати волю особистості).

Зрештою, ми не можемо “відхреститися” від А. Макаренка лише на основі цих його не зовсім продуманих тверджень чи на підставі того, що він був українофобом (а це ще треба довести і при цьому не оперувати заангажованою оцінкою Г. Вашенка щодо А. Макаренка та його педагогічної системи) чи апологетом комуністичного виховання (а це не зовсім так, адже педагогічні завдання, які ставив А. Макаренко, і засоби, які він застосовував, були не зовсім “комуністичними”, хоч він їх так і називав). Так

само не можна робити з педагогічної теорії і практики А. Макаренка педагогічний іконостас та незаперечно-догматичний абсолютизм (бо це вже не наука). А саме це намагалася робити радянська педагогіка, яка, як було вже зазначено, спотворила цього педагога так, що й досі противники “комуністичної педагогіки” перш за все “розпинають” А. Макаренка. Зрештою, перефразовуючи відомого історика, скажемо так: українська педагогіка без Макаренка така сама фікція, як і українська педагогіка лише на основі Макаренка.

Отже, питання доцільності-недоцільності вивчення творчого доробку А. Макаренка вважаємо, м'яко кажучи, ненауковим. Макаренко – це історія, а в історії неактуальних тем бути не може. Будь-яку тему дослідник завжди може “зактуалізувати” завдяки ерудиції, інтелекту, таланту й професіоналізму. Крім того, кожне нове покоління, як відомо, прагне нового-свого бачення минулого, тож старі “вивчені” теми знову “оживають” і досліджуються. Як зазначає Н. Яковенко, досі практикований в Україні наголос на актуальності як нібито злободенності дослідження є, поза всяким сумнівом, рудиментом політично й ідеологічно заангажованої радянської історіографії, коли цією ритуальною формулою автор мусив виправдовувати свої зацікавлення їх корисністю для народу, партії чи когось там іще [15, 292]. Якщо керуватися принципом “актуальності-неактуальності”, то можемо дійти і до заперечення “доцільності” вивчення, наприклад, середньовічної освіти, бо, бачте, схоластика теж на сьогодні неактуальна. З огляду на це вважаємо, що Макаренко досліджуватиметься завжди, і це робитиме кожне нове покоління вчених – педагогів та істориків. Водночас розуміємо, що сьогоднішня чи майбутня практика едукативної особистості не завжди потребуватиме, а можливо, й зовсім не потребуватиме

тих чи інших ідей та педагогічних технологій того ж таки Макаренка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бэкон Ф. О достоинствах и приумножении наук / Бэкон Ф. Сочинения: В 2-х т. – М.: Мысль, 1977. – Т. 1. – С. 81 – 522.
2. Гадамер Г.Г. Истина і метод: В 2 т. – К.: Юніверс, 2000. – Т. 2. – 500 с.
3. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.: Учеб. пособ. / Под ред. А.И. Пискунова. – М.: ТЦ Сфера, 2001. – 512 с.
4. Каптерев П.Ф. Что может сделать школа для развития характера учащихся? / Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1982. – С. 75 – 90.
5. Кершенштейнер Г. О характере и его воспитании. – СПб.: „Тверь”, 1913. – 88 с.
6. Кумарин В.В. Макаренко, якого ми ніколи не знали // http://www.hrono.ru/libris/lib_k/kumar_makar.html
7. Макаренко А.С. Воля, мужність, цілеспрямованість / Макаренко А.С. Вибрані педагогічні твори. – К.-Х.: Рад. школа, 1947. – С. 37 – 41.
8. Макаренко А.С. Воспитание характера в школе / Макаренко А.С. Сочинения: В 7 т. – М.: Изд-во АПН, 1958. – Т. 5. – С. 401 – 406.
9. Макаренко А.С. Мої педагогічні погляди / Макаренко А.С. Вибрані педагогічні твори. – К.-Х.: Рад. школа, 1947. – С. 161 – 178.
10. Макаренко А.С. Педагоги низують плечима / Там само. – С. 29 – 37.
11. Макаренко А.С. Проблемы школьного советского воспитания / Макаренко А.С. Сочинения. В 7 т. – М.: Изд-во АПН, 1958. – Т. 5. – С. 103 – 224.
12. Сухомлинський В.О. Йти вперед! // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 11 – 16.
13. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 401 – 637.
14. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа / Там само. – Т. 4. – С. 5 – 390.
15. Яковенко Н. Вступ до історії. – К.: Критика, 2007. – 375 с.

ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

МОН України забезпечує реалізацію державних програм комп'ютеризації ЗНЗ ... у межах коштів, передбачених Законом України про Державний бюджет на поточний рік.

- За кошти держбюджету на сьогодні поставлено понад **15,5 тис.** навчальних комп'ютерних комплексів, що становить **87 відсотків** від потреби. У 2008 році буде поставлено близько **3 тис.** НКК.
- Важливою характеристикою забезпеченості навчально-виховного процесу комп'ютерною технікою є кількість учнів на 1 комп'ютер. На початок 2008/2009 н.р. вона становитиме **25** учнів.
- Загальний стан підключення до Інтернету по Україні складає понад **70 відсотків** (за рахунок міст), у тому числі **55** відсотків у сільській місцевості.

Більшість ЗНЗ підключені до Інтернет за технологією комутованого з'єднання, що не дає їм у повній мірі використовувати можливості сучасної комп'ютерної техніки у навчальному процесі.

З матеріалів серпневої колегії МОН України

НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ: СТАН І ПОДАЛЬША СТРАТЕГІЯ В КРАЇНІ

Інтерв'ю Ігоря Лікарчука, директора Українського центру оцінювання якості освіти МОН України, Ользі Виговській, головному редактору журналу "Директор школи, ліцею, гімназії".

**Інноваційна
школа**

**Ігор
ЛІКАРЧУК**

О.І. Виговська: Уже завершено проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників, підбито підсумки, певне, вже є аналітичні висновки. У регіонах уже проводять наради, телефонують до редакції щодо вдосконалення цього процесу. А що думаєте з цього приводу Ви, Ігоре Леонідовичу, як той, хто стоїть на вершині піраміди ЗНО?

І.Л. Лікарчук: Насамперед слід зазначити, що це одна з найбільш вагомих і надзвичайно впливових на долю освіти реформ в освітній системі України. Я не можу назвати нічого подібного за своїми масштабами, що було здійснено в освіті України за останніх 70 років, причому здійсненого в завершеному вигляді. Підручники змінюються десятиліттями, зміст освіти поліпшується поступово. А зовнішнє оціню-

вання як мало завершитися 4 липня, так і завершилося. Цей цикл пройдено, тож можна говорити про його результати. Це перший висновок. Другий – це була складна технологічна акція, навіть починаючи від її інструментарію, який ми використовували, – тестів. Тести було заборонено з середини 30-х років минулого століття. У загальноосвітній школі пізнішого часу було двозначне ставлення до тестів. З одного боку, їх не сприймали, а з другого – їх розуміли надто примітивно: питання і вибір відповіді. І це тоді, коли педагогічний світ давно працював із цим інструментом, ефективно використовуючи більше 100 форм тестових завдань. Ми у своїх тестах подаємо лише 6, і то деякі викликають труднощі, проблеми. З технологічного боку надзвичайно важко посадити одночасно за робочі місця півмільйона учасників зовнішнього незалежного оцінювання, створити їм однакові умови для виконання робіт, дати однакові завдання, домогтися того, щоб зміст цих завдань не став відомим нікому до початку тестування, зашифрувати всі роботи, тобто деперсоналізувати, а потім персо-

налізувати і при цьому не загубити жодної роботи. Було враховано, що освітяни не звикли працювати з неконкретними речами, у досить таких розмитих граничних параметрах. Ми запропонували досить високу технологію, вже не кажучи про внутрішню будову цієї технології, яка полягає в обробці, шкалюванні, що взагалі для нашої системи є незнайомим явищем, яке викликає багато нарікань, бо ще й досі не всі розуміють різниці між тестовими балами як сумою балів за кожну відповідь на запитання тесту і тим результатом, який було отримано після шкалювання, тобто зіставлення результатів, виведення певного рейтингу. Це абсолютно нове явище для нашої системи. Третій висновок дуже серйозний: система зовнішнього оцінювання дала можливість розвіяти багато міфів, які існували. Наприклад, розвіяно міф про відмінність у рівні знань учнів міських і сільських шкіл, тому що великої і принципової різниці результати тестування учнів цих двох категорій не показали. Так, сільська школа бідніша, відчуває брак кадрів, є суттєві проблеми з матеріальним забезпеченням. Але ми забуваємо, що зовнішнє оцінювання – це не показник роботи конкретної школи, конкретного вчителя, це показник роботи конкретного учня. А учень може здобувати знання не лише в школі і не лише в конкретного вчителя. Мені директор однієї з бібліотек сказала, що за останні 8 місяців кількість старшокласників, які звернулися до бібліотеки, зросла у 8 разів. Ми маємо дуже багато інформації про збільшення кількості занять з репетиторами, до чого слід ставитися цілком нормально. Якщо в людини є потреба здобувати знання, вона шукає, де їх можна здобути. І в сільській місцевості займаються репетиторством. Якщо дитина хоче знати точні науки краще, а, наприклад, у шкільній програмі на фізику відведено мізерну кількість годин, а водночас учитель може додатково попрацювати з учнями, то чому ць-

ому вчителеві не заплатити? Врешті є учнівська самоосвіта. Тому різницю в освітніх показниках між містом і селом слід пояснювати лише одним: самоосвітою, самостійною роботою й бажанням учитися учнів сільської школи. Розвіяно також міф про те, що наша ЗОШ взагалі не дає знань. На сьогодні маємо такі результати соціологічних досліджень: 70% учасників ЗНО вважають, що ті результати, які вони показали, збігаються з тими оцінками, які вони мають у школі. Перелік міфів можна продовжувати. Ще один висновок: проведення ЗНО показало, що ми маємо щось робити і з вищою школою. Візьмімо проблему заочників. Тих, хто хоче навчатися заочно, прийшло на ЗНО не так багато. Чому? Відповідь – немає знань. Але якщо ми так стверджуємо, то нам тоді, очевидно, треба подумати над іншим: у попередні роки йшли на заочні відділення не ті, хто мав бодай якісь знання, а тільки ті, хто хотів пройти конкурс. Кого ми готували? Чи можна підготувати кваліфікованого вчителя, якщо він приходить навчатися заочно і не має елементарних знань за курс загальноосвітньої школи? Розгляньмо дуже простий приклад. Багато керівників вищих шкіл починають міркувати, що не наберуть талановитих дітей. Провівши ЗНО, ми маємо список тих, хто набрав 200 балів з одного, двох і трьох предметів. Це дуже високі показники, навіть у контексті світової освіти. Таких в Україні всього 55. Я запропонував ректорам списки: ось талановита молодь; ви їх повинні на руках занести до вищої школи, якщо хочете, щоб у вас навчалися найкращі. Як ви думаєте, скільки ректорів взяли у мене ці списки? Жоден! Але є й такі випускники, хто набрав 199,5, 199, 198. Таких випускників є кілька десятків тисяч. Немає від вищої школи запиту: дайте нам цих дітей. Фізмат Київського національного університету імені Т.Шевченка – заберіть тих, хто склав фізику і математику на 200 балів, адже це ваш золотий фонд!

Біологічний факультет – заберіть тих, хто склав природничі предмети на 200. Запиту немає. То чи не є це проблема вищої школи? Цікаво, хто їм потрібен: заможні батьки чи талановиті випускники шкіл? Тут є очевидна річ – кого саме раніше приймали до вищої школи. Я б дуже не хотів, щоб хтось намагався ревізувати цю систему з позицій доцільності її запровадження, тому що подібні системи існують у дуже багатьох країнах світу, вони довели свою ефективність і потрібність. Деяким політичним силам в Україні це не подобається. Але від цього не повинно страждати суспільство, школярі, освіта.

О.І.Виговська. Добре, що зараз громадськість стала активнішою, але, мабуть, вона ще не дуже свідомо. Такий приклад. У кінці червня стільки пройшло зборів наших колег-освітян, які були зініційовані різними політичними силами, аби заборонити тестування, бо воно нібито не є об'єктивним. Отут нам, як педагогічній пресі, треба для освітянських керівників дати навіть не тактику, а стратегію. Я думаю, що більшість директорів вас підтримають в тому, що це принесе користь: і школі, і директору, і батькам, і вчителям, і учням. Ви показали, які є механізми, де діти мають можливість почати займатися самоосвітою. Є в нас ще один міф – діти не хочуть учитися. Як його розв'язати за допомогою ЗНО?

І.Л.Лікарчук. Діти звикли до того, що гарну оцінку, документ про загальну середню освіту, диплом вищої школи, а пізніше диплом доктора чи кандидата наук можна купити за гроші. Це зроблено нашою системою. Показово, що поміж 55 випускників, які набрали найбільшу кількість балів під час проведення ЗНО, немає жодного відомого прізвища – ні переможця МАН, ні переможця олімпіад. У МАН можна хотіти чи не хотіти брати участь. А в зовнішньому оцінюванні ти маєш брати участь

обов'язково, якщо хочеш стати студентом.

О.І.Виговська. На педагогічних зібраннях переповідають різні випадки з тестування. Так одна дівчинка, яка була учасницею й переможницею олімпіад, МАН, на незалежному тестуванні показала не дуже гарні результати. У чому причина, на Ваш погляд? Є й ті, кому було оцінку завищено: учень учився погано, а отримав крашу оцінку.

І.Л.Лікарчук. Нас не цікавлять конкретні прізвища. Таких фактів ми не збираємо. Ми не хочемо впливати, шукати якісь варіанти впливу на оцінки конкретної особи. Я не ставитиму під сумнів результатів олімпіад і Малої академії наук, але водночас зазначу: коли комп'ютер перевіряє роботи, йому абсолютно однаково, чи це робота переможця, чи ні.

Ми запропонували єдиний стандарт і єдину технологію оцінювання. Це допоможе усунути інші “технології” оцінювання на кшталт “улюблені/не улюблені учні”, “впливові/не впливові батьки” тощо. На мою думку, кваліфікований учитель, який сумлінно виконує свої обов'язки, ніколи не буде боятися зовнішнього оцінювання.

О.І.Виговська. Освітяни нарікають на те, що проведення ЗНО суперечить чинним законам “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, оскільки вони не передбачають проведення зовнішнього незалежного оцінювання, як також законів “Про вищу освіту”, де йдеться про випробувальні іспити до вищої школи. Яку відповідь з приводу забезпечення надійної законодавчої бази ЗНО можна дати директорам закладів середньої освіти, адже до них постійно звертаються батьки учнів з цих питань?

І.Л.Лікарчук. На сьогоднішній день зовнішнє оцінювання завершено, і в жодному суді його не оскаржено як незаконне. Я рекомендую всім “правдолюбам” зайти на сайт Міністерства юстиції України, де ще наприкінці

квітня було розміщено офіційне роз'яснення щодо законності ЗНО з посиланням на відповідні документи, закони тощо. Урешті, слід нагадати, що нас фінансують з державного бюджету. Якби це була незаконна дія, то ми б не мали державного фінансування. Стосовно Закону України “Про загальну середню освіту” зауважу, що там написано: “Форми і методи проведення державної підсумкової атестації визначає Міністерство освіти і науки України”. У Законі України “Про вищу освіту” зазначено, що умови прийому до вищих навчальних закладів встановлює Міністерство освіти і науки України. Саме воно визначило, що умовою прийому на навчання до вищих шкіл є результати ЗНО.

О.І.Виговська. Як ректори українських ВНЗ збираються виконувати чинні закони? Якщо вони не зацікавлені у відборі для навчання найкращих випускників, то мають бути хоча б законослухняними? Як регулюватимуться ці питання в майбутньому?

І.Л.Лікарчук. Я думаю, що тут проблеми є і будуть. По-перше, у нашій державі, на превеликий жаль, дуже довго свідомість ректорів формувалася як представників удільних князівств. Коли спілкуєшся з ректорами старої формації, то інколи диву даєшся, наскільки люди вважають себе абсолютно ідеальними і свою позицію визнають істиною в останній інстанції. Нещодавно один ректор з Одещини написав статтю в обласній газеті, де повністю розгромив систему зовнішнього оцінювання. Він висловив такі докази: коли відбувається апеляція, то учні навіть не бачать своїх робіт. Але ми поштою відправляємо копію роботи до і після перевірки. Пан ректор пише про те, що завдання настільки складні, що навіть він не може їх розв'язати. Для мене це не є дивним, бо він давно забув шкільну програму, яка, до того ж, докорінно змінилася за останні десятиліття. Але постає й інше питання:

у цьому вищому навчальному закладі рівень вступних іспитів такий, що наші тести для них складні. Коли ми почали глибше розбиратися з цим вищим навчальним закладом, то з'ясували, що вже йшла вступна кампанія, а на сайті цього навчального закладу висіли правила прийому за 2006 рік. Цей приклад переконує в одному: критикувати завжди легше, ніж працювати.

О.І.Виговська. Узагалі-то непогано, коли людина може критикувати, сміливо висловлювати свою думку. Але, мабуть, проблема тут в іншому – в упередженості критики, відсутності поваги або просто у невмінні подавати ці критичні судження ... А може, і в інших мотивах власних дій.

І.Л.Лікарчук. Коли є упередженість у критиці, то це інше, ніж об'єктивний аналіз. Ректорам не подобається те, що їх відлучили від можливості отримувати якісь дивіденди від вступної кампанії. Я не кажу про хабарі, бо не знаю тих ректорів, кому приносять конверти з грошима. Але те, що робиться поза їхніми спинами в приймальних комісіях на рівні деканатів, то це відомо всій Україні. 70% респондентів за даними останнього соціологічного дослідження, проведеного у квітні цього року незалежними міжнародними інституціями, давали хабарі під час вступу до вищого навчального закладу. І те, що вартість хабара за вступ на навчання до ВНЗ виросла втричі, як нам пишуть, мабуть, є правдою. Скажіть, будь ласка, який батько, що живе в селі, або вчитель, у якого є розумна дитина, може знайти 10 тисяч євро для того, щоб заплатити за вступ на престижний факультет престижного ВНЗ? Я далекий від думки про те, що гроші в конвертах носять ректорам. Але те, що робиться в приймальних комісіях... Я читав інтерв'ю одного з ректорів з Донецького регіону, який стверджує, що корупцію з його ВНЗ вижити неможливо. То якщо це вже визнає ректор... В Українському центрі неза-

лежного оцінювання немає ні однієї людини, від якої залежить той чи інший результат. Тому в нас невідомо, кому платити. І добре, що за цей рік ні правоохоронні органи, ні наша внутрішня служба безпеки, ні наші “доброзичливці” не знайшли жодного факту, який дав би підставу стверджувати, що комусь у нас за щось заплачено. Тож можу зі стовідсотковою впевненістю стверджувати: корупції в нас немає.

І, нарешті, третя причина, чому ректори ВНЗ не дуже хочуть приймати зовнішнє незалежне оцінювання. Колись зовнішнє оцінювання навчальних досягнень практикуватиметься й щодо випускників вищих навчальних закладів, коли вони будуть проходити тести за результатами навчання у вищій школі. І що тоді з’ясується? Тоді вийдуть на поверхню всі хабарі, які платилися під час екзаменаційних сесій, захисту курсових і дипломних робіт, всі недоліки навчального процесу. Це і є зовнішній контроль, якого в освіті всі бояться. Бо в нас не звикли до такого поняття, як громадсько-державна система управління освітою, яка насамперед передбачає контроль з боку незалежних інституцій або громадськості за функціонуванням закладів вищої освіти. У нас усі звикли, що вчитель або викладач ставлять єдино правильні оцінки, що будь-яке розпорядження директора або ректора є ідеально правильним. Хоч насправді це далеко не так.

О.І.Виговська. Ми можемо сподіватися, що через один-два роки в Україні буде прозора система оцінювання якості освіти: діти будуть складати тести, а ректори з радістю будуть брати за їх результатами на навчання?

І.Л.Лікарчук. Мені подобається та форма, яка практикується в багатьох пострадянських країнах. Прийом до вищих навчальних закладів відбувається за тими напрямками, які видає центр оцінювання, тобто кожен абітурієнт, пишучи заяву на

складання тестів, зазначає також, що якщо матиме хороші результати, то хотів би бути зарахований до певних вищих навчальних закладів. І коли є певні результати, комп’ютер автоматично визначає, наприклад, на факультет права потрібно 25 чоловік – от і відбираються найкращі з-поміж усіх тестованих. У цих країнах давно знято питання прозорості чи непрозорості. Звичайно, це потребує величезної роботи. А ми зробили лише перший крок, і водночас маємо багато речей, які міністр освіти і науки називає хуліганством з боку керівників вищих навчальних закладів: олімпіади, співбесіди, додаткові вступні випробування, навчання на підготовчих курсах, що є прихованою формою давання хабарів, і т. д. З упровадженням такої системи скільки з’явиться незадоволених серед певних політичних сил, представників органів влади, депутатського корпусу?

О.І.Виговська. Ви – педагог, доктор педагогічних наук. Скажіть, будь ласка, чи дійсно ці тести дають об’єктивну оцінку знань. За 36 запитаннями можна з’ясувати рівень знань дітей?

І.Л.Лікарчук. Є не лише 36, а й 45, 65. Кількість запитань не має значення. Має значення лише те, чи правильно побудовано тест з точки зору тестології, чи є він якісним інструментом, чи дійсно виявляє в знаннях і вміннях тестованого те, що потрібно. Є таке поняття в тестології: якщо більша половина тих, хто складав тести, показали результати кращі, ніж середні, то це тест якісний. У нас ці показники є саме такими. Коли мені кажуть, що якийсь науковець, викладач університету чи шкільний учитель стверджує, що тест неякісний, я дуже хочу запитати: а який тест є якісним? Ідеальний тест ніхто ніколи не напише, як ніхто ніколи не напише ідеальний підручник, не побудує ідеального приміщення, оскільки нічого ідеального немає. Я не задоволений змістом наших тестів. Але ці тести

дають можливість визначити рівень навчальних досягнень випускників. Минулого року я навіть не знав того, що на факультет міжнародної економіки Інституту міжнародних відносин пана Губернського було зараховано 23 особи в групу, які проходили зовнішнє оцінювання, за його результатами. Він у січні зателефонував мені і сказав, що вони провели контрольні роботи з математики та української мови, які готували університетські кафедри, і надіслали результати для порівняння. Зміст був майже однаковий.

Кілька тижнів тому я зустрічався з учителями української мови на пункті тестування. Я запитав про їхнє ставлення до тестів з української мови. Це були досвідчені педагоги, і вони відповіли: одна сказала, що тести нормальні, друга сказала, що на 4 запитання не відповіла б... А мене зацікавило: якби у них запитати про те, якісний тест чи ні, що б вони відповіли? Я не кажу вже про те, що в нас є 222 особи, які тест з української мови та літератури виконали на 200 балів.

О.І.Виговська. За вашими відповідями стає зрозумілим, що ми маємо робити. Але справу слід громадою піднімати. Хто в першу чергу може вам дійсно допомогти у цій державній справі?

І.Л.Лікарчук. Не було б сьогоднішньої команди Міністерства освіти і науки України на чолі з І.О. Вакарчуком, ми не змогли б провести таку широкомасштабну справу. Ми теж не були бездіяльними. Але в першу чергу завдячуємо підтримці міністра, його розумінню проблем ЗНО. Він має чудову рису сучасного менеджера: не втручати в оперативну роботу. При визначенні стратегії він радиться, але коли стратегію визначено, Іван Олександрович намагається спрямувати функціонування всіх підлеглих йому структур на реалізацію цих завдань. Це дуже важливо. Це те, чого не вміють сьогодні робити багато наших освітянських керівників. Тому я можу говорити, що це є серйозний освітній

менеджмент, а не просто керівництво роботою міністерства, закладом освіти.

У нас є угода з АПН України про співпрацю, у рамках якої вже чимало зроблено. Представники академії брали активну участь у складанні тестів. Наш центр інтенсивно співпрацює з академією щодо науково-методичного забезпечення ЗНО, на її базі працює наша методична рада. Зараз ми започаткували ще один спільний проект, який є дуже потрібним: видати з кожного предмета збірники завдань, яким б можна було скористатися до підготовки для проходження зовнішнього незалежного оцінювання.

Завдячуємо Секретаріату Президента України, підтримці гуманітарного блоку уряду, який очолює Іван Васюник, міністерствам внутрішніх справ, транспорту, охорони здоров'я. Якби не їхня співучасть у проведенні зовнішнього оцінювання, то воно не пройшло б на такому рівні. Наприклад, МВС організувало охорону всіх пунктів тестування. Тож слід сказати, що це дійсно загальнодержавний проект, а не робота самого центру.

О.І.Виговська. Зараз іде мова про те, що потрібно проводити тестування двічі, тричі. Як Ви ставитеся до цього?

І.Л.Лікарчук. Дуже негативно, тому що тоді у нас не буде рівних умов. Рівні умови будуть тоді, коли всі отримують однакові завдання в один і той же час в тих самих обставинах. Якщо ми в зимову сесію дамо одні завдання, а влітку – інші, то вони в будь-якому разі будуть різними. Тоді нам потрібно змінювати саму систему. До речі, цей варіант технологічно був би для нас легшим і простішим. Перший варіант складніший, але результативніший, тому що всі отримують однакове завдання і можна буде щось порівнювати. Тоді порівняти не можна буде. Навіть якщо завдання будуть дуже схожі, вони не будуть однаковими.

О.І.Виговська. Ми вже 17 років живемо в незалежній Україні. Наприкінці 80-х у Радянському Союзі було не тестування, а контроль знань, видавалися ґрунтовні статистичні матеріали, тоді як в Україні цього зроблено не було. Тобто сьогодні ми можемо констатувати, що тестування проведено вперше в такому масштабі.

І.Л.Лікарчук. В Україні в 1993 році було здійснено спробу провести тестування випускників загальноосвітніх шкіл. Але ця спроба провалилася через те, що не було відпрацьовано технологію, витрати коштів були надто великими, не вдалося зберегти таємницю і головне – надзвичайно різким був спротив керівництва вищих навчальних закладів. Так, ця спроба була не вдалою. Потім був 2002 рік – ініціатива Львівського національного університету, Києво-Могилянської академії і ще кількох ВНЗ, потім був фонд “Відродження”, створення Центру тестових технологій, тобто поступово цей процес налагоджується.

О.І.Виговська. Що ви плануєте робити з тими школами, які дали найвищі результати?

І.Л.Лікарчук. Нічого не будемо робити, і не раджу нікому з ними шось робити. З точки зору освітнього менеджменту цього робити не можна взагалі. Ніякого рейтингу закладів освіти, ніяких адміністративних висновків. Це дуже примітивний рівень культури управління закладами освіти в сучасних умовах. Я б суворо карав освітянських керівників, які так роблять. Я можу показати тисячі листів з проханням про те, щоб не давалися результати ЗНО школам. То як тоді школа може гордитися цими результатами, як тоді можна оцінювати роботу школи? Я хочу поставити таке

Від редакції. Відповіді на запитання, які надійшли на адресу редакції після інтерв'ю, ви знайдете у наступних числах журналу. На часі відповідь на найактуальніше з них: “Як можна взяти участь у ЗНО тим, хто набагато раніше закінчив школу, а зараз планує набутти вищу освіту?”

запитання: звідки школа знає про те, кращі чи гірші результати мають її випускники? Ми ще офіційної інформації за школами не оприлюднювали. Отже, школа, порушуючи права дітей, порушуючи 10 статтю Закону України “Про інформацію”, вимагала від випускників інформації про результати проходження ними ЗНО. Це ще раз свідчить про низький рівень управлінської культури. Кожен заклад освіти отримує диск, де зазначатимуться показники за кожним закладом освіти по всій Україні, але прізвища тестованих не наводитимуться.

О.І.Виговська. А як ви бачите ЗНО в перспективі – через рік, два?

І.Л.Лікарчук. Я думаю, що це найбільшчим часом, можливо, вже наступного року зовнішнє незалежне оцінювання буде обов'язковим для всіх. Пропозиції до відповідних законів уже внесені. Ініціатива йшла і від нас, і від громадських організацій, які підтримують цю справу. Це насамперед Фонд “Відродження”, Програма сприяння зовнішньому оцінюванню, яка функціонує при Агентстві міжнародного розвитку (США).

О.І.Виговська. Як Ви, як керівник центру, бачите його розвиток у майбутньому, його роль, функції, його місію в забезпеченні об'єктивного оцінювання якості освіти?

І.Л.Лікарчук. По-перше, ЗНО – це альтернатива державній підсумковій атестації і вступній кампанії. По-друге, це атестація педагогічних кадрів – учителів і управлінців, які працюють в освіті. Також цю систему слід впровадити з метою оцінювання рівня навчальних досягнень на етапі завершення навчання у закладах вищої освіти, що й буде оцінкою якості функціонування навчального закладу.

О.І.Виговська. Дякую, Ігорю Леонідовичу, за змістовне інтерв'ю, гадаю воно допоможе нашим керівникам шкіл мати більш вмотивовану об'єктивну позицію, адекватну сьогоднішньому часу.

ПІДГОТОВКА УЧНІВ ДО ЗОВНІШНЬОГО НЕЗА- ЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ І ПИТАННЯ, ЯКІ ПОСТАВИЛО ВПРОВАДЖЕННЯ ЗНО

*Інноваційна
школа*

На нараді з питань забезпечення функціонування та розвитку освіти 27 лютого 2008 року Президент України Віктор Ющенко проголосив: “Ми повинні найближчим часом сформулювати основні засади новітньої освітньої політики”. Першим її етапом є впровадження незалежного зовнішнього оцінювання випускників, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів.

Якщо Україна визнається європейською державою, то ЗНО з 2008 року починає впроваджуватися в нашій державі як загальноприйнята норма державного контролю за якістю освіти, як норма європейського рівня.

Багаторічна педагогічна практика, досвід здійснення незалежного зовнішнього оцінювання в інших країнах світу дають підстави стверджувати, що тести, порівняно з іншими видами педагогічного інструментарію, мають ряд вагомих переваг. Проте складання і розв’язування тестів у освітній діяльності багатьох шкіл ще не набуло великого поширення. Однак ХХІ століття ставить нові вимоги до якості знань, до особистості, до життя. Запровадження незалеж-

ного зовнішнього оцінювання — одна з відповідей на ті виклики, що їх ставить сьогодення. Ми щиро зацікавлені в тому, щоб кожен із випускників, беручи участь у незалежному зовнішньому оцінюванні, добре підготувався до тестування, не розгубився, коли перед ним на стіл покладуть тестовий зошит і бланки для відповідей.

Дніпропетровський обласний медичний ліцей-інтернат “Дніпро” всі 15 років існування здійснює конкурсний прийом учнів на навчання за тестовими завданнями з профільних предметів, багато років використовуючи тестування як один із найдієвіших засобів вимірювання рівня знань і досягнень учнів.

У навчальному процесі ліцею застосовуються **три види тестування залежно від мети:**

1. *Поточне* — це оперативний контроль засвоєння матеріалу, необхідний вчителю для своєчасної корекції засвоєння матеріалу; термін проведення та зміст навчального матеріалу за

Тетяна ЖУРАВЕЛЬ

Директор Дніпропетровського медичного ліцею “Дніпро”, доцент Дніпропетровської державної медичної академії, заслужений працівник освіти України, кандидат хімічних наук

Олена РОМАН

Заступник директора ліцею з навчально-методичної роботи

окремими частинами досліджуваної теми визначає вчитель за власним бажанням і потребами навчального процесу.

2. *Тематичне* – зміст охоплює одну тему, проводиться з метою контролю якості знань певної теми, термін тестування визначає вчитель згідно з календарно-тематичним плануванням.

3. *Директорське* – здійснюється чотири рази на рік наприкінці кожного з 4-х блоків усім потоком учнів за уніфікованими умовами, що забезпечує отримання досвіду проходження ЗНО. Метою його є виявлення рівня навчальних досягнень учнів з української мови, хімії, фізики, біології, встановлення рівня засвоєння знань учнями великого обсягу матеріалу, об'єктивності оцінювання навчальних досягнень учнів вчителями-предметниками. В узагальненому вигляді цей різновид дає можливість співвідносити поточні оцінки з об'єктивними результатами за певний відрізок часу, перевірити набуті навички, систематизувати й узагальнити знання.

Всі три види тестування формують у випускників ліцею впевненість у своїх знаннях, зменшують психофізичні навантаження під час зовнішнього незалежного оцінювання.

Результати моніторингових досліджень детально обговорюються з учителями-предметниками на засіданнях методичних комісій з метою внесення корекції та надання індивідуальних і групових консультацій стосовно чіткого розуміння учнями визначальних наукових понять, глибокого засвоєння матеріалу, теоретичних умінь обґрунтовувати певний науковий факт або поняття, узагальнювати й порівнювати. Так цього року виникла необхідність надати допомогу випускникам ліцею в підготовці до ЗНО шляхом впровадження у квітні-травні 2008 р. додаткових занять у групах з української мови та біології.

Із уведенням зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників колектив

Дніпропетровського медичного ліцею “Дніпр” при вивченні природничих наук запровадив розробку та застосування тестів за формами, рекомендованими для підготовки до ЗНО.

У процесі узагальнення досвіду роботи вчителі-предметники скомпонували збірник тестів. Структурно посібник складається з трьох частин. Кожна частина включає тематичні блоки, які містять завдання різних форм: завдання з вибором однієї правильної відповіді, завдання на правильну відповідність (логічні пари), завдання на правильну послідовність (хімія, біологія), завдання відкритої форми з короткою відповіддю, завдання відкритої форми з розгорнутою відповіддю (фізика). Посібник рекомендовано для впровадження в навчальний процес шкіл, ліцеїв, гімназій, для підготовки випускників шкіл до зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів.

Медичний ліцей формується як центр базової довузівської підготовки за медичним, природничим напрямком. На базі ліцею протягом останніх п'яти років відбувається захист науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України в секції медицини, у 2005 – 2007 роках проводився експериментальний тур обласного етапу Всеукраїнської олімпіади з біології. Ліцей – єдиний навчальний заклад Дніпропетровщини, який бере участь у Всеукраїнських хімічних та біологічних турнірах, а IX Всеукраїнський хімічний турнір проходив на базі ліцею.

Працівники ліцею проводять різноманітні заходи з пропаганди сучасних освітніх технологій. Тому під час підготовки до проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів медичним ліцеєм “Дніпро”, який є базовим закладом з профільної підготовки з поглибле-

ним навчанням у галузі природничих наук, проведено:

- обласний семінар-практикум керівників районних та міських методичних об'єднань учителів біології “Зовнішнє незалежне оцінювання як фактор об'єктивної інформації про якість отриманої освіти”;
- обласний семінар учителів біології “Сучасні інформаційні технології у викладанні біології в навчальних закладах”;
- обласний семінар учителів хімії “Сучасні інформаційні технології у викладанні хімії в навчальних закладах”.

Під час семінарів було розглянуто такі важливі питання, як:

- Умови проведення моніторингу якості знань та практичних умінь учнів з біології;
- Завдання керівника методичного об'єднання щодо навчання вчителів біології до підготовки учнів для проходження зовнішнього незалежного оцінювання;
- Досвід роботи медичного ліцею “Дніпро” із застосуванням інформаційно-комунікативних технологій навчання у викладанні біології та хімії.
- Обмін досвідом у підготовці до зовнішнього незалежного тестування.

Сподіваємося, що система роботи нашого навчального закладу, вихованці якого стовідсотково обирають в подальшому продовження навчання у вищій школі, забезпечить випускникам належну якість освіти і необхідну кількість балів, одержану під час зовнішнього незалежного оцінювання, для вступу до обраного вищого навчального закладу.

Зовнішнє незалежне оцінювання в такому масштабі в Україні здійснюється вперше, тому виникають питання, які в подальшому потрібно розглянути:

- надати випускникам вільний день напередодні тестування для роботи

над повторенням матеріалу та проведення консультацій;

- у зв'язку з тим, що ЗНО здійснюється в період навчального року, відповідальність за здоров'я учнів несе адміністрація закладу. З метою створення безпечних умов для перевезення вихованців із супровідниками до центрів тестування, необхідно забезпечити навчальним закладам відповідні кошти на транспортні витрати.

Зовнішнє незалежне оцінювання має багато складників – це і можливість визначення рівня підготовки випускників, і об'єктивна оцінка якості роботи закладів освіти. За його результатами легко визначити не тільки найбільш підготовлених випускників, які мають навчатися за бюджетні кошти, а й оцінити результати роботи кожного навчального закладу та порівняти їх між собою.

Уважаємо, що якість освіти, формування компетентної особистості, рівень досвідченості педагогів, престиж учительської професії тільки зросте, якщо:

- кращі заклади освіти, визначені такими за результатами ЗНО, відзначати й заохочувати;
- надати можливість навчальним закладам для заохочень використовувати кошти зі спеціального фонду за рахунок “Суми за дорученням”;
- педагогам, які працюють у таких закладах, належить встановлювати тарифні ставки на 2-3 позиції вищі, ніж педагогам звичайних шкіл;
- справедливо та законно встановити доплату за перевірку робіт не лише вчителям мов і математики за чинною Інструкцією №102, а й з інших навчальних предметів, перелічених у п.1 наказу Міністерства освіти і науки України №607 від 13.07.2007 р. “Про проведення у 2008 році зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів”.

Інноваційна
школа

ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Середній рівень сформованості рис соціально зорієнтованої особистості не задовольняє ні випускників, ні вчителів школи, ні батьків та соціуму в цілому.

Що ж робити керівникам та вчителям шкіл? У цій статті – відповідь!

Перспектива вільного розвитку української держави відкриває правді можливості для розвитку освіти, науки, культури, що, своєю чергою, вимагає докорінної перебудови процесу виховання молодого покоління [1, С.18-25]. Сучасна система виховання й освіти покликана забезпечити всебічний розвиток особистості, що означає гармонію людини з предметним світом і при-

родою, з іншими людьми і з самою собою. Привести до узгодження ці три види стосунків – означає наблизити виховання до ідеалу [2]. Виховання й розвиток особистості – взаємопов'язані та взаємозумовлені процеси. Органічна єдність освіти, виховання та розвитку особистості обґрунтована в Законі України „Про освіту”, у якому наголошується: „Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства...” [3]. Феномен виховання вітчизняними вченими тлумачиться як такий, що органічно пов'язаний з освітою. Зокрема, І.Д. Бех зазначає: „Завдяки освіті індивід перетворюється на цілісну особистість у повному розумінні цього слова. Звідси маємо підставу визначити феномен виховання як перетворювальну діяльність педагогів-вихователів, спрямовану на зміну свідомості, світогляду, психології, ціннісних орієнтацій, знань і способів діяльності, що сприяють її якісному зростанню і вдосконаленню“ [4, С.7]. На думку Ю.А. Гапона, „виховний процес виникає там, де людина формується як суб'єкт, як носій результатів навчання, тренування, продуктивної діяльності, спілкування“ [5, С.13]. Виховання й розвиток особистості потребують системно-комплексного підходу до змісту та процесу навчання, вибору методів і засобів взаємодії чинни-

**Надія
ОСТРОВЕРХОВА**

Старший науковий співробітник
Інституту педагогіки
АПН України,
кандидат педагогічних наук, доцент

ків впливу на учня. Ідея системного підходу до виховання спирається на такі важливі категорії матеріалістичної діалектики, як об'єктивний взаємозв'язок і цілісність явищ. Категорія цілісності виражає внутрішню єдність об'єкта, тобто оптимальне охоплення всіх його властивостей і зв'язків, розуміння його внутрішньої зумовленості та специфіки. При цьому мається на увазі єдність мети та змісту виховання, управління моральними, духовними та пізнавальними процесами особистості, підвищення ефективності виховання засобами навчального предмета на уроці.

Системному підходу до формування особистості учня на уроці приділяють належну увагу вітчизняні вчені. Зокрема, В. Сухомлинський писав: „У вихованні немає розрізних речей, що діють на людину ізольовано. Урок – найважливіша організаційна форма процесу пізнання світу учнями. Від того, як діти пізнають світ, які переконання формуються у них, – залежить весь уклад їх духовного життя“ [6, С.12]. Проблема виховального навчання стоїть у центрі педагогічної науки і практики загальноосвітніх навчальних закладів. Є її прихильники та завзяті супротивники, є й такі, що, правильно розуміючи суть виховального навчання, реалізують його в неадекватний спосіб, що призводить не тільки до зниження якості навчання, але й до негативних результатів виховання учнів. Процес виховання починається з цілепокладання. При цьому при постановці мети виховання учнів ЗНЗ слід виходити із загальнодержавної мети, яка передбачає виховання нової генерації молоді, що житиме й працюватиме у XXI столітті, освічену на рівні світових стандартів, духовно багату, самодостатню, конкурентноспроможну. Глобальна мета виховання трансформується вчителями в конкретну мету з урахуванням багатьох об'єктивних та суб'єктивних чинників, специфіки

конкретного об'єкта-суб'єкта, на якого спрямовується виховний вплив (учень, група учнів, учні класу), навчального предмета і його потенційних виховних можливостей, рівня вихованості учнів, сформованості окремих рис характеру, стійких навичок свідомої дисципліни тощо. Постановка та реалізація виховної мети уроку мають здійснюватися в єдності з навчальною метою. Визнаючи цей постулат, учені-педагоги принцип виховального навчання відносять до системи дидактичних принципів. Це свідчить про те, що виховальне навчання є й нині актуальним.

У літературі та практиці існують чимало різних варіантів науково обґрунтованих концепцій виховання, які мають право на життя. Однак лідером серед них є концепція національного виховання, яка забезпечує формування національної свідомості та самосвідомості молодого покоління, моралі й світогляду. „Національне виховання – це виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах... Національне виховання є конкретно-історичним проявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання“ [7, С.87]. Освіта і виховання – складові культури, яка в усьому світі розвивається національними шляхами. Видатні філософи, етнографи, психологи і педагоги світу здавна визнавали, що виховання має чітко виражений національний характер. Так К.Ушинський акцентував увагу на тому, що кожен народ має свою національну систему виховання, яка реалізується в національній системі освіти, покликаній виховувати носіїв і діячів рідної культури [8]. Методологія мети та змісту виховання включає національну психологію, народну педагогіку та провідні ідеї виховання. Зміст і характер національної системи виховання молоді нашої країни відображає економічні, політичні, філософські,

ГРУПА ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ РИС СОЦІАЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Інтелектуальність – прояв системи психологічних механізмів, що зумовлюють можливість індивіда будувати адекватну модель (картину) довколишнього світу та оптимально організувати свою поведінку й діяльність, створюючи порядок із хаосу на основі приведення у відповідність індивідуальних потреб з об'єктивними вимогами реальності [9, С.278]. В.Ф. Паламарчук наголошує: „Поняття інтелектуального розвитку особистості базується на родовому понятті розвитку як процесу прогресивних змін особистості в часі й просторі, що відображається в кількісних, якісних та структурних перетвореннях особистості як цілісної системи. Авторка правомірно пов'язує формування інтелектуальної особистості з її обдарованістю та творчістю. При цьому зазначає, що обдарована дитина вирізняється хорошою пам'яттю, жвавим мисленням, допитливістю [10, С.2].

Аналітичність розуму вченими і практиками пов'язується з мислительною операцією, що дозволяє суб'єкту розумово розчленувати ціле на частини. Розчленування цілого на складові дозволяє з'ясувати будову об'єкта, що досліджується (вивчається), відділити істотне від неістотного, звести складне до простого, розкласифікувати предмети та явища. У процесі аналітичної діяльності думка рухається від складного до простого, від випадкового до необхідного, від багатоманітності до тотожності та єдності. Аналіз завжди поєднується з синтезом, як його антиподом, що передбачає поєднання частин у ціле.

Креативність – це творчі можливості (здібності) людини, які можуть проявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності; це здатність народжувати оригінальні ідеї в нерегульованих умовах діяльності. У вузькому значенні слова – це дивергентне мислення, особливістю якого є варіативність пошуку рішень поставленої задачі. У широкому розумінні слова – це творчі інтелектуальні здібності, в т. ч. здатність вносити дещо нове в досвід. Креативність особистості оцінюється комплексом певних властивостей інтелектуальної діяльності, зокрема рухливість (кількістю ідей, що виникають за одиницю часу; оригінальністю (здатністю продукувати „рідкісні“ ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих, типових; сприйнятливістю (відчуттям незвичного, готовністю гнучко і швидко переключатися з однієї ідеї на інші); метафоричністю (готовністю працювати у фантастично „неможливі“ контексті, схильністю до використання символічних, асоціативних засобів використання знайомих предметів тощо). Радикальними критеріями оцінки креативності є два перші – рухливість та оригінальність інтелектуальної діяльності [9, С. 359].

Рефлексивність – процес самопізнання суб'єктом психічних актів і станів. Рефлексія в соціальній психології виступає у формі усвідомлення діючим суб'єктом того, як він у дійсності сприймається і оцінюється іншими індивідами чи спільнотами. Рефлексія – це не просто знання й розуміння самого себе як суб'єкта пізнання, а з'ясування того, як інші розуміють „рефлексуючого“. У складному процесі предметно-рефлексивних відносин виступають декілька позицій, що характеризують взаємне відображення суб'єктів: сам суб'єкт, яким він є в дійсності; суб'єкт, яким він бачить сам себе; суб'єкт, яким його бачать інші. Можливі аналогічні три позиції, але з боку іншого суб'єкта. Отже, рефлексія – це процес подвійного дзеркального відображення суб'єктами один одного [9, С.667].

Кмітливість – властивість особистості, у якій проявляється поєднання критичності мислення й готовності пам'яті швидко знаходити способи вирішення нових чи ускладнених задач [9, С.723]. ▶

географічні, етнографічні, психологічні особливості українського народу. У системі змісту виховання молоді однопорядковими виступають: моральне, розумове, фізичне, трудове, економічне, естетичне, екологічне, валеологічне та ін. Це основа основ, фундамент виховної системи.

Разом з тим, важливим аспектом виховання учнівської молоді є її переорієнтація на нові матеріальні та духовні цінності. Успішною й самодостатньою буде та молода людина, яка сформована як особистість і відповідає вимогам сучасного суспільства, його стрімкому, динамічному, ускладненому розвитку нині й у майбутньому. Історія розвитку суспільства переконує, що кожна формація на певному етапі її розвитку об'єктивно продукує тип особистості, яка б задовольняла потреби соціуму, тобто соціально зорієнтованої особистості. На основі теоретико-аналітичних міркувань та результатів анкетного опитування випускників загальноосвітніх шкіл нами окреслено систему параметрів оцінки сформованості рис соціально зорієнтованої особистості сучасної молоді людини. За характерними ознаками ми їх умовно поділили на дві групи: 1) *психофізіологічні* – інтелектуальність, аналітичність розуму, креативність, рефлексивність, кмітливість, інтуїтивність); 2) *прагматичні* – ерудованість, підприємливість, ініціативність, дале-

коглядність, наполегливість, раціональність). З метою одержання об'єктивних даних про стан сформованості рис соціально зорієнтованої особистості випускника школи запропоновано консультативно-методичний матеріал для учнів, класних керівників випускних класів та керівників шкіл, у якому розкривається суть кожного з окреслених вище параметрів, технологія вивчення стану їх реалізації в процесі навчання на уроці. Подаємо їх у скороченому варіанті (див. врізи).

Розкриті у врізах параметри формуються переважно на уроці засобом раціонального використання змісту навчального матеріалу, форм, методів і технологій його реалізації. Їх покладено в основу розробки технології аналізу цього компонента виховного аспекту уроку (див. табл.1).

Окреслені в таблиці 1 параметри ми включили в систему інших компонентів виховного аспекту уроку і здійснили експериментальну перевірку їх достовірності за допомогою технологічної карти (табл.2). Експериментом охоплено 14 шкіл, 483 випускника. Оцінювання стану сформованості окреслених рис особистості випускника школи здійснювалося методом самооцінки та експертної оцінки класними керівниками у %, що виражає питому вагу їх сформованості. За величиною коефіцієнта

Інтуїтивність розглядається як сформованість творчої здатності особистості пізнавати істину шляхом її бачення без доведення; як евристичний процес, який полягає у знаходженні вирішення задачі на основі орієнтирів пошуку, логічно не зв'язаних чи недостатніх для логічного висновку. Для інтуїції характерна швидкість формулювання гіпотези і прийняття рішення. В основі інтуїції лежать особливі форми переробки інформації людиною, які можуть бути як образними, так і вербальними та здійснюються довільно й цілеспрямовано залежно від характеру діяльності. Індивідуальна структура інтуїтивного акту залежить від таких особистісних феноменів, як інтелектуальні установки, емоційний настрій, здатність до неупереджених рішень. Розвиток інтуїції залежить від набутого досвіду та рівня розвитку особистості [9, С.292-293].

ГРУПА ПРАГМАТИЧНИХ РИС СОЦІАЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Ерудованість – прояв діапазону розуму, який спирається на великий обсяг знань з того чи іншого питання, добре розвинені пізнавальні здібності особистості та життєвий досвід. Нерідко ерудиція пов'язується з високим рівнем творчості в тій чи іншій галузі. Інколи простежується і зворотний зв'язок. Діапазон знань особистості в певній галузі науки і практики позитивно впливає на її професійне становлення, удосконалення та самовдосконалення [9, С.901].

Підприємливість особистості характеризується синтезом накопичених знань у певній галузі науки і практики, сформованим тривким бажанням діяти. Для підприємливої особистості характерні гнучкість розуму, критичність мислення й невгамовне бажання реалізувати скарби своїх знань і вмінь у практичній діяльності, яка забезпечує позитивний кінцевий результат. Зазвичай, підприємлива особистість енергійна, діловита, винахідлива, практична, має явно виражені риси лідера, який добре володіє технічними, гуманітарними та концептуальними вміннями [9, С.161].

Ініціативність тісно пов'язана з творчими здібностями особистості, що полягають у постійному прагненні до самостійних дій, активної життєвої позиції. Ініціатива – одне з найважливіших завдань виховання учнів. У процесі навчання ініціатива розвивається за допомогою змісту навчального матеріалу, системи дидактичних методів, способів і засобів. Беручи участь в активних формах навчальної діяльності, учні проявляють творчу самостійність, гнучкість, мислення, імпровізують. Авторитаризм у навчанні пригнічує особистість і не сприяє розвитку її ініціативності. Ініціатива завжди супроводжується діловитістю [9, С.273].

Далекоглядність особистості асоціюється з точним і конкретним передбаченням кінцевого результату прийнятого рішення. Ця риса передбачає необхідність розумових і фактичних (словесно обґрунтованих) доказів доцільності вибору діяльності, змісту, методів та засобів її здійснення. Далекоглядність базується на аналітичних даних про стан ситуації та передбачуваних способів і засобів виходу з неї. Сформованість цієї риси запобігає марним витратам енергетичних та емоційних сил людини й часу. Форми її реалізації можуть бути різними: у вигляді перспективного плану, проекту, технологічного обґрунтування тощо [11].

Наполегливість – вольова якість особистості, яка полягає в умінні досягати поставленої мети, долаючи при цьому зовнішні та внутрішні перепони. Наполегливість не слід плутати з настирністю. Остання пов'язана з егоїстичним (нерідко недоцільним) намаганням наполягати на своєму. Наполегливість слід виховувати з раннього віку дитини. Головне – привчати її не полишати ▶

цілеспрямованих зусиль при виникненні труднощів. Для цього слід ставити перед учнем досить важкі, але посилені для нього завдання й неухильно вимагати, щоб почату справу було доведено до кінця. Слід також навчати учнів уміння самостійно ставити й виконувати об'єктивно значущі завдання. У шкільному віці важливу роль у розвитку наполегливості відіграє самовиховання [9, С.481].

Раціональність – слово латинського походження (rationalis), яке означає „розумний, доцільний, обґрунтований”. З цієї точки зору раціональність означає вдосконалення, введення більш доцільної організації чого-небудь відповідно до особистих і соціальних потреб. Раціональність передбачає досконалість механізмів і способів мислення. Важливе значення має також стиль мислення, орієнтований на оптимізацію діяльності, установку пізнання, творчість. Раціональність досягається внаслідок застосування відповідних прийомів самоорганізації. Однією з ознак раціональності є вміння спланувати діяльність так, щоб декілька процесів, завдань, дій, операцій здійснювалися одночасно (паралельно) [9, С.662].

ефективності визначаються рівні.

Показники сформованості рис соціально зорієнтованої особистості (див. табл. 2) свідчать, що коефіцієнт ефективності $K_{\text{еф.}} = 0,72$, що відповідає середньому рівню. При цьому певна кількість респондентів запропонувала внести до системи оцінних параметрів соціально зорієнтованої особистості такі, як: упевненість, тактовність, самостійність, відповідальність, ширість, доброзичливість, комунікативність.

Слід зазначити, що середній рівень сформованості рис соціально зорієнтованої особистості не задовольняє ні випускників, ні вчителів школи, ні батьків та соціуму в цілому. А тому керівникам та вчителям шкіл необхідно:

- опанувати систему окреслених параметрів оцінки ефективності сформованості рис соціально зорієнтованої особистості;
- аналізувати дидактичний матеріал на предмет виявлення максимальних можливостей того змісту, який сприятиме формуванню тієї чи іншої риси особистості учня;
- раціонально добирати форми, методи, технології та засоби навчання з метою забезпечення оптимальності формування рис соціально зорієнтованої особистості;
- максимально сприяти підвищенню інтересу учнів до формування і

Таблиця 1

ТЕХНОЛОГІЧНА КАРТА

спостереження та аналізу формування рис соціально зорієнтованої особистості на уроці
Дата..... Клас..... Предмет..... Учитель.....
 Мета відвідування уроку: визначення рівня ефективності організації педагогічної діяльності вчителя і навчальної діяльності учнів на уроці
Тема уроку.....
Мета уроку.....
Обладнання уроку.....

Етапи і зміст уроку	Параметри оцінки сформованості рис соціально зорієнтованої особистості													
	Психофізіологічні							Прагматичні						
	Проміжні завдання	Інтелектуальність	Аналітичність розуму	Креативність мислення	Рефлексивність	Кмітливість	Інтуїтивність	Ерудованість	Заповзятливість	Ініціативність	Далекоглядність	Наполегливість	Раціональність	Оцінка ефективності формування рис соціально зорієнтованої особистості
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

самоформування рис соціально зорієнтованої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція безперервної системи національного виховання // Рідна школа. – 1995. – №2. – С.18–25.

2. Азаров Ю. П. Искусство воспитывать. – М.: Просвещение, 1985. – 448 с.

3. Закон України „Про освіту“: Прийнятий 23 березня 1996 р. №100–96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №21. – С.253–278.

4. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – К.: Либідь, 2003. – Кн.2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 342 с.

5. Гапон Ю.А. Соціально-педагогічні основи процесу виховання особистості. – Запоріжжя, 1998. – 217 с.

6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.3. – С. 7–289.

7. Основи національного виховання. Концептуальні положення / За заг. ред. В.Г. Кузя, Ю.Д. Руденка, З.О. Сергійчк. – К., 1993. – 149 с.

8. Ушинський К.Д. Про народність у громадянському вихованні / Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: У 2 т. – К.: Рад. шк., 1983. – Т.1. – 489 с.

9. Современный словарь по педагогике / Сост. Е.С. Рапацевич. – Мн.: Современное слово, 2001. – 928 с.

10. Паламарчук В.Ф. Чи можна виховувати інтелектуала? Глобальне та локальне у навчанні // Завуч. – 2005. – №4. – С. 2–4.

11. Освітній менеджмент: Навч. посіб. – К.: Шкільний світ, 2003. – 400 с.

Таблиця 2

ТЕХНОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ ПІДСИСТЕМИ УРОКУ

Компоненти	Параметри	Оцінка (в %)	
1	2	3	
4.1. Мета і зміст виховання учнів Кеф. В1 = 0,70	4.1.1. Визначення мети виховання учнів на уроці	80	
	4.1.2. Національне виховання	74	
	4.1.3. Моральне виховання	79	
	4.1.4. Розумове виховання	81	
	4.1.5. Трудове виховання	68	
	4.1.6. Фізичне виховання	57	
	4.1.7. Естетичне виховання	70	
	4.1.8. Економічне виховання	56	
	4.1.9. Екологічне виховання	68	
	4.1.10. Валеологічне виховання	65	
4.2. Принципи виховання учнів Кеф. В2 = 0,76	4.2.1. Громадської спрямованості	67	
	4.2.2. Зв'язку виховання з життям, працею	74	
	4.2.3. Опори на позитивне у вихованні	76	
	4.2.4. Гуманізації виховання	76	
	4.2.5. Особистісно зорієнтованого підходу	76	
	4.2.6. Єдності виховних впливів	71	
4.3. Методи виховання учнів Кеф. В3 = 0,63	4.3.1. Переконання	76	
	4.3.2. Позитивного прикладу	78	
	4.3.3. Вправ (привчання)	71	
	4.3.4. Похвали й осуду	75	
	4.3.5. Вимоги і контролю	79	
4.4. Технології виховання Кеф. В4 = 0,62	4.4.1. Ранжування змісту виховання за ступенем значущості	67	
	4.4.2. Канонізація процесу виховання	54	
	4.4.3. Алгоритмізація процесу виховання	57	
	4.4.4. Моделювання виховного процесу	62	
4.5. Формування рис соціально зорієнтованої особистості Кеф. В5 = 0,68	<i>Психологічні</i>	4.5.1. Інтелектуальності	75
		4.5.2. Аналітичності розуму	68
		4.5.3. Креативності мислення	62
		4.5.4. Рефлексивності	58
		4.5.5. Кмітливості	71
		4.5.6. Інтуїтивності	66
	<i>Прагматичні</i>	4.5.7. Ерудованості	71
		4.5.8. Підприємливості	66
		4.5.9. Ініціативності	71
		4.5.10. Далекоглядності	64
		4.5.11. Наполегливості	75
		4.5.12. Раціональності	68
К.еф. – середньоарифметична величина реальних експериментальних показників. Якщо: 0,25 < К.еф. ≤ 0,50 – низький рівень; 0,50 < К.еф. ≤ 0,65 – номінальний рівень; 0,65 < К.еф. ≤ 0,85 – середній рівень; 0,85 < К.еф. ≤ 1,00 – високий рівень.			

*Інноваційна
школа*

УКРАЇНСЬКА ШКОЛА – НАЦІОНАЛЬНА ЗА ЗМІСТОМ, НАРОДНА ЗА ДУХОМ

**Анатолій
КАТАШОВ**

Директор експериментального навчального закладу регіонального рівня КЗ „Луганський ліцей іноземних мов”, заслужений учитель України, кандидат педагогічних наук

Директор школи, ліцею, гімназії № 4'2008

Головним радником керівників шкіл уже дев'ятий рік є всеукраїнський науково-практичний журнал „Директор школи, ліцею, гімназії”.

Журнал дозволяє педагогам-практикам ширше ознайомитися з процесами, які відбуваються в житті різних навчальних закладів. Він є центром взаємодії видатних українських науковців та учителів зі всіх куточків України. Ольга Іванівна Виго вська об'єднала навколо свого таланту не тільки зірок науки, серед яких є

такі, як Василь Кремень, Олександра Савченко, Василь Мадзігон, Віктор Андрущенко, Ольга Сухомлинська, Іван Бех, Нелля Ничкало, Галина Шевченко, але й молодих науковців – аспірантів, директорський корпус української школи. Творча праця співробітників журналу дозволяє нам тримати в руках витвір мистецтва, бо журнал відповідає найвищим вимогам поліграфії. Кожен номер нашого жур-

налу приваблює та підказує: „Відкрий мене на будь-якій сторінці – і я доведу своєму читачеві свою корисність!” Ми говоримо „наш журнал” тому, що він наш щоденний радник. Безмежний досвід інноваційної діяльності педагогів України, завдяки журналу, потужним потоком вливається в повсякденну роботу вчителя кожної школи.

Кого б ми сьогодні не запитали, якою повинна бути сучасна школа, у відповідь почуємо різні точки зору, але їх суттю буде розуміння найвищого завдання сучасної школи – створення сприятливих умов для виховання кожної дитини, дитини, яка нарешті повинна стати найвищою цінністю нашої держави. Академік АПН України І.Д. Бех вважає, „що ми втратили таке поняття, як цінність іншої людини. Відбулася десакралізація людського життя, тобто його святості... Святість людини і її життя ми повинні відновити у всіх правах: повага, любов, цінність іншої людини. Слід провести величезну, сплановану роботу в усьому суспільстві”.

Ми впевнені, що наше суспільство спроможне прийняти низку позитивних рішень, які стануть тою живою водою, яка відкриє широку перспективу людського щастя вихованця.

Після II з'їзду працівників освіти АПН України та МОН України прийняли низку концептуальних рішень, які позитивно впливають на подальший розвиток української школи. Пройшли перші сім років реформування школи. Головним підсумком цієї наполегливої роботи є те, що політичні негаразди не вплинули на стратегічні ідеї реформування. Школа залишилась поза політикою. Це дуже позитивно позначилося на роботі педагогічних колективів. Педагоги ще раз довели своє кредо: „Сіяти розумне, добре, вічне!”.

Реформування школи ввійшло у вирішальну фазу. Через рік-два воно досягне старшої школи. А там нас чекає перший випуск. Спираючись на те, що до першого випуску ще є час, ми пропонуємо Міністерству освіти й науки України разом з Академією педагогічних наук та педагогічною громадськістю провести черговий з'їзд учителів України та проаналізувати деякі проміжні результати реформування системи освіти. Чому проміжні? Тому, що результативність роботи шкільного вчителя матеріалізується, якщо можна так сказати, тільки через багато років, коли наш вихованець буде спроможним створити власні матеріальні й духовні цінності. Стане металургом, шахтарем, агрономом, поетом, науковцем, керівником та просто щасливою людиною...

Щодо проблем, які потребують обговорення, ми закликаємо вас, шановні колеги, відтворити в пам'яті рішення II Всеукраїнського учительського з'їзду, який відбувся

в серпні 1917 р. у Києві за участю видатних українських педагогів С. Русової, Я. Чепіги, А. Холодного, М. Дем'яновського, П. Стеблиної. Григорій Ващенко у своїй роботі „Проблеми

Таблиця 1

III Ступінь	12	Різноманітна	Ліцейська освіта	Експериментальна	Інтернат	Спеціальна	Санаторна	Соціальної реабілітації
	11							
	10							
II Ступінь	9							
	8							
	7							
I Ступінь	6							
	5							
	4							
	3							
	2							
	1							
		Загально-освітня школа	Ліцей багатопрофільний	Авторська школа	ЗОШ	ЗОШ	ЗОШ	ЗОШ

Схема 1.

освіти та організації навчання” наводять найважливіші з них:

1. Школа мусить бути національною не тільки за мовою викладання, але й за її змістом.

2. Школа мусить бути єдиною й організованою так, щоб усі громадяни мали право на безкоштовну освіту, щоб школа була світською, але за бажанням батьків могло б бути уведено викладання релігії.

3. Організовувати для дітей національних меншин національні школи [1, С.39].

Делегати II з'їзду вчителів підтвердили рішення квітневого 1917 р. Всеукраїнського з'їзду в частині ліквідації багатотипності школи. Рішення, які було прийнято 90 років тому, актуальні й для сучасної України.

Пропонуємо з урахуванням того, що два вчительських з'їзди відбувалися 90 років тому та знову ж два з'їзди було проведено в незалежній Україні і, враховуючи той факт, що ці два періоди в житті країни були переломними, провести V Всеукраїнський учительський з'їзд.

Ми вважаємо, що дуже слушною була пропозиція про ліквідацію багатотипності школи. Щодо цього питання наша пропозиція дуже проста. Мають продовжити свою роботу загальноосвітні школи та ліцеї. З ними в один ряд повинна стати авторська школа. Ці типи школи мають отримати свої закони та положення. Поки що ми не можемо сказати, що всі типи діючих нині шкіл мають свою нормативну базу. Не визначивши правову базу ліцеїв, гімназій, колегіумів, їх уже атестують. Парадокс!

Вважаємо, що загальноосвітній навчальний заклад може бути семи типів (Таб. 1).

Середня загальноосвітня школа може працювати в режимах I ступеня; I-II ступеня; I-III ступеня.

Ліцей – це навчальний заклад, який надає освіту понад державний стандарт, виховує творчу (інтелектуальну) еліту нашої держави та реалізує програму ліцейської біосвіти (Схема 1).

Авторська школа – це, по-перше, експериментальна школа, по-друге, обов'язково повинна мати випускні 12-і класи, по-третє, вона може бути школою або III ступеня, або II-III ступеня, або I-III ступеня, по-четверте, вона обов'язково повинна бути школою-лабораторією одного чи кількох університетів.

Сутність інновації полягає в розумінні того, що ліцейська освіта є біосвітою, яка складається з двох взаємодоповнювальних часток. Одна (*частина А*) – обов'язкова, друга (*частина Б*) – за вибором учнів. Таким чином, ми створюємо кожному учню абсолютно рівні умови для освіти. У той же час навчальний план (*частина А*) пред'являє обов'язкові вимоги поглибленого вивчення однієї іноземної мови. Для цього передбачено від 7 до 9 годин на тиждень. (*Частина Б*) ліцейської біосвіти дає можливість учню за вибором опанувати один із профілів: математичний, біолого-хімічний, юридичний, української філології, економічний, інформаційних технологій. Таким чином, ліцейст у межах інноваційного навчального плану отримує прекрасну лінгвістичну підготовку та набуває допрофесійного досвіду.

Оскільки біосвіта – це сукупність знань, здобутих у процесі навчання, для забезпечення такого процесу необхідно створити умови та стимули. Ми вважаємо, що найбільш результативним для цього буде освітнє середовище.

Зазначені типи школи повинні відповідати моделі української школи (Схема 2).

Педагогічний світогляд сучасних учителів, науковців усе більше

зорієнтовано на духовну стратегію виховання, характерну для нашої традиції, починаючи з часів Київської Русі-України та традиції європейських суспільств. Пріоритетною рисою сучасної педагогічної творчості є орієнтація на духовне життя дитини. Г. Вашенко виховання дитини трактував як розвиток її душі тому, що духовність є для неї природовідповідною ознакою, нормою її існування. На цьому шляху дитина „створить вартості, що підносять її над світом матеріальним” і „створить тому, що має безсмертну душу, яка споріднює її з Вищим Світом”. За Г. Вашенком, національна школа мусить використовувати кожний момент своєї роботи не тільки для того, щоб дати учням знання, але й для того, щоб виховувати повновартісних, всебічно розвинутих людей і добрих громадян своєї Батьківщини.

Я.Чепіга стверджує, що народна школа могла бути витворена тільки в душі нації, її мови, звичаїв, переказів, культури, духовної творчості, й тільки така школа не відірве дитину від її дійсного ґрунту, тільки тоді не буде дитина пересаджена на чужий її природі ґрунт.

Коли школа буде створена самим народом, його ініціативою й творчістю, то вона матиме всі особливості народу, його побуту, звичаїв, його духовного обличчя, а тому, будучи народною, вона буде й національною [1, С.189].

Учитель учителів К. Ушинський писав: „Школа не є проповідницею релігії, але справжня прогресивна школа не суперечить принципам православної віри”. Беручи за основу цю тезу, ми говоримо, що за бажанням батьків школа має вводити обов’язковий курс „Християнська етика” або викладання релігії та інші предмети, які розкривають духовний потенціал кожного народу України.

Теза „різновігнева школа” нами трактується таким чином. Усі ми різні й маємо право на освіту. Це право задекларовано в Конституції України.

І останнє, ми впевнені, що школа, яка буде відбудованою за зазначе-

ними принципами, стане тим могутнім фундаментом, на якому ми разом збудуємо державу, що забезпечить кожному з нас право на Щастя, Свободу і Волю.

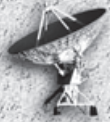
Ми цілком підтримуємо думку Я.Чепіги про те, що національне виховання не вигадка. Завдання його не витворені людськістю штучно, а полягають у природних даних, в інстинктивним змаганні до самоохорони нації шляхом зберігання й збагачення позитивних національних рис, корисних у боротьбі за існування. Національним вихованням підтримується здоров’я нації й оберігається зростання її внутрішніх творчих сил від поганих і шкідливих впливів хворих націй [2, С.205].

За п’ятнадцять років наш колектив накопичив досвід, який дозволяє бачити недоліки в організації діяльності ліцеїв. Подолати їх, на наш погляд, можна в такий спосіб:

- ліцейська освіта може бути організованою за технологією „Ліцейська біосвіта”;
- ліцей має бути навчальним закладом, у якому навчаються обдаровані й талановиті діти з VII по XII клас;
- учень отримує атестат про середню освіту ліцейського зразка;
- штатний розклад ліцею має бути індивідуальним з урахуванням фінансових, матеріальних, наукових, культурних потреб навчального закладу такого типу;
- наповнюваність класів не повинна перевищувати 20 учнів зі збереженням поділу класу на три підгрупи при вивченні іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вашенко Г. Праці з педагогіки та психології. – К.: Школяр-Фада ЛТД, 2000. – Т.4. – 416 с.
2. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX-XX ст.): Хрестоматія /Упоряд.: Л.Д. Березівська та ін. – К.: Наук. світ, 2003. – 418 с.

ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКЕ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

Лариса КАПЧИНСЬКА

Голова НГО
“Мережа навчальних
закладів м. Новограда-
Волинського”,
Житомирська область

Проект журналу
“Творчий
майданчик”

Директор школи, ліцею, гімназії № 4'2008

Освіта – одна з небагатьох, якщо не єдина галузь, яка не зазнала кардинальних змін та нищівних руйнувань у роки державної незалежності. Хоча зміни, які відбуваються в економіці, законодавстві, соціальній сфері країни, не можуть не позначатися на освіті. В умовах демографічної кризи освітні заклади поставлено в рамки жорсткої конкуренції. Відстань давно перестала бути на заваді вибору закладу для навчання дитини. При виборі школи батьків цікавлять різні аспекти: професіоналізм педагогічного колективу, запровадження в навчальний процес розвивальних курсів, стан матеріально-технічної бази та ін. Виклики, які постають перед школою, спонукають освітян до пошуку інноваційних форм діяльності, забезпечення високоякісного рівня освітніх послуг, постійного покращення середовища навчання. В умовах невеликого міста, яким є Новоград-Волинський Житомирської області, інформація про навчальний заклад – як позитивна, так і негативна – розповсюджується дуже швидко. Така ситуація сприяє тому, що кожен навчальний заклад докладає багато зусиль, щоб залишатись конкуренто-

спроможним на місцевому ринку освітніх послуг.

Учені стверджують, що 60% успіху будь-якого підприємства залежить від професіоналізму його працівників. Важко відшукати іншу галузь, де б працювали такі віддані своїй справі люди, як педагоги. Відданість ця лежить у суто психологічній площині. Чітко уявляючи собі, яким має бути ставлення до навчання ідеального учня, вчителі намагається і сам наслідувати ідеал: сумлінне виконання обов'язків, які часто виходять за рамки посадових, і постійний творчий пошук. Можна зауважити: не всі вчителі відповідають такій характеристиці. Дійсно, відсоток справді талановитих освітян не більший, ніж серед представників інших професій, але людей відповідальних, творчих, із високим рівнем виконавської дисципліни все ж трапляється більше саме серед педагогів.

Які ж кошти потрібні сьогодні педагогу, щоб здійснювати творчий пошук і втілювати інноваційні ідеї? Безперечно, держава створює умови для підвищення професійного рівня вчительства через курсову перепідготовку, участь у семінарах, тренінгах, конференціях. Заклади освіти передплачують чимало фахових видань, які дають змогу знайомитися з кращим досвідом

колег. Однак будь-які інноваційні ідеї потребують втілення. І втілюють їх учителі. Ми підрахували, скільки “коштує” для вчителя один урок з використанням інноваційних технологій. Вийшло – 30 грн. Це тільки витрати на канцтовари та методичний посібник – сума невелика, на перший погляд. Однак для хорошого педагога такі уроки є системою, і, щоб підготуватися до них, потрібно використати не один посібник. Бюджет школи не передбачає витрат на навчально-дидактичне забезпечення уроку, отже, власні кошти вчителя – єдине джерело фінансування. І це без врахування технічних засобів, які було задіяно, й без урахування робочого часу, затраченого на підготовку до уроку.

За умови, що педагогічний колектив забезпечує 60% успішної діяльності освітньої установи, залишається ще 40%. Більша частина з них припадає на матеріально-технічну базу. Ми хочемо, щоб наші діти навчалися в затишних класах, добре освітлених, теплих, з новими шкільними меблями. Ще було б добре, якби в спортзалі були сучасні спортивні тренажери, у шкільній їдальні – естетичний посуд та смачні страви, у рекреаціях та фойє – м’які куточки для відпочинку на перервах... І це зовсім не з розряду мрій і понадмірних забаганок, без яких школа може успішно функціонувати. Слід урахувати, що дитина проводить у школі немало часу, і дуже важливо, щоб це середовище їй подобалося. А як же без комп’ютерів, які морально старіють швидше, ніж їх встигають купити? А ще без мультимедійного проектора, телескопів, мікроскопів? На жаль, держава не забезпечує сьогодні навіть мінімальні потреби школи. Бюджетних коштів ледь вистачає на оплату енергоносіїв, які постійно дорожчають, на проведення “косметичного” ремонту приміщень.

Багато робить для покращення матеріально-технічної бази установ ос-

віти місцева влада. У нашій області тільки за останні два роки з міського бюджету з цією метою було виділено понад 2 млн. гривень. Однак і цих коштів не вистачає, щоб одночасно вирішити всі ті проблеми, які накопичувалися роками, або ті, які з’являються внаслідок старіння приміщень, завершення всіх припустимих термінів експлуатації електро-, водо-, тепломереж. Більшість установ освіти потребують заміни дахів, вікон, підлоги. Усе це переважно лягає на плечі міського бюджету.

З метою залучення додаткових джерел фінансування освітяни міста з червня 2005 року активно співпрацюють з Муніципальною програмою врядування та сталого розвитку Програми розвитку Організації Об’єднаних Націй в Україні. Програма не тільки фінансує реалізацію ряду освітянських проектів, але й ставить за мету переконати членів місцевої громади в тому, що тільки завдяки активній позиції її представників можна вирішити найскладніші проблеми освіти. Громада не має стояти осторонь і чекати, що хтось без її участі збудує водогін, облаштує спортивний майданчик для дітей, відремонтує дах, прибере берег річки, завітчає подвір’я будинку... Громади, які співпрацювали з Програмою ПРООН, не тільки пройшли школу згуртування та спільного вирішення низки проблем на шляху втілення проектів, але й самі брали активну участь у впровадженні їх. Участь у співфінансуванні з боку громади є обов’язковою умовою долучення до Програми.

Існують також інші механізми залучення благодійних коштів – через батьківські комітети, піклувальні ради тощо. Навіть у найрозвиненіших країнах світу, де немає проблем із наповненням бюджету й фінансуванням освітніх установ, громада не стоїть осторонь вирішення освітянських проблем.

Ці країни успішно запровадили систему громадсько-державного уп-

КРОК УПЕРЕД У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

За останні два роки в освітніх закладах нашого міста було створено й офіційно зареєстровано декілька громадських організацій, що стало важливим кроком уперед у забезпеченні системи державно-громадського управління освітою. Громадські організації діють відповідно до Закону України "Про об'єднання громадян" від 16.06.1992 року №2460-ХІІ; вони мають статус юридичної особи, власний статут, рахунки в банківських установах. Метою діяльності об'єднань громадян, створених при загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах міста, є сприяння розвитку освітніх установ, у тому числі й шляхом залучення додаткових джерел фінансування. Благодійні кошти (адже такі об'єднання є неприбутковими) надходять на рахунки й прозоро та цілеспрямовано витрачаються виключно на потреби установ для покращення середовища навчання. Розмір благодійних внесків визначається самою громадою під час загальних зборів. Окрім громадських організацій окремих закладів освіти, у місті створено неурядову громадську організацію "Мережа навчальних закладів м. Новограда-Волинського", яка об'єднала представників усіх освітніх установ міста для спільного планування та вирішення проблем місцевих освітян.

За три роки функціонування організації надано підтримку 19-ти громадам на виконання проєктів щодо місцевого сталого розвитку на загальну суму 2,8 млн. грн., які принесли безпосередню вигоду близько 30 тисячам жителів міста та виявили значні результати, що стали прикладом для наслідування багатьма іншими містами України. Дев'ять із цих проєктів було успішно впроваджено громадськими організаціями при закладах освіти.

З чого формуються благодійні кошти, які надходять на рахунок громади? Перш за все з пожертвувань самих її членів, які цим доводять, що небаїду ставляться до проблем освіти і підтримують їх вирішення. Від освітян у громадській організації об'єднуються вчителі, учні, батьки, випускники шкіл. Саме їхні пожертвування переважно й формують благодійний фонд навчального закладу. Рішення про витрати коштів згідно з установленим порядком приймаються колегіально. Голова об'єднання періодично звітує перед членами громади про його діяльність, у тому числі й фінансову. Всі виплати за придбані товари, виконані роботи та інші види платежів здійснюються безготівково. Кожен член громади може в будь-який момент перевірити, як витрачаються благодійні кошти. Громадського аудиту зазнають і виконані роботи, якщо їх оплачено з благодійних коштів. Благодійні кошти можуть спрямовуватися не тільки на покращення матеріально-технічної бази школи, але й на певні види стимулювання учнів і вчителів, якщо це передбачено статутом. Стимулювання учасників освітнього процесу за рахунок благодійних коштів широко використовується в школах Києва, Одеси, Львова та інших великих міст. У нашому місті благодійні кошти для потреб освіти спрямовуються виключно на покращення матеріально-технічної бази навчальних установ.

Такий механізм залучення благодійних коштів на потреби освіти передбачено чинним законодавством.

равління, при якій роль громади перевищує роль держави в забезпеченні якості освіти, отже, громада несе цілковиту відповідальність за освітній процес.

У наш прагматичний час ми звикли до конкретних визначень, цифр, понять, тому й у благодійності визначаємо певну межу. Якою вона буде – залежить від самої громади. Питання розміру благодійних внесків завжди хвилювало її членів, адже громаду формують родини з різними статками, і цю проблему слід враховувати.

Проблеми, пов'язані з благодійними внесками в освіті, час від часу виникають і набувають негативного розголосу. Для цього є ряд причин: це і цілковите переконання частини громадян у тому, що всі проблеми в освіті має вирішувати держава, і брак коштів для вирішення внутрішньошкільних питань, і відсутність активної позиції або байдужість до освітянських проблем, і необізнаність у питаннях залучення коштів і їх витрат. Жодна складна проблема не вирішується, якщо не співіснують різні точки зору щодо її вирішення. Але якщо виникають якісь проблеми й непорозуміння, то говорити про це потрібно відверто, адресно, а не на загал, щоб не складалося в громадськості негативного враження про освітян. Адже головне – нам всім потрібно навчитися довіряти одне одному, разом вирішувати спільні проблеми, не забувати дякувати за допомогу і підтримку тому, хто на це заслужив.

ПРАВИЛЬНИЙ НАПРЯМ

Інноваційна
школа

Нещодавно в складі команди втілення проекту “Глобальні бібліотеки” в Україні я мала змогу ознайомитися з роботою шкільних бібліотек Миколаївської області, їхнім станом, обладнаністю сучасною технікою й іншим. Природно, що знайомство в кожній сільській школі ми починали з візиту до її директора. Про дві такі зустрічі, що відбулися в Баштанському районі, я й хотіла б розповісти.

У перше село ми потрапили помилково – переплутали назви: їхали в Мар’ївку, а потрапили в Мар’янівку. Школу знайшли зразу – маленьку, одноповерхову, свіжовибілену, стоїть вона як храм – на пригірку. І знадвору, й у середині – все в ній миле й любе: діти, вчителі-подвижники, чистенькі й охайні класні кімнати, затишна їдальня, що пахне гарно зготовленою хатньою їжею. Охайна, чиста, доглянута школа, але бідна. У цій школі 37 учнів 1-4 класів. Ввічливі, допитливі, виховані дітки!

Вони нам показали все своє господарство, де зберігаються книжки, підручники, де зберігаються продукти. Усі шкільні меблі відремонтовано й вифарбовано. Ніякого комп’ютера ніхто ніколи в цій школі не бачив. А діти допитливі, зацікавлені... Як би їм знадобилася ця розумна машина з вікном у світ – Інтернетом! Але, на жаль...

Після цього ми відвідали Мар’ївку, середню загальноосвітню школу, яку очолює директор Олександр Вікторович Ковтун. Цій Мар’ївській школі не дісталось ніяких привілеїв, ні особливого ставлення з боку “власть імущих”. Але зате в цій школі є справжній директор, хазяїн, господар – самовідданий, звитяжний, закоханий у своє село і школу. Тому й багато друзів у нього, які допо-

магають в облаштуванні навчального процесу чим можуть.

Ми поцікавилися: певне, цей хлопчик – учительський синок, що до школи з народження приписаний. “Ні, – відповів він. – Батька немає, мама – дояркою була”. А він мріяв про школу, яка стане центром культурного, духовного, спортивного життя для всього села. І цю мрію він здійснив!

У його школі гарна бібліотека, хореографічний клас, музичний клас, у якому місця для учнів розташовані ярусами, як у театрі. Є і спортивний клуб “Гарт”, що працює до самої ночі; у ньому аж три більярдних столи! Працює й комп’ютерний клас, є підключення до Інтернету. Але обладнання старе, списане Бог знає коли з балансу якогось банку. І хто зрозуміє становище цього диво-директора? Хто дасть йому сучасні комп’ютери не тільки в клас, але й у бібліотеку? “Хоча б один дали! – ці його слова просто викликали сльози з очей! – Я б його в бібліотеку віддав!” Ось таким і є цивілізоване, справді європейське ставлення до бібліотечної справи.

Можливо, хтось питає: для чого я це пишу? В нашому нинішньому житті стільки негативу, що більшості поміж нами й жити вже не хочеться. Але ні! Ще є люди, і є порох у порохівницях (вітання Гоголеві!), і є бажання працювати, і є професіоналізм, і є справжній, не квасний чи шароварний патріотизм. Гаслом мого життя є слова Бокова:

*Ліс стоїть – нікому не потрібен,
Храм стоїть – нікому не потрібен,
Я стою – нікому не потрібен...*

Що ж робити нам? –

Стояти на своєму!

Катерина ТИМЧЕНКО

Завідувачка науково-методичного відділу Науково-педагогічної бібліотеки,
м. Миколаїв

Проект журналу
“Творчий
майданчик”

Директор школи, ліцею, гімназії № 4'2008

АВТОРИ:
МОРЗЕ Н.В.,
ВЕМБЕР В.П.,
КУЗЬМІНСЬКА О.Г.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКТ З ІНФОРМАТИКИ ДЛЯ УЧНІВ 10 КЛАСУ ЗНЗ

Навчально-методичний комплект „Інформатика-10” містить друкований посібник, електронний посібник на компакт-диску, робочий зошит, збірник завдань для учнів та методичні рекомендації щодо навчання інформатиці учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Зміст посібника відповідає базовій програмі з інформатики, затвердженій Міністерством освіти і науки України та рекомендованій для використання в середніх навчальних закладах. Матеріал орієнтовано на опанування основних питань базової програми з інформатики, додатковий матеріал призначено для допомоги вчителю щодо поглиблення знань учнів, зокрема при наявності за навчальним планом для вивчення інформатики більше ніж 34 годин. Використання так організованого посібника дозволить вчителю здійснювати диференційований підхід у навчанні та організувати самостійну роботу учнів, навчати учнів за програмою профільного навчання.

Посібник передбачає обов'язкову роботу учнів на комп'ютері під час вивчення програмного матеріалу, що вигідно відрізняє його від тих, які використовуються сьогодні у навчальному процесі шкіл.

Автори вдало реалізують міжпредметні зв'язки за допомогою використання прикладів на опрацювання даних, які є актуальними для вивчення історії, географії, математики, мистецтвознавства та ін.

Передбачено запровадження вчителями інформатики проектною методикою та діяльнісного підходу, виконання учнем двох проектів. Проект „Подорожуємо Україною” навчить учнів ефективного використання ІКТ дослідження свого краю, географічних, історичних, культурних особливостей. Другий проект „Інтернет клуб – в наших руках!” спрямований на проведення учнями дослідницької роботи та використання при цьому ІКТ задля створення Інтернет-клубу.

Робочий зошит спрямований на закріплення учнями основних знань та вмінь, які передбачені базовою програмою. Завдання подані за допомогою графічних схем та послідовності дій, є різноманітними цікавими завданнями для проведення тематичної атестації, містить малюнки та копії екранних вікон, що допомагають учневі при відсутності комп'ютера вдома зорієнтуватися та активізувати теоретичні знання та закріпити отримані на уроці знання.

Компакт-диск містить демонстраційні приклади та спеціальні робочі файли для виконання учнями практичних завдань для здобуття навичок, шаблони для оформлення результатів узагальнення та аналізу, висновків, глосарій та довідковий матеріал.

Методичний посібник для вчителів „Методика навчання інформатики” містить рекомендації щодо: проведення уроків з інформатики; використання інтерактивних методів навчання учнів.

Навчально-методичний комплект створено на достатньому науковому та методичному рівні. Є своєчасним, корисним для навчання учнів 10 класів ЗНЗ, може бути рекомендованим до видання та отримання грифу експериментального підручника.

Жалдак М.І.,
академік АПН України

Початок продажу – 15 серпня 2008 р.

Тел. 8 (044) 599-64-48,

8 (044) 360-27-25,

E-mail: morze_inform@ukr.net

ГАМАЮН: в слов'янській міфології волшебна птах з жіночим обличчям, володіє знанням всього на світі і пророцьким даром: тому, хто чує її спів, відкриваються великі таємниці.

ШКІЛЬНІ МЕБЛІ

Укомплектуємо на всі 100%

- Меблі; навчально-лабораторне обладнання; навчально-наочні посібники та програмне забезпечення для кабінетів фізики, хімії, біології, математики; лінгофонні кабінети
- Обладнання для харчових блоків та їдалень

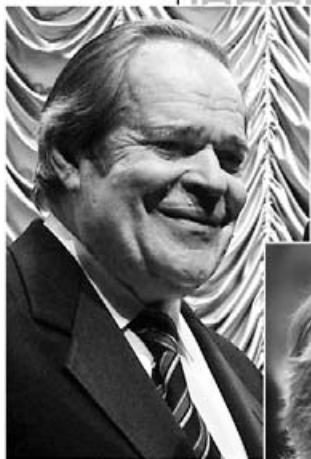
З нами навчання сучасне!

Рекомендації Міністерства освіти і науки України та наших клієнтів

04136, м. Київ, вул. Північно-Сирецька, 3
завод "Квазар", ТОВ "Гамаюн", а/с №73
тел.: +38 (044) 205-34-78, 206-08-14
e-mail: volkovgamayun@mail.ru
web: www.gamayun.org.ua

Гкомпанія
Гамаюн

Наші ювіляри!

АВДІЄВСЬКИЙ Анатолій Тимофійович, директор Інституту мистецтв НПУ ім. М.П. Драгоманова, академік АПН України, академік-засновник Академії мистецтв України, Герой України, заслужений діяч мистецтв України, народний артист СРСР, народний артист України, у доробку майстра понад 80 авторських творів і обробок народних пісень та музично-хорових творів;

БІБІК Надія Михайлівна, академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор, один із розробників Державного стандарту початкової освіти, автор підручників для початкової школи, головний науковий співробітник лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки АПН України, автор і член редакційної ради нашого журналу;

СОРОЧАН Тамара Михайлівна, ректор Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор педагогічних наук, професор, постійний автор нашого журналу та його великий прихильник;

ТАЛАНЧУК Петро Михайлович, президент Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна", теж цьогорічного ювіляра, академік АПН України, перший міністр освіти незалежної України, заслужений діяч науки і техніки України, автор понад 50 запатентованих винаходів та понад 250 наукових праць, гуманіст, який дієво творить добро.

Дорогі колеги!
Усі ви своїм ставленням до життя, власною працею доклали зусиль, щоб ваші заклади і установи були в авангарді української освіти.

Щиросердні наші вітання усім ювілярам!

Хай людська шана буде Вам подякою за вашу важливу для країни працю!

Зичимо щиро Вам многая літа!

